

NIEMAND DIE HET ANTWOORD WEET

MEYER SLUYSER

'Een meesterlijk getuigenis . . . een begenadigd schrijver . . .' Het zijn twee citaten uit een lovend artikel van Bertus Aafjes over ander werk van Meyer Sluyser (zijn boeken over de Amsterdamse joodse buurten).

Zij raken echter de kern van Sluyser's schrijverschap: het vermogen zich volledig in te leven in een situatie, waardoor zijn relaas ver uitstijgt boven het 'verslag'.

NIEMAND DIE HET ANTWOORD WEET, ontstaan uit een toevallige confrontatie tussen auteur Meyer Sluyser en hoofdpersoon Leo, is het authentiek verhaal van een homofiel die zich in de dertiger jaren 'vrijwillig' aan castratie onderwierp, omdat hij daarin het laatste redmiddel zag om weg te komen uit de inrichting waar hij als ter beschikking gestelde was geplaatst.

Hoe voelen geestelijk en sexueel 'ontspoorden' zich? Hoe ondergaan zij hun 'straf'? Hoe treedt 'de wereld' die gehavende zielen tegemoet? Met haat of met liefde? Hoe is het leven in de gestichten, waar de ter beschikking gestelden moeten verblijven?

Sluyser verwoordt in dit boek de bijna onmenselijke problematiek die het 'anders zijn' met zich mee kan brengen. Onbegrepen door familie en omgeving wordt Leo na de bewuste ingreep door iedereen 'normaal' geacht, genezen van zijn 'ziekte', terwijl in wezen niets aan zijn gesteldheid verandert!

Meyer Sluyser toont hier opnieuw zijn vermogen diep door te dringen in de sfeer van zijn onderwerp. Het is zijn grote verdienste dat hij ook in dit bijzonder aangrijpende boek zonder vooroordeel de integriteit van deze mens centraal stelt.

Dit document humain zal dan ook niet nalaten op de serieuze lezer diepe indruk te maken en even zeker zal het voor velen een belangrijk onderwerp van gesprek vormen.

NIEMAND DIE HET ANTWOORD WEET

MEYER SLUYSER

NIEMAND

DIE HET ANTWOORD WEET

KOSMOS AMSTERDAM ANTWERPEN

VERANTWOORDING

Er is geen mens wiens gemoedsgeschiedenis niet belangrijker is dan de langste ,mooiste' gemaakte roman.

MULTATULI, Idee 252

De man, wiens levensgeschiedenis in dit boek wordt verteld, heeft aan het manuscript zijn goedkeuring gehecht. Om herkenning te vermijden zijn op zijn verzoek namen van personen, plaatsen, inrichtingen e.d., geretoucheerd. Om diezelfde reden werden enkele details van de story gewijzigd. Enige gelijkenis met personen die geleefd hebben of nog in leven zijn is dus niet altijd toevallig.

Mijn basis-materiaal: tape-recorder-bandjes van de vele en lange gesprekken, die ik met hem heb gevoerd. Een biografie gebouwd uit die stof uitsluitend, zou een persoonlijkheid schetsen, zoals Leo *zichzelf* ziet. Psychiaters, rechters, artsen en anderen, met wie hij in de loop van zijn nogal tumultueus leven in aanraking is gekomen, hebben zich echter een beeld van hem gevormd, dat op hun eigen waarnemingen berust. Het wijkt af van zijn kijk.

(Ik dien hier mijn dank te betuigen aan de autoriteiten van allerlei aard, die me inzage hebben verstrekt van alle dossiers, die op de zaak 'Leo' betrekking hebben. De brief op blz. 98 en die op blz. 104 zijn uit dossiers overgeschreven.)

Twee visies dus, die vaak lijnrecht tegenover elkaar staan. Moest ik kiezen? Of konden ze op enigerlei wijze worden verbonden?

Ik heb zijn levensverhaal oververteld, zoals *hij* het ziet, tegelijkertijd rekening houdend met de klinische visie van anderen op hetzelfde gebeuren, maar zonder die laatste altijd met zoveel woorden te vermelden. Wel heb ik getracht het gebeuren op zodanige wijze te schilderen, dat bij implicatie

de andere kijk 'vanzelf' recht zou kunnen wedervaren.

Leo is een homofiel. Ik dien te waarschuwen tegen de gedachte: zo zijn 'ze' allemaal. Leo's verhaal beschrijft een individueel geval. Het kan niet gegeneraliseerd worden. Dat geldt evenzeer voor de andere ontspoorde levens, die zijn pad kruisten.

De titel is ontleend aan het wrange vers van C. Buddingh' *De domoorworm*. De domoorworm vraagt vergeefs waarom God hem tot het meest gediscrimineerde schepsel maakte. 'Waarom juist ik, een arme worm? / Ben ik er dan maar voor de vorm? Doch *niemand die het antwoord weet* / En hem komt troosten in zijn leed.'

Mijn beweegreden om dit boek te schrijven vindt de lezer in Multatuli's idee 252, dat als motto aan dit boek voorafgaat. Mijn eigen oordeel over Leo's gecompliceerde persoonlijkheid vat ik samen in Shakespeare's woorden: '...a man more sinn'd against than sinning' (King Lear Act. III, Sc. 2.).

M.S.

‘EDELACHTBARE heren van de rechtbank, de onderzochte is een psychopaat’.

Die onderzochte ben *ik*.

Het staat voor altijd te boek. Kijk maar in de archieven van de Amsterdamse Rechtbank. Vak: 1936. Vonnis getekend door meester Kist.

De dokter vermoedde het al, toen ik nog geen zes jaar was. ‘Mevrouw, laat dat kind nooit met poppen spelen. Geef hem vooral een *mannelijke* opvoeding. Maak een *vent* van ’m!’ Mijn ouders hadden me beslist niet *zo* besteld, maar ze konden me niet ruilen.

Hoe ik bij de Burgerlijke Stand sta ingeschreven, gaat u niets aan. Ik heb dikwijls geprobeerd mijn officiële naam te vergeten. Dat begon toen ik een jaar of tien was. Ik las een boek uit de bibliotheek van de klas. Er kwam een jongen in voor: Folkert Folkertsma, ik zie de plaatjes voor me. Hij had ronde afhangende schouders en een blonde kuif. De tekenaar had hem wel tien keer zien staan aan de kant van een rivier. Folkert zwom veel. Hij had een fluweel-zachte borst, en zijn jongensbillen waren rond en stevig. Ik droomde van hem. Ik heb zoveel aan hem gedacht, dat ik zelf steeds minder ging bestaan. Ik ben vervaagd tot een stadhuispapiertje met een naam er op, die me niet onbekend voorkomt. Maar Folkert Folkertsma leeft, ik ben het zelf. Dat Folkertsma duidt op een Friese afkomst. Iets om trots op te zijn. Friezen zijn flinke mensen, dat is algemeen bekend.

Het wordt tijd, dat ik mijn verhaal wat minder chaotisch vertel. Eerst dus het begin.

Ik sta nergens ingeschreven als Folkert Folkertsma, en we komen helemaal niet uit Friesland. Mijn overgrootvader, van

vaders kant, tiranniseerde als fijne dominee een van de zwarte-kousen-gemeenten in het Groningse land. Op tijd zijn neutje en, als het er niet de tijd voor was, nam hij er toch eentje. Altijd inwonende dienstmeisjes over de vloer. Overdag beschikte mevrouw over die aanvallige wichten. Eventjes over de vijftig trof hem een beroerte. Verlamd zittend op een stoel met een potje, bleef hij tiran, tot het uur van zijn dood.

Mijn grootvader onttrok zich tijdig aan dat vrome gezinsverband. Hij avontuurde met een raar kroegje in een van de dode stadjes aan de Noordhollandse kant van de Zuiderzee. In de tent van opa was de duivel kostganger. Opa was een geweldenaar. Een reus van tegen de twee meter. Hij dronk als een spons. Een groot jager op vrouwen.

Toen mijn eigen vader nog geen dertien was heeft hij zich aan de vaderlijke zorg ontworsteld. Er is nooit een poging ondernomen hem ter liefderijke koestering in de schoot van het gezin terug te krijgen. Vader heeft in alle grote hotels van binnen- en buitenland gewerkt. Het beroep van slager trok hem met sterke banden. Uit het oudste en taaiste koeiebeest wist hij altijd nog wel een malse biefstuk los te beeldhouwen. Hij was een soort Michelangelo.

Mijn moeder komt uit het Brabantse. Van huis uit is ze katholiek. Haar ouders, boerenmensen, zijn jong gestorven. Ze is nogal vrij opgevoed bij een oom, een tuinman. Thuis waren we met ons zevenen, vader, moeder en vijf kinderen. Vader dekreteerde dat we hervormd waren. Dus wáren we hervormd. Maar geen van de kinderen heeft hij laten dopen.

Jan, mijn oudste broer, kon niet leren. Hij is ongetrouwd gebleven.

Pieter, die op hem volgt, is wèl getrouwd; maar heeft hij het nou tot een mooie positie in de maatschappij gebracht. . . nee! Hij is incasseerder bij een bank, met een grote naam van eerlijkheid en een klein salaris. Zijn vrije tijd vult hij met verschillende vormen van echtelijke afkeer.

Om zijn vrouw, een harpij onder harpijen, is hij katholiek geworden. Tot vlak voor zijn stervensuur heeft vader nooit meer een woord met die twee willen spreken.

Antje, mijn zuster, heeft diploma's gehaald voor het kleuter-onderwijs. Ze hebben haar nooit meer laten doen dan broekjes van kindertjes open en dicht maken. Van balorigheid is ze uit pure liefde met iemand getrouwd, met een benzinepomp aan een druk verkeerspunt.

Dan kom ik, de psychopaat.

En verder is er nog een nakomertje, mijn zuster Marietje, een beeld van een kind.

Mijn vader had een broer, die maar liefst twaalf grote slagereien in het hele land exploiteerde. Toen in het gezin van vader de kindertjes kwamen, deed de rijke slager een van zijn winkels voor een appel en een ei over aan zijn arme broer. De slagerij van vader lag in een dorp in de buurt van Utrecht, een vlek op de landkaart, waar je veel mensen vindt, die overdag in de stad werken en 's-avonds op hun trijpen pantoffels in de serre thee drinken met Brusselse kermis. Verder woonden er gepensioneerden uit Indië en echte of bijna-echte adel. Een vijftigtal arme gezinnen leverden de dienstmeisjes, de werksters, de schoenmaker en de ophalers van het huisvuil.

Onze slagerij liep als een trein. Hoofdzakelijk wegbrengklanten, slager, wilt u een ons van de beste ham laten bezorgen, en een half ons goedkope leverworst voor het personeel, in zes plakken.

Vader droomde, dat alle kinderen bij hem in de winkel het edele slagershandwerk zouden leren, waarom kon zijn broer wel twaalf winkels bezitten, en hij geen vijf? Maar we verafschuwden het bloederige vak. Vader was een forse man, hij mat op zijn kousen één meter tachtig. Voor vrouw en kroost was hij onmenselijk, redeloos streng. Een spier-geweldige met een paar wilde doordringende ogen. Prik-ogen. Voor die ogen

was ik bang. Dat geen van zijn kinderen later de slagerij zou overnemen, vrat aan hem als een fistel.

‘Je werkt en je werkt. . . maar later weet niemand, dat je ooit op aarde bent geweest’.

Zijn tweede been-eter was ik, Folkert Folkertsma, het kind met de geheimen, zijn zoon, die hij niet kon doorgronden.

Toen ik geboren werd, woog ik amper drie pond. Mijn vader onderging de komst van zijn licht-gewicht-zoon als een persoonlijke belediging. Hij heeft me lange tijd ‘Kerstrollade’ genoemd. Als hij in de winkel zei: ‘Een Kerstrollade, mevrouw?’, klonk het vriendelijk, als hij mij zo noemde voelde ik een zweepslag, elke keer een striem erbij.

Ik ben een klein tenger kereltje en ik speel met een pop. Ik zit op de grond. Ik kleed het popje aan. Dan kleed ik het weer uit. Vader komt binnen. Zijn hoofd reikt tot de zolder.

‘Zit je weer met poppen te spelen, Kerstrollade’

Hij tilt zijn rechtervoet op, en schopt me. *Ik huil veel en ik doe het graag. Maar nu huil ik niet. Ik zie de geweldige schoenen. Ik kijk omhoog, recht in zijn gemene prik-ogen.*

‘Kijk niet zo honds brutaal’.

Hij schopt me weer.

Moeder komt binnen. Ze trekt vader terug.

‘Wil je dat arme kind eindelijk eens met rust laten’.

Vader verzet zich. Ze strijkt hem over de arm, de geweldige behaarde arm met de walgelijk zware spierbundels. Vaders gezicht verandert. Ze gaan naar de andere kamer. Ik blijf bij mijn pop. Nu ben ik vader. Ik schop het popje net zo lang tot ik er zelf van ga huilen. Huil maar niet hoor, lief popje, ik ben je moeder, ik zal je beschermen, in de andere kamer, in de slaapkamer.

‘Slaapkamer’ is nooit een scherp-omlijnd begrip voor mij geweest. Meer een denk-toestand, zoals angst, honger, gevaar.

Als kind wist ik: moeder beschermde me dáár, in de slaapkamer. Hoe kocht ze zijn woede af? Het moest iets ontzagwekkends zijn. *Zij* onderging het vreselijke, het onbekende, het angst-aanjagende om *mij* het gevoel van veiligheid terug te geven.

Nieuwsgierig was ik naar wat zich in de slaapkamer afspeelde. Of die nieuwsgierigheid sexueel-getint was... ik zou op die vraag geen antwoord kunnen geven. Wél hebben sexuele gevoelens vrij vroeg in mijn leven een rol gespeeld. Mijn bijzondere handicap was, dat ik goed kon tekenen en het graag deed. In de eerste klas liet juffrouw van Zijl mijn anatomische tekeningen bij alle juffrouwen en alle meesters rondgaan.

De autochtone bevolking van ons dorp was katholiek, door de eeuwen trouw, maar de roomsen waren klanten van de goedkope volksslager. Daar keken wij op neer. Vader had een hekel aan alles wat de pastoor gehoorzaamde. Hij treiterde er moeder mee, die immers van roomse kom-af was. Ze deed of ze zich van al dat gescheld en geschimp niets aantrok. Kwaad werd ze pas als hij begon over een kapelaan, die ze in Brabant moet hebben gekend, toen ze nog een meisje was. Als vader en moeder flink ruzie met elkaar hadden, bracht hij op zeker ogenblik die priester ter sprake. Hij moet, volgens vader, een ondernemende jonge man geweest zijn. Op bijna succesvolle wijze had hij moeders eerbaarheid belaagd. Als vader hoonde: 'Jij met je mooie kapelaan', werd ze wit van drift.

Vader werd gefolterd door jaloezie. Hij was naijverig op iedereen, omdat hij meende, dat iedereen zich van hem de meerdere voelde. Zijn jaloezie in het huwelijk had de grens der redelijkheid verre overschreden. Hij was zeer wantrouwend, maar bij vlagen. Het kon dagen, weken, soms maanden goed gaan, en dan op een morgen legde hij geen geld voor

de huishouding op de schoorsteen. Dat was een van zijn vreemde gewoonten; moeder kreeg haar huishoudgeld per dag, ze vond het elke ochtend op een vast plekje van de schoorsteenmantel. Lag er geen geld, dan wist ze: mijnheer, mijn man, heeft weer een van zijn jaloerse buien. Als je redelijk oordeelde was er nooit een duidelijke aanleiding voor zo'n orkaan van wantrouwen. Als de mannelijke klanten in de winkel ijsberg-koud tegen moeder waren, zag vader de vreemdste erotische voorvallen. De volgende ochtend... geen geld op de schoorsteen. Ik veronderstel, dat hij in dat malle hoofd van hem dacht: ik zal haar doodhongerem. Zo'n bui kon soms een maand duren, en dan was alles opeens weer gewoon. Hij huurde eens een soort detektief om moeder te schaduwen. Door een toeval kwamen we er achter. Kinderen en moeder hebben hem heel duidelijk gezegd: 'Als je weer zoiets doet, laten we je opsluiten'. Daarvoor was hij bang.

Die geschiedenis met die detektief heeft op mij een diepe indruk gemaakt. Ik was nog een kind. Het woord detektief kende ik van geïllustreerde krantjes, die voor het etalage-raam van een sigarenwinkel in onze straat hingen. Je zag er de ijselijkste misdaden gebeuren. Maar altijd wist een detektief de gemene misdadiger te overmeesteren, hij liet niet los. In een vuurgevecht (je zag de pistolen schieten) werd de schurk onschadelijk gemaakt. Ik gruwde van de gedachte, dat vader zo'n detektief achter moeder had aangestuurd. Ze was toch geen moordnares! Ik moet al op jeugdige leeftijd een heldenrol hebben willen spelen. Ik ging moeder vereren. Tegelijkertijd voelde ik een onmetelijke compassie met haar. Zo als zij moest lijden. Moeder zag ik in een stralenkrans, ongenaakbaar hoog... vader wilde ik vernietigen. Mijn adoratie voor haar werd zo intens, dat ik haar nauwelijks dorst aanraken. Ik ben altijd schuw geweest, wanneer vrouwen te dicht bij me

kwamen, misschien was ik dat toen al, het kan ook zijn, dat die bleuheid tegenover vrouwen toen is ontstaan, ik weet dat niet. Vader was een bruut. Ik vreesde zijn schoppen en trappen, maar ik wilde koppig in zijn nabijheid blijven, eens zou de dag komen, waarop ik me kon wreken. Vrouwen zijn te ver-af om ze te kunnen aanraken, mannen wil ik overwinnen en vernietigen. Maar mannen laten zich ook onderwerpen, door het zwoele geheim van de slaapkamers.

Vader is een jaar of vijftientig geleden gestorven. Ik ben nu over de vijftig. Ik woon alleen in een klein huisje.

Moeder woont schuin aan de overkant. 's-Avonds wip ik meestal over. Praten, uren lang praten. Heerlijk. Ook wel eens over vader.

'Ach, jongen, het was naar genoeg. De dokter zei: „Je man is ongezond verliefd op je. Elke minuut van zijn leven wil hij het gevoel hebben, dat hij je bezit, met ziel en met lichaam”. Bij hem kwam het lichaam het eerst’.

Een andere keer zei ze:

'In bed was je vader een beest. Onverzadigbaar. Er waren dagen, dat ik drie keer per dag plat moest’.

'Heb je van hem gehouden?’

'Toen jij wat ouder werd, kwam jij in zijn plaats. Met lichaam en ziel’.

Ik ben vijf jaar. In het dorp is een soort bewaarschooltje voor de kinderen van de grote lui. Het is een hele gunst, dat ik ‘op het klasje’ mag. Een sprietmager bleek jongetje. 's-Morgens voor het opstaan lig ik in bed te fantaseren, wat zal ik vandaag aandoen? Wat kleurt goed bij elkaar? Ik heb een sterke voorkeur voor lila. Moeder weet dat. Ze noemt me: Kleine Lord. Die naam geeft me het gevoel, dat ze me streelt met fluwelen handen. Ik mag mee naar de winkel: kleertjes uitzoeken. Moeder wil, dat ik als een prins naar het klasje ga. Een geel broekje, een lila buisje, blauwe halve kousjes. . . ik draai me

voor de spiegel om en om. Mooi ben ik. Ik neem houdingen aan. Moeder loopt altijd zo, de ene arm een beetje omhoog, de andere bevallig langs haar heupen, en dan wiegt ze met haar lichaam, niet zichtbaar, maar vermoedbaar. Ik kan haar gracieuse manier van lopen precies nadoen. Ik ben zelf: moeder. De hele wereld bewondert me. Ik ben het middelpunt. De Kleine Lord is lief en mooi, moeder is lief en mooi!

Ik groeide op met een gruwelijke angst. Ik was altijd bang. Redeloos angstig. Mateloos onzeker. Als ik op straat iemand in de verte zag naderen, die ik kende, keek ik opzettelijk de andere kant uit. ('Dan ziet hij me niet'.) Als kind had ik maar één vriendje: Robbie, het zoontje van de burgemeester. Hij woonde tegenover ons.

Onze winkel was aan de straat, daarachter had je de worstmakerij. We woonden boven de zaak, nogal bekrompen, maar de nering kwam eerst. Beneden lag een grote tuin, wel een meter of dertig diep. Helemaal onderin in die tuin stond een grote stenen schuur, gelijkvloers werden voorraden van de zaak bewaard. Je klom een ladder op en dan kwam je op een ruime rommelzolder. De ruimte onder de dakpannen heb ik me toegeëigend, eerst als speelplaats, later als slaapkamertje. Ik was er heerlijk vrij. Daar heb ik veel met Robbie gespeeld. De gewone spelletjes, die kinderen doen. We bleven vriendjes, toen ik van het klasje naar de neutrale bijzondere school overging. Die school was iets bijzonders en neutraals, in het humanistische, maar wát het precies was, weet ik niet. Robbie was jonger dan ik. Ik hield zielsveel van hem. Op die leeftijd had ik al een vermoeden van de dodelijke eenzaamheid, die me mijn hele leven zou vergezellen. Ik klemde me aan Robbie vast als een klimop aan een huis. Dikwijls zaten we naast elkaar op het bankje aan tafel, onze armen over elkaars schouders. Zoete herinneringen. Ik verlangde er naar zijn borst aan te raken, maar ik dorst niet. Er zou iets breken, een

kostbaar geheim, een duur porseleinen kopje, en het zou nooit meer gerepareerd kunnen worden, door mijn schuld. Ik geloof, dat ik nooit in mijn leven zo gelukkig weest ben, roerloos gelukkig.

Langer dan een maand heb ik dat zeer neutrale, zeer bijzondere schooltje niet met mijn kleurrijke aanwezigheid mogen opluisteren. Juffrouw van Zijl vond, dat ze tè vaak tekeningen van dat rare jongetje onder het personeel moest laten rondgaan. Mijn anatomische studies waren nogal eentonig. Ze hadden uitsluitend betrekking op één lichaamsdeel, al waren de voorstellingen zelf genoegzaam gevarieerd. Die kinderlijke potloodkrabbels en mijn kledij, moeten juffrouw van Zijl tot schokkende conclusies hebben geleid. Er is toen *iets* met me gebeurd, *wat* weet ik niet meer. ER UIT!

Het bijzondere en neutrale verdwenen uit mijn leven, ik werd overgeplaatst naar een gewone lagere school. Vader onderging de verandering als een declassering. Omdat de faam mijn komst was vooruitgesneld, werd die nieuwe inrichting van onderwijs voor mij een perfecte hel. Ik was door mijn afkomst al een 'kale neet', ik zag er *anders* uit, en ik *was* anders. Begrijpelijk, dat de jongens me niet lustten. Ze ontzagen kosten noch moeite om me duidelijk te maken, dat ze de pest aan me hadden.

Ik begon op die leeftijd uit de kluiten te groeien. Voor mijn jaren was ik tamelijk sterk. Kinderen zijn fijn-bewerktuigde wreedaards, net als beesten *ruiken* ze, dat je angstig bent.

Ze noemden me: *de meid* of *die meid*.

Met hen meespelen. . . uitgesloten.

'Meiden bij meiden'.

Maar voor meisjes was ik schuw. Mijn zusje en ik waren eens tegelijk verkouden geweest. Om het heen en weer geloop te voorkomen, had moeder ons allebei in haar kamer, in afzonderlijke bedden natuurlijk, gelegd. Mijn zusje wist een leuk

spelletje: hoe zie je er van anderen uit? Zij deed het voor.

‘Moet jij ook doen’.

Rechttop in mijn bedje staande, tilde ik aarzelend mijn hemdje op. Ik schaamde me dood. Liefst was ik onder de dekens gekropen en nooit meer te voorschijn gekomen.

Elke keer als de jongens op school smaalden:

‘Meiden bij meiden’.

...voelde ik dezelfde schaamte.

‘Daar heb j’m met z’n mooie pakkie-an’.

Met die kreet wachtten de jongens me op. Ze achtervolgden me. Ze spuwden op mijn lila buisje. Soms liep ik meer dan drie kilometer om, dwars door de velden, ik klom over hekken, of glipte steelsgewijze door de tuinen van andere mensen... alles om aan mijn dagelijkse vervolgers te ontkomen. En maar huilen, de hele weg van school naar huis. Ik wilde zo graag flink zijn, maar ik had er de moed niet toe. Kon ik maar overtuigend bewijzen dat ik sterk was.

In die tijd had moeder een buis voor me gekocht van een wolachtige dikke stof. Vreemd, mooi, duur. Ik ontdekte, dat je een scherp gepunt potlood met gemak door de stof kon steken. Je mikte precies tussen twee draden, de stof ging voor je potlood opzij, en later als het er uit getrokken was, sloot de stof zich weer. Dat wonder moest ik de jongens laten zien. Ontelbare malen stak ik mijn potlood door de stof.

‘Dat kunnen jullie lekker niet’.

Het wond me op. Ik voelde me triomfator.

Gek, nu herinner ik me opeens waarom juffrouw van Zijl me toen van dat bekakte schooltje van haar heeft laten wegbonjouren. Mijn broer had thuis een tweeloops jachtgeweer. Ouderwets en vastgeroest. Ik nam het stiekem mee. Schepte er mee op. Legde aan. Deed alsof ik de hele klas ging doodschieten. Pief, paf, pang. Toen juffrouw van Zijl binnenkwam, gaf ze een gil en ging met haar handen voor de

ogen flauwvallen. Dat geweer... dáarom hebben ze me die school uitgemikt, nu weet ik het weer.

Ze zeiden dat ik wel kon leren, maar dat ik niet wou. Alleen tekenen, dáár was ik een kraan in. Ik tekende huizen in de buurt na. Daar deed ik weken over. Elk detail, elk steentje, letterlijk elk steentje. Ik vond het tekenen op die manier prettig, je kreeg het gevoel, dat je uit de gewone wereld kroop in een andere, waar het vredig was en rustig.

Ik ben na mijn vijfde jaar vrijwel nooit meer echt ziek geweest. Wel een beetje verkouden nu en dan, maar nooit ernstig ziek. Dat heeft me altijd verdrotten. Ziek zijn was een bijzondere gebeurtenis. Ik werd lekker in bed gestopt. Ze brachten het eten op een blaadje. Om de zoveel tijd kwam moeder vragen of je nog wat te wensen had. Eén keer, 't was weer een verkoudheid, kwam de moeder van Robbie eieren brengen, zes stuks. Voor mij, het zieke kind. Het ene ei ziet er net zo uit als het andere, maar *die* zes eieren zou ik stuk voor stuk kunnen natekenen, zo duidelijk zie ik ze voor me, zes individuele eieren. Ik heb een bijzonder goed geheugen voor cadeautjes. Op een verjaardag kreeg ik, ook van Robbie's moeder, een klokje met groene steentjes erin en gouden lettertjes erop. Elk geschenk dat ik ooit kreeg herinner ik me precies. Ik heb mijn hele leven maar weinig cadeautjes ontvangen en dan kun je de paar die je krijgt, makkelijk onthouden, nietwaar.

Omdat de jongens van mijn eigen leeftijd me achtervolgden, speelde ik het liefst met vriendjes, die jonger waren dan ik. Ik hield echt van die kleine jongetjes. Ze waren zo weerloos, zo schuldeloos. Ze aanvaardden mijn overwicht zonder nadenken. Ik verzon duizend voorwendsels om kleine jongetjes naar het pakhuis te lokken. Ik stal allerlei vleeswaren uit de winkel om hen om te kopen. Ik verzon van alles om hen te vermaken.

Ik ben altijd erg flink geweest in knutselwerk. Wat mijn verbeelding ziet, dat maken mijn handen. Op mijn kinderlijke manier groef ik bij het pakhuis een vijvertje. Ik hield er goudvissen in, maar dat was een voorwendsel. Van het raam op de zolderverdieping naar omlaag maakte ik met behulp van een dik stuk kabeltouw een soort roetsjbaan. Je kon in een stoeltje van touw zitten en dan, met een zetje, over de vijver naar de grond glijden. Vele nachten had ik wakker gelegen om dit primitief kermisvermaak uit te denken. Ik zag de roetsjbaan al werken, nog voordat ik begonnen was het ding in elkaar te prutsen. Mijn geheime bedoeling was, dat de jongens uit dat stoeltje in de vijver zouden vallen. Ze zouden kletsnat worden, zich moeten uitkleden. Ik wilde ze naakt zien. Telkens als ik aan dat speelgoed dacht, zag ik de jongetjes naakt bij de vijver staan. Mijn opzet lukte inderdaad. Maar al gauw ging het mijn vriendjes vervelen. Ik moest iets anders verzinnen.

Mijn vader, die toch vaak genoeg in het pakhuis kwam, trok zich van al dat geknutsel en gepruts niets aan. Ik geloof niet, dat hij enig wantrouwen koesterde. Had ik zelf schuldgevoelens? Ik geloof het niet.

Ik herinner me, dat Robbie en ik vaak krijgertje speelden. Het was een wild spel. Wie "m was" moest koste wat kost tot het opgejaagd wild doordringen. Tikkie, jij bent 'm. Gewoonlijk willen jongens niet graag jager zijn, wie "m is" probeert zich zo gauw mogelijk van zijn taak te kwijten. Maar ik was anders. Ik 'was 'm' graag. Maar ik verkeerde in tweestrijd. Het jagen vond ik even naar als iedereen, alleen het aantikken vergoedde alles. Had ik Robbie gepakt, dan tikte ik hem niet aan, maar kwasi in het vuur van het spel betastte ik hem. Wat moest ik doen? Hem zo snel aantikken en betasten, of het genot zo lang mogelijk uitstellen? Vertraagd genot is dubbel genot.

Als we op straat krijgertje speelden, dreef ik Robbie meestal

in de richting van het huis van de burgemeester. Het had een diep portiek. Dáar greep ik hem. Eén keer, toen ik hem nogal uitvoerig betastte, ging plotseling het raampje van de huisdeur open. De moeder van Robbie keek naar buiten. Het eerste wat ik dacht was: 'Robbie heeft me verraden'.

Op dat ogenblik had ik beslist schuldgevoelens. Van die dag af, heb ik bij alles wat ik deed, gedacht: oppassen dat ze je niet snappen.

Ik heb een eigenschap waar ik nogal trots op ben. Als ik moeilijkheden zie aankomen (soms weken en weken van tevoren) overweeg ik alles, tot in de kleinste details. Ik bekijk stuk voor stuk alle mogelijkheden van gevaar die er voor mij kunnen inzitten. En voor elke hypothetische situatie, bedenk en repeteer ik reeksen uitvluchten. Hoe kan ik zelf onschuldig lijken en anderen verantwoordelijk stellen? Ik geloof, dat ik die eigenschap pas goed ben gaan verzorgen en opkweken, toen Robbie's moeder door het deurruitje keek en ik dacht op heterdaad betrapt te zijn.

(Robbie heeft tegenwoordig een of ander rentmeesterbaantje in het Oosten van het land. Hij is ongetrouwd. Andere jongens met wie ik 'vijvertje' speelde en met wie ik in het pakhuis knoeide, komen me tegenwoordig nog opzoeken. Oude liefde roest niet. Ze zijn getrouwd, ze hebben vrouwen met kinderen, eigen huizen, auto's en dikke sigaren.

'Nou, jij was vroeger ook een mooie'.

'Jij zeker niet. Maar ik zou je nou niet meer moeten'.)

Over de eerste tien jaar van mijn leven heb ik vaak met moeder gesproken.

'Had u toen al een vermoeden dat ik zo was?'

'Ik wist het zeker. Al voordat je geboren was, bij wijze van spreken'.

'Had u er verdriet van?'

'Och, als *jij* het nou prettig vond'.

'Ook dat met die jongetjes in het pakhuis?'

'Zolang je vriendjes had, was ik tevreden. Als er meisjes bij je in de buurt kwamen, werd ik kwaad'.

'Wist vader er van?'

'Hij heeft er nooit over gesproken, tenminste toen niet'.

'Ze hebben me op school doodgepest met mijn lila bloesjes'.

'Ze stonden je schattig. Net een kleine prins. Ik heb vaak gedroomd, dat je haren tot op je schouders groeiden. Mooie golvende krullen. Als ik jou niet had kunnen vertroetelen, had ik het leven naast vader nooit kunnen uithouden'.

'Vader was een stuurse man'.

'Sinds hij stierf is hij me nader gekomen dan toen hij naast me leefde'.

Een avond thuis. Vader heeft weer de bokkepruik op. Alles irriteert hem. Hij loert op een legitieme reden om goed kwaad te kunnen worden. Vader memoreert de ondernemende kapelaan uit moeder's jeugd. Als die er niet was, moest hij worden uitgevonden. Moeder snauwt terug. Vader geeft moeder een schop. Meteen vliegen alle kinderen hem aan. Samen met mijn broers en zusters voel ik me sterker dan een reus. We smijten hem met gezamenlijke kracht op de grond. Daar ligt hij met zijn zwaar-gespierde lichaam. Hij rukt en worstelt. Ik zit op zijn borst. Alle vernedering, alle verdriet, alle haat vliegt in een springtij van bloed naar mijn hersens. Ik grijp zijn hoofd, wil het met geweld op de vloer slaan, op en neer, eindeloos. Maar mijn broer heeft de moordenaarswoede in mijn ogen herkend. Met een ruk smijt hij mij van vaders lichaam af.

'Weg jij . . . dat is geen werk voor een kind'.

Hij grijpt vaders hoofd met beide handen.

'En nou blijf je voortaan van moeder af. Anders sla ik je kop in tweeën als een kokosnoot'.

Die uitdrukking imponeert me machtig. Zijn hoofd in tweeën slaan als een kokosnoot.

Vader kreunt en gromt.

'Je laat haar met rust . . . ja of nee?'

Hij broemt iets dat op 'Ja' lijkt.

Vader staat op. Slaat wat stof van zijn kleren. De ruzie is over, helaas. Zijn hoofd in tweeën slaan als een kokosnoot. Die gedachte heeft zich met weerhaken in mijn hersens vastgezet. Ik droom er 's-nachts van. Ik sla het hoofd bèng-bèng op de stenen. Het bloed stroomt. De schedel is gespleten als een kokosnoot. Nu kan hij moeder niet meer schoppen.

Met de jongens op school begon ik een beetje vriendschappelijker om te gaan. Dat kwam zo: eens per week ging de hele klas zwemmen in een meertje niet ver van ons dorp. Het was ondiep. Je moest al een hele tijd op je hoofd kunnen staan om er te verdrinken. Daarom kon de meester rustig zijn boek lezen, hij had aan ons geen kinderen en wij aan hem geen bemoeizieke schoolfrik. Als we goed moe waren van het ravotten gingen er altijd een stuk of wat jongens met mij mee, de bosjes in, knoeien. Heel kinderlijk en onschuldig. Maar de stemming in de klas werd door dat gescharrel beslist beter. Ik werd niet alleen door de jongens aanvaard, sommigen bewonderden me ronduit. Niemand durft wat ik durf, in de bosjes. Maar ik heb een goed geheugen. Ze kunnen nu wel aardig tegen mij zijn, maar eens hebben ze me achtervolgd, me bespuwd, me vernederd. Laat ze mij maar flikflooien, mij legt niemand in de luren. Ik kan vriendelijk met hen omgaan, maar vergeven en vergeten . . . nee!

Dagdromen. Alleen in mijn kamertje daag ik de jongens stuk voor stuk voor mijn rechterstoel. Ik ben almachtig. Ik ben een volledig mens.

Folkert Folkertsma zegt tegen me:

'Geef mij je haat. Ik doe de rest'.

Zijn mes staat scherp voor iedereen, die hem wederstreeft.

(Dat vind ik een mooie zin, het ritme rolt door de kamer als zware donder.)

Er bestaat geen verschil tussen dagdromen en dromen in het duister. Fantasieën van bloedige wraak hebben me nooit verlaten. Ik wreekte me altijd op mannen en jongens. Vrouwen waren te etherisch voor mijn grove wereld.

Toen ik nog een onvolwassen jongen was, werd ik na zo'n droom meestal wakker met een gevoel, dat ik niet anders kan aanduiden, dan als weelderig. Zwoel en in alle delen van je lichaam een sensuele prikkeling. Naarmate ik ouder werd, eindigden die dromen onbeperkt schaamteloos wellustig. Wraak oefenen, steken met een mes, vijanden vernietigen, kwellen en martelen, is voor mij synoniem met zinnelijkheid. Of ze thuis iets van mijn geheime leven vermoedden... ik veronderstelde het niet. Soms dacht ik: Wantrouwen ze me toch en is dat misschien de reden waarom ik nooit mee mag als andere jongens gaan kamperen? Of mee met een schoolreisje? Nooit, nooit, heeft vader me daarvoor toestemming willen geven, nooit, nooit! Maar voor het overige moet ik er wel bij vertellen: als er rijke jongens aan de deur kwamen, dan mocht alles. Van de rijke mensen moest de slagerij groeien. Vader was onbarmhartig streng.

'Ik heb het, toen ik zo oud was als jullie, veel moeilijker gehad'.

Hij wilde voorkomen dat we werden verpest, zoals hij het noemde. Nooit eens een snoepje, nooit een extraatje.

'Ik weet wat het zeggen wil als iedereen maar doet waar hij zin in heeft. Ik ben tenslotte zelf van huis weggelopen voordat ik dertien was'.

Aan de ene kant de barse onredelijke, onbegrijpelijke vader. . . aan de andere kant mijn lief moedertje. Zij gaf ons in alles onze zin. Zij beschermde mij altijd, en zonder voorwaarden. Moeder gaf ons lekkers, in het geheim. Gingen wij, mijn

jongere zuster en ik slapen, dan fluisterde ze in het voorbijgaan:

‘Kijk eerst onder je kussen’.

Daar vond je dan een gebakje in een doosje. Of een zakje met suikeringetjes.

Een van de hevigste ruzies thuis ontstond, toen vader door een stom toeval had ontdekt dat moeder ons 's-avonds snoepgoed voerde. Ik trilde van angst. Toen ik eenmaal sliep heeft Folkert Folkertsma me gewroken, met zijn machtig mes.

Moeder verzon een listige manier om ons toch wat extra toe te stoppen. Als we naar bed gingen kregen we, in het geheim een cent. Konden we de volgende dag snoepgoed kopen. Die cent heeft me eens in zware nood gebracht. Als ik in bed lag stopte ik het geldstukje in mijn mond en ging er op zuigen. Langzaam sabbelend zakte ik dan in een zalige degressieve slaap. Op een avond had ik de cent ingeslikt. Ik gilde het hele huis wakker.

‘Ik wil niet doodgaan’.

De dokter schreef een recept: snijkoek met ontbijtkoek en kantkoek. Zoals een echte Nederlandse cent betaamt, kwam hij prompt voor de dag. Op een drafje ben ik naar het snoepwinkeltje van Mie gerend om het levensgevaarlijke geld in te ruilen tegen veterdrop. Veterdrop, daar was ik dol op, zo'n lange zwarte sliert uit je mond laten hangen en hem dan langzaam naar binnen eten.

Ik groeide snel, steeds in de lengte. Ze noemden me Bonestaak. Een lang schraal lichaam met een gek klein hoofdje. Die eigenwijze kop van mij heeft het altijd vertikt met mijn lichaam gelijk op te groeien.

Moeder zeurde al een hele tijd: ik moest nou eindelijk eens in de lange broek. Ik verzette me halsstarrig. Zij hield aan. Ik gaf niet toe. Als zij zo koppig was en ik wilde mijn zin doorzetten, gebruikte ik als laatste argument: huilen.

‘Ik wil een kind blijven. Ik wil een kind blijven’.

Er is toen een compromis gevonden, ik ging wel uit de korte . . . ik kreeg een plus fours.

Gek hè, nu ik over de vijftig ben, kleeed ik me in de beslotenheid van mijn eigen, veilige huis, weleens in een short, en dan ga ik voor de spiegel staan, ik heb een grote spiegel van twee meter hoogte, ik kan me helemaal zien van top tot teen, daar sta ik dan in mijn korte broekje, ik neem in één hand een cent en de duim van de andere hand stop ik in mijn mond, sabbelend bekijk ik mezelf, ik draai om mijn as, en dan is de kring gesloten, ik denk wel eens: dàt bedoelen ze als ze het hebben over de eeuwige zaligheid.

Ik ben trouwens het liefst helemaal alleen. In een klein holletje, weggekropen in de aarde.

In de buurt van ons dorp was echter met geen mensenmogelijkheid een ondergronds hol te vinden. Mijn nestenbouwersinstinct vierde ik uit in allerlei zelfgeprutste huisjes en hutjes. Het pakhuis en de zolder waren een deel van het vaderlijk huis. Niet ver van ons dorp lagen grote donkere bossen, hier en daar begroeid met dicht en vrij hoog opgaand akkermaalshout. Ondoordringbaar, een jungle wanneer je de weg door de nauwe kruip- en sluip-weggetjes niet kende. Daar ging ik hutjes bouwen. Eerst waren het zeer primitieve schuilplaatsen. Naarmate ik groter werd en sterker, was ik met dat kinderachtige gedoe niet langer tevreden. In die tijd kon ik toegelaten worden tot de padvinderij. Vader had geen bezwaar. . . mirakel der mirakelen. Voor het scoutwerk voelde ik niets, maar de aanwezigheid van zoveel jongens om me heen vond ik *fijn*. Ik besloot in mijn eentje een unieke padvindershut op te trekken. Ik zaagde stammetjes. Hakte en kapte. Toen ik als een tevreden bouwheer mijn schepping bekeek, vond ik, dat op aarde nooit een mooiere boshut was verzezen. In het dichtst van de lage bosgroei hing de hut half in de oksel van een jonge boom. Ik denk, dat het ding een

meter of vier breed was, en ik kon er rechtop in staan. De hut was solide. Met oude opengescheurde melkbussen had ik de dakbedekking waterdicht gemaakt. De wanden waren dubbel, gevuld met naalden, lekker warm in de winter en koel in de zomer. Maar het fijnste was: de hut bewoog op de wind. Dat was geen toeval. Ik had vele boompjes geprobeerd voordat ik het goede had gevonden, sterk en toch nog lenig genoeg, waarop de hut steunde en hing. Als de wind opstak, klom ik naar boven, haalde de touwladder binnen, en zat in mijn eentje in het heen en weer bewegende vertrekje. Wiegen, wiegen. Uren kon ik zo zitten dromen. Dromen is eigenlijk niet het goede woord, ik dacht aan niets. Buiten loeide de storm. Zo heen en weer deinen. . . het gaf mij een gevoel van innerlijke vrede. Ik was de enige mens op de hele wijde wereld.

Het geheim van de wieghut heb ik voor mijn vrindjes in de padvinderij niet verborgen kunnen houden. Ik geloof, dat ik het hun toch zou hebben verteld, ook als ze me niet stiekem achterna waren gegaan. Wie deel had aan het complot had vrij toegang. Een geheim fluitsignaal. Ik liet de ladder zakken. Dan hokten we met een stel jongens in de boom. Het duurde niet lang of ik kon de drang hen te betasten niet langer weerstaan. Ik wilde nooit iets anders aanraken dan hun borst, alleen zachte onbehaarde vrouwelijk ronde jongensborsten. Verlangens om andere delen van het lichaam aan te raken, kende ik toen nog niet. Ik herinner me, dat ik eens een keer met een van de padvinders ging zwemmen. Onder water raakte ik zijn geslacht aan, het wekte hoegenaamd geen gevoelens bij mij op.

Wat mijn vader had bewogen om me op mijn verjaardag een soldeerbout cadeau te doen . . . ik begrijp het nog steeds niet. Mijn verjaardagen waren meestal grauw. Moeder gaf een kleinigheid, er was een extraatje op tafel en verder: ho maar! Die ene keer echter had vader blijkbaar diep in de bus

geblazen. Hij kwam met een geheimzinnig pak voor de dag, en met een redevoering, als je tenminste enkele niet onvriendelijke zinnen zo mag noemen. Hij had gemerkt hoe handig ik was met prutsen en om me nu een plezier te doen (ja zeker, dat zei hij, *mij* een plezier doen) had hij wat aardigs gekocht, dat meteen kon dienen om te zien voor welk vak ik eigenlijk geschikt was.

Bij de soldeerbout was wat klein gereedschap. Ik was er in elk geval erg blij mee. Ik hield op met tekenen en probeerde wat ik met dat soldeer-geval kon doen. Het viel erg mee. Het bleek, dat ik aardig wat aanleg heb voor koperslagerswerk, in het artistieke genre wel te verstaan. Gewoon lood- en zink-werker . . . dàt vak zou ik nooit kunnen of willen uitoefenen. Maar edelsmid in koperwerk, om het zo maar eens te zeggen, dàt lag me. Voor de padvinderij maakte ik een enorm embleem in koper, helemaal uitgeslagen. Mensen, ik was gewoon de held van de troep. Uit het hele land kwamen padvinders om mijn werk te bekijken. Trots dat ik was.

Het gaf mij een gevoel van wrevel, dat vader mijn verrichtingen nu met zoveel belangstelling volgde. Alsof hij nu pas ontdekt had, dat de 'Kerstrollade' een menselijk wezen was, die zowaar een soldeerbout niet al te stuntelig kon hanteren. Bij het bekijken van een van mijn koperstukjes, streek hij soms onhandig over mijn haren. Ik kreeg het er warm van. 'Ik ben blij dat we een vak voor je hebben gevonden.'

Vader moedigde me aan van koper allerlei schaaftjes en bakjes te vervaardigen. Niet volgens vast model.

'Gewone dingen kan iedereen maken. Mijn zoon moet een artiest zijn'.

Mijn fantasie, die ik tot nog toe in tekeningen had gewerkt, leefde ik nu uit in koperen gebruiksvoorwerpen.

Als vader die koperwerkjes zelf had gemaakt, had hij niet trotser kunnen zijn. Omdat bij hem de winkel synoniem was met zijn gevoel van eigenwaarde, moest en zou het werk van

zijn zoon, de artiest, in de slagerij te pronk worden gezet. De timmerman maakte een toonbank met een vitrine van boven en van voren, er kwam elektrisch licht in, en als de klanten met de rug naar de halve koeienlijken stonden, die aan haken bengelend, op de hardstenen vloer hun bloedige tranen weenden... keken ze recht op de kollektie drijfwerk van glimmend koper. Er stond een bordje bij:

Kunstdrijfwerk van mijn zoon.
Voor kenners te koop tegen
bijzondere prijzen.

Deze tentoonstelling gaf mij een gevoel van vertwijfeling. Alsof ik zelf een doorgesneden koeienkadaver was, iedereen keek in mijn binnenste en ik hing weerloos aan de haak. Maar vader vond het prachtig. Het koper trok meer zijn aandacht dan de bestoken ossehaas.

Ik wrokte heimelijk tegen de bedilzucht van vader. Hij gaf niets om mij, hij dacht alleen aan zichzelf. Die verlichte glimmende vitrine stelde hem elke dag gerust: ik ben niet zo'n brekkebeen als ik dacht te zijn, toen dat magere scharminkel van drie pond werd geboren... die jongen is een artiest, dus, mensen, hieruit blijkt zonneklaar, dat ik als vader een volwaardig mens ben. Ik had geen kracht voor openlijk verzet. Het vervaardigen van die koperen dingetjes naar eigen smaak en voorkeur, schonk mij zoveel bevrediging, dat ik dacht: laat maar gaan, die ouwe heeft toch ook niet het eeuwige leven. Ik was een omgekochte rebel. Deze tijd vormde een rustige periode in mijn leven. Ik was betrekkelijk gelukkig en tevreden. Er kwam een eind aan, toen de bootjesmanie me plotseling beetgreep. Opeens had ik geen belangstelling meer voor asbakjes, bloempotjes, schoorsteenvaasjes en spiegellijstjes. Waarom? Dat weet ik niet precies. Maar ik kòn de prullaria niet meer maken. Bootjes! Speelgoed-

dingetjes van metaal. Ze waren niet langer dan een centimeter of dertig en alles zat er op en er aan. Ik kocht afbeeldingen van beroemde schepen. Modelbouw in metaal, met alle patrijspoortjes en lichtjes er in en het pijpen-gedoe op de dekken en de reddingbootjes. Stoombootjes. Raderbootjes. Hekwieler. Boten zus en boten zo. Het waren altijd zee-gaande schepen. Ze konden drijven. Ik verzon primitieve machientjes voor de voortbeweging.

Vader mopperde.

‘De klanten vragen naar koper drijfwerk. Maar mijnheer, mijn zoon maakt kinderspeelgoed’.

Die bootjesperiode zal een jaar of twee hebben geduurd. Zij eindigde op een wijze, die mijn gevoelsleven omploegde.

Ik ben een jongen van een jaar of vijftien en ik heb een fiets. Ik houd ervan uren ver van huis te gaan. Het is prettig in je eentje over stille weggetjes door bossen en hei te peddelen. De hele dag voel ik me op een vreemde manier opgewonden. Het zadel van mijn fiets schuurt langs mijn lichaam. Als ik thuis ben moet ik het wat verstellen, de zadelpunt zit te veel omhoog, het geeft je een gevoel, dat op een ongewone wijze prettig is. Ulak bij het gebouw van de waterleiding, terwijl ik rustig voortpeddel en het stuur losjes in mijn hand houd, onderga ik voor het eerst in mijn leven een werkelijk orgasme. De psychische gewaarwording is zo intens, dat het beeld van de omgeving als het ware met een fijne naald in mijn geheugen wordt geëtst. . . en alsof ik twee persoonlijkheden bezit, fiets ik gewoon door. Even later voel ik een hevige pijn in mijn rug. (‘Die pijn verbeeld je je maar’, zeg ik hardop.)

Ik rijd naar huis terug. Mijn kalmte is nog niet weergekeerd. Niemand merkt iets aan me. Op mijn zolderkamertje kleeft ik me helemaal uit. Een onbekend gevoel van schuld blijft knagen, en ik voel weer pijn in de rug. In de spiegel onderzoek ik aandachtig mijn gezicht. Plotselinge schrik: die ogen, ik

kèn ze. Ik herkèn ze. Het zijn de ogen van mijn vader. Ik heb dezelfde gemene prik-ogen als hij. Ik voel me... ik kan het niet anders beschrijven... als een akker, waar de ploeg kris-kras over heen is gegaan. In een seconde tijd ben ik volwassen geworden. Ik ben ongelukkiger dan ooit. Eenzaam, onbarmhartig eenzaam.

Eenzaamheid is de enige metgezel, die de mens trouw blijft tot na zijn dood. Mijn leven was een doelloze strijd tegen het alleen-zijn. Elke keer hoop je, dat je een vriend gevonden hebt, met wie je samen de goddeloze verlatenheid te lijf kunt, en elke keer volgt een teleurstelling.

Ik ben vele malen in mijn leven verliefd geweest. Verliefd uit de verte en altijd op jongens. Vanzelfsprekend was mijn genegenheid-op-afstand erotisch getint. Maar overdag overheerste het verlangen: met hém zal ik niet meer alleen zijn. Met zo'n jongen praten. Over alledaagse dingen en ook over moeilijke onderwerpen. Wat is de zin van mijn leven? Hoe sta ik in de wereld, die ik waarneem?

Johan Bok was een jongen van mijn leeftijd, met zachte haren en weemoedig-bruine ogen, die aan een ree deden denken.

's-Nachts wakker liggend fantaseerde ik hoe mooi onze vriendschap zou zijn, de mooiste die de wereld ooit had gekend. Ik voerde diepzinnige gesprekken met hem. Hij beantwoordde al mijn vragen.

'Dat zijn problemen van ernstige aard, jij bent een ernstige jongen', zou hij zeggen.

En ik fantaseerde al de antwoorden, die hij zou geven; want Johan nam mij ernstig, dat was óók een deel van onze vriendschap.

Op een avond dorst ik hem aan te spreken. We waren allebei op de fiets.

'Zullen we een eindje gaan omrijden?'

‘Goed’.

‘Ik moet even langs ons huis’.

Het stelen van een gekookte worst nam slechts weinig tijd in beslag.

Ergens op de hei gingen we naast elkaar liggen. Naar de hemel kijken, die langzamerhand van lichtblauw een kleur van donker porcelein kreeg, waarin gaten waren geprikt, daar keken de sterren doorheen. We praatten. We aten gestolen worst. Later was ik zo opgewonden, dat ik niet kon slapen. Voor het open raam keek ik in de zomernacht. Een ongekend geluksgevoel had me overweldigd.

De volgende avond wachtte ik hem op.

‘Gaan we weer fietsen?’

‘Nee’.

‘Waarom niet?’

‘Om toch niet’.

‘Maar je hebt toch zeker wel een reden?’

‘Als je van de trappen valt, dan ben je gauw beneden’.

‘Doe niet zo kinderachtig. Waarom wil je niet mee fietsen?’

‘Wil je het beslist weten?’

‘Ja’.

‘Ik vind jou een engerd’.

‘Een engerd? Hoe bedoel je?’

‘Je doet zo raar. Je bent zo vreemd. Heel anders dan gewone jongens’.

Mijn liefde voor Guus Witmans verliep veel schokkender. Hij was een lange jongen met vuurrood haar, een huid-vol-sproeten en hij had de felle blauwe ogen, die men bij zulke haren en zo’n huid meestal aantreft. Ik aanbad die ogen — en heel gek — ik adoreerde het groene dasje dat hij droeg; schattig.

We hebben eindeloos gefilosofeerd, wanneer we op de hei lagen en naar de lucht keken, dromerig, veilig-geborgen in elkaars aanwezigheid. Lichamelijk contact tussen Guus en mij

heeft nooit bestaan, ik kan het mij althans niet herinneren. Wèl weet ik nog, dat ik de voorraad vleeswaren in de winkel van vader plunderde als een zeerover, om op te smikkelen als we samen uit waren, ik stal meer voor hem dan voor mij.

We zwommen veel samen. Ik ben een uitstekend zwemmer met een groot uithoudingsvermogen, hij poedelde zo'n beetje op zijn hondjes door de plas en het kanaal. Echt zwemmen had hij nooit geleerd, maar hij kon zich in het water voortbewegen.

Op een avond zouden we weer gaan zwemmen.

'Ik verlang echt naar een duik'.

'Wacht even jô, ik rijd even langs de winkel. We moeten toch wat te bikken hebben als we eruit komen'.

'Laat dat nou'.

'Waarom, één worst meer of minder, vader merkt het niet eens'.

'Dan ga ik vast vooruit'.

Toen ik, met de worst in mijn overhemd, bij het kanaal kwam, stond daar een oploopje.

'Er is een jongen verdronken. Met zijn hoofd in de modder gedoken. Kon er niet meer uitkomen'.

Zijn natte rode haren hingen als tressen op zijn wit gezicht. Ik dacht: ze beginnen nu al te verkleuren.

Ze zeggen: och, daar groei je wel weer overheen. Guus Witman is geen dag in mijn leven uit mijn gedachten geweest. Ik had hem gemakkelijk kunnen redden... als ik bij hem was gebleven.

De dramatische dood van Guus Witman wekte in ons dorp begrijpelijkerwijs heel wat consternatie. Een deel van het publieke medelijden sproeide ook over mij. Als de mensen me staande hielden met hun ach-en-wee-en-wat-'n zonde-'t was-toch-zo'n-leuke-jongen-geklets, voelde ik me eenzamer dan ooit.

De enige, die echt toonde, dat ze medelijden had was Leentje

Heerwaarden. Ze woonde een paar huizen van ons vandaan. Ik had nooit veel aandacht aan haar geschonken. Met meisjes ging ik nauwelijks om. Doordat ze vlak bij ons woonde, had ik wel eens een keer met haar moeten praten. Ze bezorgde me een gevoel van schaamte, dat altijd knaagt, wanneer ik in gezelschap van vrouwen of meisjes ben. Maar nu zag ik haar opeens anders. Ik voelde: Leentje begrijpt hoe eenzaam ik ben en hoe ontroostbaar-alleen ik nu ben. Ze was van mijn leeftijd, even groot als ik. Ze had een jongensachtig lichaam, nogal plat.

Ze vroeg of ik het plezierig zou vinden, als ze me 's-avonds eens kwam opzoeken.

'Gewoon praten'.

'Gewoon praten'.

Ze kwam niet elke avond. Na een goede week zat ik naar haar uit te kijken. Een mens had een mens gevonden. Als ik haar zag, kreeg ik een droge keel van aandoening. Mijn hart begon sneller te kloppen. Ze had blond haar. Het stond in een kuif boven op haar hoofd, en dan viel het in golvende lokken omlaag. Haar benen waren lang en slank (geen haartje erop), haar schouders hingen wat af. Vond ik haar mooi? Misschien, ik weet het niet. Maar ik vond haar lief. Ik stelde me voor, dat ze thuis nog met een pop speelde, een jongenspop met een kruippakje aan, die neemt ze wiegend in haar stevige armen, 's-avonds brengt ze de pop naar bed, met een kusje en een snoepje.

'Heb je zin vanavond een eindje om te fietsen?'

'Wel ja, waarom niet?'

Even flitste de gedachte door mijn hoofd: ik zal in de winkel een worst halen. Ik schrok van die gedachte.

We zweefden de schemering in, het was midden in de zomer. Leentje probeerde een gesprek op gang te brengen. Ik gaf slechts korte antwoorden. Ik wist wat er van een jongen werd verwacht, wanneer hij 's-avonds met een meisje de hei op

ging. Knuffelen... vrijen en zo... dit was de grondtekst wanneer de jongens van hun avonturen vertelden. Een meisje dat met je meeging, wist waar ze op uit was. Leentje ook? Mijn hersens calculeerden. Was er voor mij een kans op ontsnapping? Of moest ik me voegen in het algemeen aanvaarde gedragspatroon? Ik trachtte me voor te stellen hoe het zou gaan. Lichamelijk riep Leentje geen enkele gewaarwording bij me op, misschien een lichte wrevel. Zou ik haar, mijn troost in het alleen-zijn verliezen, omdat ik me niet wilde voegen?

‘Och, waarom eigenlijk?’

‘Zei je wat?’, vroeg Leentje.

‘Nee, ik dacht hardop’.

Achter een aanplant gingen we wat rusten. Leentje zei, dat ze moe was. Dan moet het maar, dacht ik. Voor vriendschap moet je iets over hebben. Ik zoende haar. Zij zoende terug. Ik schrok van de heftigheid, waarmee ze me omhelsde. Lusteloos dacht ik: nou is er geen ontkomen aan, vooruit, ga verder. Ik frunnikte aan haar rok. (Dat was een verplichte handeling in de sterke verhalen over avonturen met meisjes). Ze verzette zich, maar niet echt. Haar rokje had ik omhooggelegd. Alleen haar kleine broekje had ze aangehouden, dat belachelijke witte broekje. De volgende obligate handeling was: broekje uit!

‘Nee, dat niet’.

‘Nou, dan niet’, zei ik, eerlijk opgelucht. Ik had gedaan wat ik moest doen. Zo kon ik haar behouden als een vriendin in het alleen-zijn.

‘Ben je kwaad?’

‘Welnee, waarom zou ik?’

‘Omdat ik niet alles gedaan heb wat je wou’.

‘Welnee’.

‘Waarom zeg je dan niets?’

‘Goeie-n-avond’.

‘Ook goeie-n-avond’.

Later op mijn eenzaam kamertje, ontdekte ik, dat een mens een nooduitgang voor zijn lichamelijke spanningen bezit. Telkens als de spanningen te groot worden, ben ik door die uitweg gevlucht, tot op de dag van vandaag.

Een enkele keer heb ik gemijmerd: als het die avond met Leentje nu eens anders was gelopen. . . zou dan mijn leven een keer hebben genomen? Wel nee! Mijn leven moest gaan, zoals het verlopen is. Ik ben blij, dat ik geen kinderen heb. Het heeft me al moeite en verdriet genoeg gekost om verantwoordelijk te moeten zijn voor mijn *eigen* daden; ik moet er bij voegen, meestal zijn mijn pogingen om volgens normen te leven, die mezelf bevredigen, mislukt.

Dat geldt zeker voor de tijd die ik nu moet gaan beschrijven, hoeveel moeite me het ook zal kosten om de waarheid te vertellen. De moeilijke jaren van mijn puberteit. Soms vraag ik me af of alles werkelijk is gebeurd, maar dan zie ik de lidtekens. . . het was geen droom.

Mijn puberteit vormde een angst-aanjagende periode in mijn leven. Ik had het gevoel, dat ik de enige mens was op de hele wereld. Een verlammeende eenzaamheid.

In mij kookten en gromden spanningen. De habituele uitweg hielp niet meer. Ik verlangde naar iets anders en ik wist niet wat het was. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat ik niet één mens ben, maar twee. Ik en die Ander. Twee, die altijd met elkaar worstelen. Die Ander fluisterde mij krankzinnige plannen in. In die tijd heb ik tweemaal een poging tot zelfmoord gedaan. Een keer met een koord aan een spijker. Ik dacht: als ze mij morgenochtend moeten afsnijden, zal de wereld weten, dat ik mij heb gewroken. Maar die spijker zat te ondiep in de balk. Ik viel en hilde, want ik had mijn schenen geschaafd. De tweede keer probeerde ik er een eind aan te maken op een manier, die ik in een boek over Japan had gelezen. Ik zette mijn scherp zakmes vast op tafel, met de

punt naar boven gericht. Ik sloot de ogen en wierp me voorover, maar ik kwam *naast* het mes terecht.

In die periode werd ik gedragen door een niet te stelpen medelijden met mezelf.

Ik droomde vaak van een naakte man, die me kwelde. Altijd dezelfde naakte man. Zijn folteringen waren verrukkelijk.

Elf uur 's-avonds. Mooi voorjaarsweer. Ik ontvlucht mijn broeierig zolderkamertje. Ik dool door de bossen. In mijn broekzak een lang sterk koord. Ik weet precies wat ik met dat koord zal doen. De gedachte drijft mij voort. De fantasie windt mij op. De Ander in mij tiranniseert me, heerlijk is de angst.

Een open plek. De maan legt een schijf licht op de donkere bosgrond. Een eenzame boom. Het licht hypnotiseert me. De eenzame stam heeft menselijke vormen. Langzaam loop ik naar het midden van die magische cirkel. Ik ben nu spiernaakt. Ik ga met mijn rug tegen de eenzame stam staan. Een wellustige rilling. Het koord heb ik in de hand. Eerst langzaam, dan steeds sneller bind ik mezelf aan die boom vast. Boom en ik zijn één. Niets kan ons scheiden. De naakte man uit mijn dromen. Hij ruikt en trekt het koord steeds nijpender om mijn lichaam. Het kerft in mijn vlees. Ik gil van pijn. Ik huil. Ik smeek. Laat me los, laat me gaan. Maar ik moet blijven, ik ben voor eeuwig aan die vreselijke boom gekluisterd. Het hoogtepunt van de foltering valt samen met een orgasme, intenser dan ik ooit heb ondergaan.

De spanning is gebroken. Ik knoop het touw los. Kleed me aan.

Die nacht slaap ik rustig en droomloos in mijn zolderkamertje. Ik ontwaak verkwikt en ontspannen.

De jaren van mijn pubertijd heb ik angstaanjagend genoemd. Dat is de juiste term. Ik *wist* dat ik aan hallucinaties ten

prooi was. Ik probeerde me er tegen te verzetten. De naakte man overwinnen, hem op de grond werpen en doden. . . dāt moest ik, ik wist het elke ochtend, wanneer ik na een droom van folteringen, het licht van de dag zag. De hele dag had ik de gedachte bij mij, ik ben sterker, ik kan hem baas. Maar als de schemering begon te vallen, greep de onrust me bij de keel. Ik zat op mijn kamertje, ik mocht niet wijken, hij moest sterven, die naakte kwelduivel. Ik sprong op. Ging gejaagd heen en weer lopen.

Buiten was het nu aardeduister. Een nacht mèt maan kan donkerder zijn, dan een maanloze.

Altijd verloor ik de strijd. De fantasie van mijn folteraar kende geen grenzen, ik gehoorzaamde willoos aan zijn bevelen.

Voor geen enkele kwelling schrok hij terug. Hij dwong mij lichaamsdelen af te binden om het genot te verhogen. Eén keer, midden in de winter, sprong ik spiernaakt in een bospoel.

Op een dag had ik op de rommelmarkt een zware roestige ketting opgescharreld. Ik kocht er een groot hangslot bij. Ik ketende mijzelf aan een boom, spiernaakt. Het slot legde ik in de ketting, sloot het en wierp toen de sleutel een eind van me af. Het was een gruwelijk-heerlijke nacht. Huilend en kermend kronkelde ik in de roestige ketting. De schakels sneden in mijn vlees.

‘Maak me los, maak me los... sla me niet... maak me los...’

De angst dat de sleutel buiten mijn bereik zou liggen, was héerlijk. Morgenochtend zullen ze me vinden. Bloedend en bewusteloos. Hangend aan een boom. Misschien vinden ze me niet. Ik zal uit mijn bewusteloosheid ontwaken en opnieuw gaan gillen. Zo zal ik sterven, heel langzaam. Van honger zal ik mijn vingers gaan afknagen. Jaren later zullen ze een geraamte vinden, een skelet dat in een ketting aan een boom

hangt. De sleutel van het hangslot zal onder een dikke laag dode bladeren onvindbaar zijn.

Onstilbaar medelijden met mijzelf deed mij in snikken uitbarsten. Tenslotte wist ik met één vrije hand een tak te grijpen, die nog juist binnen mijn bereik hing. En terwijl de tranen me over de wangen stroomden van verdriet en genot — mijn lichamelijke spanning ontladde zich — wist ik de sleutel dichterbij te halen. Ik was vrij.

In die jaren heb ik eens met een jonger vriendje in een tentje achter het pakhuis 'padvindertje' gespeeld. We hebben ons ontkleed. Ik heb hem vastgebonden en gemarteld. *Hij* vond het heerlijk, *mij* deed het niets. Ik kreeg spierkramp van genot, toen hij de actieve rol overnam. (Dat vriendje is nu getrouwd en vader van drie kinderen. Zou hij van dat tentje dromen, wanneer hij naast zijn vrouw ligt?)

Die jaren waren heerlijk, maar ook verschrikkelijk, omdat ik met niemand over mijzelf kon praten, of over de naakte kwelduivel uit mijn dromen. Ik wist niet *wie* ik was, ik wist niet *wat* ik was. Hier was ik, gewichtloos zwevend in de ruimte en dáar op een paar meter afstand Folkert Folkertsma, nu een forse knaap. De groei in opwaartse richting van zijn lichaam scheen tot stilstand te zijn gekomen. Folkert begon in de breedte te groeien. Hij kreeg forse schouders en een zware nek. Zijn hoofd bleef, naar verhouding, klein. Maar zijn spieren werden krachtig.

Toen ik nog geen twintig was bezat ik de kracht van een jonge beer. Ik kon urenlang zwemmen. Als het water me opneemt, valt alle agressie van me af. Een paar keer had ik de jongens van mijn leeftijd, die me lastig vielen, een pak slaag gegeven. Als de drift losbreekt, verlies ik alle zelfcontrole. Nu ik van kind naar volwassenheid groeide, voelde ik plotseling de drang mijn verspilde schooltijd in te halen. (De meester had altijd geklaagd: 'Jij *kunt* wel leren, maar je vertikt het'.) Lezen, schrijven, rekenen. Ik las geen kinder-

achtige boeken meer.

Vader bleef zeuren over een vak, dat ik moest gaan uitoefenen. Kopersmid, jawel, maar een vak vraagt meer tijd dan een liefhebberij. De hele dag achter de werkbank zitten. . . dāt weigerde ik.

In militaire dienst hoefde ik niet. Broederdienst. Geen apepakkie aantrekken, bofte ik even.

Slechts zo nu en dan lukte het mijn vader mij aan de werkbank te krijgen. In de winkel pronkte mijn koperwerk en als de klanten mij zagen lanterfantten, verontschuldigde hij zich. 'U weet het. . . een kunstenaar, hij werkt als hij er zin in heeft'.

Maar nauwelijks was de geachte cliënte uit het gezichtsveld verdwenen, of hij overstelpte me met de bitterste verwijten. Luiwammes, dat ik was! Aan zijn prik-ogen zag ik dat hij me graag weer zou willen trappen. Maar hij was wel wijzer. Alleen om het geld dat ik voor mijn prulletjes kon krijgen, gaf ik nu en dan aan zijn aandrang toe. Mijn gereedschapskist was gaandeweg omvangrijk geworden. Ik besteedde elke cent aan nieuwe werktuigjes. Vooral het ragfijne werk trok mijn belangstelling. Alles in koper. Bloemen en bloemmotieven. Ik maakte een tulp, ware grote, met prachtig gevormde bloembladeren. Weliswaar werkte ik naar model, maar mijn werkstuk was toch anders dan het origineel. Binnen in de tulp de stamper en de meeldraden ragfijn. Met bijtende zuren toverde ik kleuren op de bloem, die zich in de glanzingen van de stengel weerspiegelden. Ik geloof, dat ik over die ene tulp meer dan een maand heb gedaan. Zo lang het werk mij boeide, had de naakte man in mijn dromen geen greep op mij. Maar 's-avonds dreef hij me weer naar de bossen, waar hij me kwelde met zijn zoete folteringën.

Als het aan vader had gelegen zou er een tweede winkel zijn gehuurd, alleen voor mijn koperwerk. Hij was trots op

zijn zoon. Eerlijk gezegd vond ik zelf mijn werk niet zoveel bijzonders. Bovendien ontleende ik veel ideeën aan anderen. Ik bezat wat boeken met afbeeldingen, dáar vond ik de inspiratie. Ik heb altijd een sterke hang gevoeld naar gedetailleerde ornamentiek. Hoe meer krulletjes en hoe ingewikkelder, hoe mooier ik het vind. In een van die boeken stond een afbeelding van een gesmeed hek, Arabische kunst. Uren zat ik met die afbeeldingen voor me, te dromen. Die ijzeren kurkentrekkertjes, cirkels, halve manen, sterren en ster-motieven waren een wereld, die me vreemd en tegelijkertijd vertrouwd was. Er stonden ook afbeeldingen in die boeken, die ik haatte. Eén in het bijzonder. Het was de afbeelding van een enorm stuk koperen smeedwerk, het moet hoger dan drie meter geweest zijn en misschien wel tien meter breed. Het stelde het leven onder water voor, alles in gedreven koper, vissen en kreeften en garnalen vrij opgehangen, de ondersteuning werd gevormd door zwierige lijntjes van koper, die de golven suggereerden of de zeewieren. Kunstig, groot, onrustig, lelijk.

De periode van mijn puberteit was een tijd vol tegenstrijdigheden. De nachten in de bossen trokken mij naar één kant, de boeken trokken mij in een andere richting. Toen kwam de Jonker in mijn leven.

Om de figuur van de Jonker te schilderen, moet ik eerst, heel in het kort een beeld geven van de bevolking van ons dorp onder de rook van Utrecht en Amsterdam. Ons dorp ligt op de punt van een driehoek waarvan die twee grote steden de andere hoeken vormden. De deurlijst van onze slagerij was de omheining van ons beeld van de dorpsamenleving. Mijn vader verafschuwde de instelling, die 'volksslagerij' heet. Hij was een kunstenaar in zijn bloederig vak. Hij genoot pas volle voldoening van zijn werk, wanneer hij wist, dat de met zoveel zorg uitgesneden tournedos, werd genoten door iemand, die

een perfect bereid stuk vlees in een luxueuze omgeving kon savoureren. Wie alleen maar zijn maag wilde vullen, kon bij hem eigenlijk niet terecht.

Het merendeel van de autotochtone bevolking at inferieur vlees, gekocht bij Kees-met-de-Neus.

De niet-autochtonen verdeelde hij in twee groepen, de rijkdom en de grootheid. En dan was er, hoogtepunt, de combinatie van beide categorien.

De *rijkdom*... dät waren de mensen, die niet op vier duiten keken, wanneer ze vlees of broodbeleg insloegen. De mevrouwen konden zeuren over zoveel plakjes van dat en, slager, de vorige keer zat er heus een zeen in de dikke lende, maar spijkers op laag water zoeken is nu eenmaal het prerogatief van Paul met de Portemonnee, die zich veel te voornaam voelt om meer dan eens in de twee jaar diskreet aan zijn schulden te worden herinnerd.

De *grootheid*... dat waren de lui van de burger- en landadel uit de omgeving. Ze woonden in royale villa's en droegen ringen met familiewapens. De rijkdom genoot vaders respect, maar de adel aanbád hij.

De Jonker behoorde tot de grootheid èn tot de rijkdom. Zijn villa was gebouwd als een klein kasteeltje met een torentje en een oprijlaantje. Langs een massa zijlijnen was hij een loot van een oude boom die een paar honderd jaar geleden burgemeesters aan Amsterdam had geschonken. Tenminste, dat beweerde hij, maar die komaf werd door kwaadsprekers in twijfel getrokken. Zijn geld had hij geërfd en eens zoveel had hij in de tabak verdiend. Rijk... onvoorstelbaar! Zo'n aanzienlijke man kon gaan en staan waar hij wilde. Hij vertoefde veel in het buitenland. De mensen fluisterden jaloers, dat hij zich daar heus wel met wijntje en trijntje zou amuseren. Moeder zei wel eens, dat ze zich niet kon voorstellen hoe ooit iemand op dat lelijke stuk onderkruipsel verliefd kon raken. Trouwen om zijn geld, dät natuurlijk wel. Hij was

klein van gestalte, had een hoofd zo kaal als een fles, en zijn gezicht deed je denken aan een rose speenvarkentje, zijn neusje stond naar voren wijd open, net een tweeloops speelgoedgeweer.

Ik kende de Jonker van een afstand. 's-Avonds kwamen we elkaar wel eens op de fiets tegen. Een enkele keer had ik het vage gevoel, dat hij het er op aanlegde mij tegen te komen. Maar dat kon verbeelding zijn. We hadden nog nooit een groet gewisseld. Wel keek hij me, in het voorbijrijden, doordringend aan, tenminste als je dat strakke kijken met die varkensoogjes doordringend kon noemen. Op een keer, toen hij mij gepasseerd was, draaide ik me om. Hij was afgestapt en stond me na te kijken.

Ik zat juist aan mijn werkbank een beetje te prutsen, toen vader een boodschap stuurde. Ik moest in de winkel komen. Vader stond met een of ander stuk koperwerk in de hand. Opscheppen met zijn knappe zoon. De Jonker bekeek een ander voorwerpje.

'Mijn zoon. . . de kunstenaar zal ik maar zeggen'.

Toen de Jonker zijn hand uitstak moest ik hem wel beleefd begroeten. Ik mompelde iets. Hij deed alsof hij me voor het eerst zag. Ik liet het maar zo. Op een onredelijke manier voelde ik plotseling mijn afkeer van vader als een acute pijn. De tijd, dat hij me kon trappen en slaan was voorbij. Als er vreemde mensen bij waren was hij kleverig vleierend. Hoe hoger de mensen in het dorp in aanzien stonden, des te kruiperiger werd hij. Ook tegen mij gedroeg hij zich als een lakei. Zijn zoon, de edelsmid. Zijn zoon de kunstenaar. Hij trok zijn ijdelheid op aan mij. Ik wist precies wat er nu zou komen. De Jonker zou mijn werk loven, vader zou een prijs noemen, de koop zou gesloten worden en dan was de slager weer een tredje hoger in aanzien.

Maar het verliep anders.

'Ik heb nooit geweten, dat je zo'n begaafde zoon hebt. Wat is

hij groot en sterk. Hoe oud is hij eigenlijk?’

Hij had een stem als een hese klarinet.

Enkele gegevens uit de Burgerlijke Stand werden mondeling verstrekt.

‘Aardig werk. De jongen heeft beslist aanleg. Maar hij moet nog veel leren’.

Vader keek misnoegd. Zijn zoon zou nog veel moeten leren. . . toe nou!

‘Ik heb thuis mooi koperwerk uit Azië. . . dàt zou hij eens moeten bekijken’.

Vader keek schijnheilig nederig.

‘Als je zin hebt, kom dan eens langs’.

De Jonker wilde, dat ik die avond al zou komen. Ik loog, dat ik het te druk had. Over drie dagen, ’s-avonds om een uur of acht.

Ik was geen onschuldig groentje. De Jonker zat achter mij aan. Belachelijk, die rare vent met zijn marsepeinen varkenskoppie en zijn dun stemmetje. Maar waarom zou ik niet met vuur spelen? Was zijn belangstelling eerlijk, of veinsde hij? Ik klampte me vast aan de gedachte, dat er misschien toch iemand in de wereld zou zijn, behalve mijn moeder, die wat om me kon geven, voor wie ik iets kon betekenen.

De Jonker maakte zelf de deur open in een wolk van eau de cologne en met een verontschuldiging. Het was hem ontgaan, dat het personeel vanavond vrijaf had. Geen nood, hij wist de weg in zijn eigen huis, ha ha ha.

Werkelijk, hij bezat een prachtige verzameling koperwerk. Tafels en rookstellen, serviezen van gedreven metaal, de heilige tempelvazen vond ik prachtig, ik zou er voor kunnen knielen; geslagen koper op een wonderlijke manier ingelegd met gedreven zilver. Middelpunt van het huis was een kamer, die meer weg had van een kleine zaal. In de hoeken stonden palmen. In de grote ouderwetse schouw brandde een stapel houtblokken, het was najaar en je kon ’s-avonds best een

vuurtje verdragen. De flakkerende vlammen gaven de zaal een sfeer van intimiteit. Voor de haard stond een lange rondlopende divan, ik denk, dat de gestrekte lengte een meter of zes zal zijn geweest; er lagen bonte kussens op.

‘Hier maak ik mijn schilderijen’.

De Jonker toonde me enkele van zijn werken. Indische jongen op een karbouw. Naakt. Een jongen op een vis, een dolfijn dacht ik. Naakt. De kleuren waren uitheems, de lijnen week en zwoel. Mij wilde de Jonker ook schilderen.

‘Wat is er nou aan mij te schilderen? Zeker dat kleine koppie van me’.

‘Je hebt het lichaam van een jonge god. Groot. Sterk. Spieren. Mooi’.

Eén obsessie zat met duizend weerhaken in zijn hersens vast: hij zou me schilderen, ik naakt op de ronde bank, voor het flakkerende vuur.

‘Ik zie het schilderij al voor me. Het wordt mijn meesterwerk’.

Uit mijn zak viste ik een paar koperen dingetjes. Eigen maaksel. De Jonker was zo uitbundig in zijn lof, dat ik er verlegen van werd. Hij wilde ze kopen. Voor zijn verzameling. Ik noemde de prijs.

‘Maar dat is te goedkoop. Belachelijk voor zulke mooie dingen. Ik geef je het dubbele. De prijs blijft een geheim tussen ons. Ik kan heel goed geheimpjes bewaren’.

Hij schonk een zoetig drankje. Bleef doorzeuren over zijn schilderij. Maar ik hield de boot af. We zouden nog wel eens zien. Poseren kost immers tijd, en tijd is geld.

‘Oh, maar ik zal je de uren betalen. Vorstelijk’.

Het enige, dat me werkelijk boeide was het gemak, waarmee de Jonker geld kon uitgeven. Ondanks zijn brandie-achtig gedoe was hij eigenlijk belachelijk onderdanig. Ten slotte beloofde ik hem nog eens een keer terug te zullen komen.

Die tweede keer werd gevolgd door vele keren. Tussen de

Jonker en mij ontstond een 'affaire'. Hij bracht veel dingen onder woorden, die ik mijn hele leven had gevoeld, maar nooit exact had geweten. Dat schilderij van mij, naakt op de ronde bank voor het flakkerende houtvuur, is nooit gemaakt. De Jonker is er wel aan begonnen. Op een avond stond een schildersezal gereed, en op een tafeltje lag een palet en tubes verf, onaangebroken. Ik moest eerst in bad. Persoonlijk zag hij er op toe, dat er geen vuil plekje bij me achterbleef. Maar verder dan een paar onhandige lijnen op een stuk linnen heeft Jonker Rembrandt van Rhijn het niet gebracht. Hij kon helemaal niet schilderen. De doeken, die hij me de eerste avond had getoond, waren door anderen vervaardigd. Maar zo was hij nu eenmaal, altijd zijn zin doordrijven, met mooie woorden, met veel geld, of door middel van woede-aanvallen, wat hij verlangde dat moest je doen, goedschiks of kwaadschiks. Bij hem werd ik een volleerde tule. Toen ik later met hem brak (ik vertel dat nog wel) kende ik alles, ik kon alles, ik was met alle watertjes gewassen.

Ik leefde een paar weken in een roes van overdaad. Geld had ik volop. Bij de Jonker at en dronk ik het lekkerste en duurste. Ik wist dat ik hoogenaamd niets om hem gaf. Toch bleef ik bij hem. Het verschaft me een heimelijk genoegen mijn vader te vernederen met de Jonker. Hij stond in de slagerij op te scheppen met zijn knappe zoon, die met de fijnste lui omging, ja zeker mevrouw, mijn artistieke zoon is een huisvriend van hem, een huisvriend!

Met het geld van de Jonker wist ik wel raad. Ik verzong slimme maniertjes om hem steeds meer af te troggelen. Bijvoorbeeld, ik verloor zogenaamd mijn portemonnee bij hem in huis... de portemonnee was leeg. Als hij hem gevonden had (het was een niet afgesproken, maar goed begrepen spelletje) kreeg ik mijn beurs terug, niet leeg. Een ware koopwoede had zich van mij meester gemaakt. Ik kocht een dure camera en een vergrotingskoker. De donkere kamer

richtte ik zelf in. Het ontwikkelen van mijn kiekjes kon ik moeilijk aan anderen toevertrouwen. De aard van mijn foto's leende zich daar niet toe. Van jongens, die ik in de werkplaats lokte, maakte ik naaktfoto's. Uitsluitend voor mijn particuliere kollektie, dat wil ik er dadelijk bij zeggen.

Folkert Folkertsma beent door het dorp. Hij vindt het hele leven één grote grinnik. Het gaat hem goed. De spanningen van zijn vulkanische puberteit zijn niet voorbij. Als de krater dreigt uit te barsten, vlucht Folkert niet meer naar de bossen of de hei, maar naar de Jonker. Die is royaal, behalve als hij zijn zin niet krijgt. Zijn wraak is gierigheid. Folkert bespeelt de ziel en de beurs van dat manneke vakkundig.

Als Folkert in de spiegel kijkt, hoort hij een vinnige boosheid in zich grommen. Het kleine hoofd, de prik-ogen. . . elke dag ga ik meer op mijn vader lijken. Elke dag ga ik hem meer haten. Ik ben afgunstig op zijn man-zijn. Als ik hem kon treffen in zijn viriliteit, dat zou een triomf zijn.

De grote, ruwe slager heerst, maar als je scherp kijkt zie je dat zijn spieren nog slechts tot gewoontehandelingen in staat zijn. Hij is vroeg oud. Over een paar jaar verschrompelt hij, een zielig oud beverig kereltje. Wie is een geduchter wreker, de Tijd of Folkert Folkertsma?

Gaandeweg krijg ik meer klanten voor mijn koperwerk. In mijn kastje ligt een spaarbankboekje. Geld van de geachte cliënte, en het meeste komt van de Jonker.

Steeds koop ik de nieuwste apparaten voor mijn donkere kamer. Sinds kort is er een kunstig apparaatje in de handel. Je windt het op als een keuken-wekker, en als je dan vlug voor de lens gaat staan, fotografeer je jezelf.

'Ik wil zo'n ding kopen', zeg ik tegen de winkelier en wijs het apparaatje aan.

'Oh, u bedoelt een zelf-ontspanner'.

'Zelfontspanner?'

*Gekke naam, 't geeft me een zwoele sensatie.
Bij de keuze van foto-modellen word ik steeds kieskeuriger.
Jongens, hoe meisjesachtiger de borst-partij hoe mooier.
Maar nu ik de zelf-ontspanner (gek woord) bezit, kan ik
samen met mijn modellen op de kiek. Samen naakt op de
foto. Ik bedenk allerlei erotische standen. Wat ik van de
Jonker heb geleerd breng ik nu in beeld. Voor bepaalde types
heb ik zo'n sterke voorkeur, dat ik de jongens betaal als ze
gewillig zijn bij het poseren. Ze krijgen wat extra als ze mij
toestaan de Jonker te spelen, dat komt allemaal op de foto.
Van sommige opnamen maak ik vergrotingen. Ik heb er een
album vol van. Dat is met de negatieven veilig opgeborgen op
een geheime plek. Nooit zal iemand mijn liefste bezit kunnen
vinden.*

Op een dag kwam moeder bij me in de werkplaats. Dat deed ze alleen als er werkelijk iets bijzonders was.

'Jakob van Marie is hier geweest'.

Mijn hart miste een slag.

Jakob van Marie is Jakob Geel, de enige rechercheur bij de dorpspolitie.

'Hij kwam zogenaamd wat koperwerk bekijken'.

'Zogenaamd. . .'

Jakob Geel, de stille, was zo maar de winkel ingestapt. Juist toen er veel volk in de zaak was. Luidkeels vertelde hij, dat hij een cadeautje wilde kopen voor een familielid. Net iets te luidruchtig. Maar niets uit de vitrine beviel hem.

'Is je zoon er zelf niet?'

'Nee'.

'Ik kom wel eens een ander keer terug'.

Alles heel gewoon. Een klant voor koperwerk. Niemand in de winkel kon enig wantrouwen hebben opgevat. Maar moeders waakzame intuïtie was niet gerust.

'Die is ergens op uit. Hij wil helemaal geen koper zien. Je

bent toch wel voorzichtig?’

Het was de eerste keer dat moeder een direkte toespeling maakte op dingen, die ik voor iedereen geheim dacht.

‘Ik loop in geen zeven sloten tegelijk. Laat Jakob maar komen’.

Een paar dagen later verscheen hij. Eerst babbelde hij een beetje over ditjes en datjes. Maar *mij* bracht hij niet op een dwaalspoor. Toen kwam de open aanval.

‘We hebben klachten over jou, mooie meneer’.

‘Wat voor klachten als ik vragen mag’.

‘Je weet best wat ik bedoel’.

‘Geen idee’

‘Komediant. Ik hoef jou toch niet te vertellen wat er aan het handje is?’

Jakob blufte.

‘Als je niks meer hebt te vertellen dan loze praatjes kan je me beter niet van mijn werk houden’.

Jakob ging weg. In een flits zag ik een visioen: ik spring hem van achteren op de rug. Ik sla hem neer. Het lijkt Moffel ik ergens weg.

Jakob liep het laatste stukje door de tuin. Ik zat in mijn werkplaats en wiste het zweet van voorhoofd en nek.

Iemand heeft gekletst. Ik moet voorzichtig zijn. Altijd zorgen, dat ik een alibi heb. Voor elke situatie moet een uitvlucht kant en klaar liggen.

Sinds de affaire met de Jonker begon, wist ik ‘ergens in mijn achterhoofd’, dat als het er werkelijk op aan zou komen, geen enkel alibi of uitvlucht mij zou kunnen helpen. Sinds jaren leefde ik met de zekerheid, dat — wanneer en hoe, wist ik niet — op een dag een hand op mijn schouder zou rusten en een stem zou zeggen: ‘In naam der wet, U bent mijn arrestant’.

Ik moest niet alleen voorzichtig zijn, ik moest vooruitleven op die arrestatie. Een eindeloos aantal keren repeteerde ik de

gefantaseerde ondervragingen. Altijd ontsnapte ik op het nippertje.

De albums met foto's, mijn kostbaarste bezit, haalde ik uit de geheime schuilplaats. En de negatieven. Elk plaatje bekeek ik door een vergrootglas. Twintig, die mij het dierbaarst waren, zocht ik uit. Van die plaatjes maakte ik nieuwe contactdrukken. Albums en negatieven verdwenen daarna weer in hun veilige schuilplaats. Van mijn boekenrekje haalde ik vijf doodonschuldige boeken. Over kunst. Een onnozele reisbeschrijving. Een oer-ouderwetse roman ('De Roos van Dekama'). Heel voorzichtig peuterde ik de banden los, en het zware leerpapier, dat de kartonnen omslag vetvrij bedekt. De contact-foto's die ik had uitverkoren om altijd bij mij te blijven, verstopte ik in de leren banden. Daarna begon een klusje beter boekbinderswerk. De boeken gingen weer in het rekje. Folkert Folkertsma is altijd de slimste.

'Wat wou Jakob Geel nou van je?'

'Niks moeder, een beetje gewichtig doen. Niks bijzonders'. Tegen de Jonker zweeg ik over Jakob. De lafbek met zijn veel te grote hoop geld, kende ik tè goed. Als die merkte, dat de politie lont rook, zou hij meteen naar het buitenland verdampen, met zijn geld. *Mij* zou hij in de klem laten zitten. Ik begon schoon genoeg van hem te krijgen. Hij was een enghartige egoïst. Gaandeweg was een verhouding gegroeid, waarin ik door duizend giften gebonden was en hij mij zo stevig in zijn greep had, dat hij steeds absurder eisen ging stellen.

Was de Jonker misschien de onbekende, die de politie op mij af had gestuurd? Ik kende hem met zijn vele onhebbelijkheden en zijn weinige deugden. Hij was uit op eigen genot. Andere mensen waren in de wereld voor hem. De laatste tijd had ik het onbestemde gevoel, dat hij op een of andere manier van me af wilde, maar dat hij niet goed wist hoe hij mij dat

moest zeggen. De politie vertellen, dat hij een affaire met mij had... dat kon hij niet, hij zou zelf in moeilijkheden komen en dat was het laatste wat hij wenste. Van mijn fotografische activiteiten had ik hem nooit iets verteld, maar daar kon hij door een toeval achter zijn gekomen.

Er waren andere dingen, die mij verontrustten. Als ik 's-avonds een eindje ging fietsen, hielden vreemde mannen mij staande... vreemd voor ons dorp, waar iedereen iedereen kende. Ze spraken me aan alsof we al jaren de intiemste vrienden waren. Ze draaiden er niet om heen. Ze wisten wat ik was. Een tule! Ze wilden van me profiteren. Sommige van die schuwe nichten hoonde ik met hun nood. Anderen echter, die ik aardig vond, blafte ik niet weg. Ze waren minstens zo royaal als de Jonker. Op een avond werd ik door een nogal onheilsPELLend type aangesproken. Hij wilde geld van me. Van mij! Geld! En ik moest heel gauw met de duiten afkomen, anders zou hij bij de politie eens een boekje opendoen. Hij wist precies wat voor streken ik uithaalde. Midden op de hei heb ik hem toen een pak slaag gegeven, dat hij zich zijn hele leven zal herinneren. Maar toen ik hem bloedend en kreunend achterliet, voelde ik me geen overwinnaar.

Eén vraag intrigeerde me: hoe kenden die mensen mij? Toen ik geen antwoord kon vinden, dacht ik: aanpappen met een van die kerels. Eén leek me geschikt. We sloten vriendschap. Langzamerhand dorst ik de brandende vraag stellen. Eerst probeerde hij me zand in de ogen te strooien. Eindelijk echter kwam het hoge woord er uit.

'De Jonker'.

Al die schuwe kerels hoorden tot een gezelschap of een soort vereniging van grote lui. De Jonker was er ook bij. Die had op een avond (hij zal wel dronken geweest zijn) zitten opscheppen.

De stukjes van de legpuzzel vielen vanzelf op hun plaats. Ik was woedend. Ik wierp de Jonker meer voor de voeten

dan ik hem volgens recht en reden kon verwijten. Eerst probeerde hij te ontkennen. Daarna smeekte hij om vergiffenis. Ik had genoeg van hem. Dit was een kans om alle banden met hem te verbreken. Ik smiet de deur achter me dicht, woedend en opgelucht tegelijkertijd. Een paar dagen later wist het dorp te vertellen, dat de Jonker weer eens op reis was gegaan.

Een week of acht na de breuk las ik in de plaatselijke krant het bericht:

‘Jonker Zus en Zo, bekend en geacht ingezetene van onze gemeente, is in Parijs om het leven gekomen bij een verkeersongeluk. De taxi waarin onze ongelukkige dorpsgenoot gezeten was, werd aangereden door een zware autobus. De chauffeur van de taxi bracht er het leven af, maar de passagier was op slag dood.’

Er volgde een huilerig artikel, waarin zijn deugden en verdiensten breedvoerig werden uitgemeten. In zijn testament deed hij veel aan liefdadigheid. *Mij* heeft hij geen half centje vermaakt. Amen!

De dood van de Jonker viel in een periode, dat ik er ernstig over nadacht op reis te gaan. Een grote onrust had mij bevangen. Al repeteerde ik nog zo vlijtig de imaginaire politie-verhoren, die ik eens zou moeten ondergaan — en al won ik elke ondervraging met een verpletterende knock-out voor Jakob Geel — ik *wist* dat ik mezelf bedroog. Midden in de nacht kon ik met een schok wakker worden. Met profetische luciditeit zag ik het toekomstig tafereel, de rechter spreekt het vonnis uit, ik heb in mijn fantasie elk verhoor gewonnen, maar ik heb de slag verloren.

Weg, vluchten, me onttrekken aan de greep van het dorp, losbreken uit de ring van achterdocht, me vrij vechten van de steeds meer eisende schuwe kerels.

Thuis zweeg ik over mijn plannen. Met het geld, dat ik bezat kon ik een heel eind wegkomen. Dagdromen groeiden tot

plannen, die ik *moest* uitvoeren.

Ik haalde de foto-albums uit hun geheime schuilplaats. Mijn koffertje stond klaar. Nog een paar dagen... en dan gaat Folkert Folkertsma het grote avontuur tegemoet, de sprong naar de vrijheid.

Ik zat in mijn werkplaatsje met wat koperwerk te prutsen. Het album met de foto's, de zakjes met de negatieven lagen voor me op tafel. Toen legde Jakob Geel zijn hand zwaar op mijn schouder.

'In naam der wet, je bent mijn arrestant'.

Letterlijk zoals ik het had gefantaseerd.

'En die albums met die schuine plaatjes nemen we ook maar mee'.

Dat klopte niet met wat Folkert Folkertsma had verwacht. Mijn verblijf op het politiebureau duurde kort. Naam opgeven. Geboortedatum. Nog een stuk of wat van zulke inlichtingen.

'Eindelijk hebben we je', zei Jakob Geel.

'Eindelijk...?'

'We hebben je al een paar jaar in de gaten'.

Ze hadden me geschaduwd. Ik geloof warempel, dat ze elke voetstap, die ik de laatste jaren had gezet, hadden nagegaan, en elk woord van me hadden ze, geloof ik, genoteerd.

Maar Folkert Folkertsma, die opschepper, had er niets van gemerkt. Ik voelde me teleurgesteld.

Jakob Geel nam stuk voor stuk elke foto uit het album onder handen.

'Bewijs van strafbare handelingen. Zwart op wit'.

Bij elke foto vroeg hij hoe de jongen heette. Naam en adres schreef hij achterop. Al die jongens waren minderjarigen. De kieke, waarop ik zelf stond, altijd samen met een of andere jongen, boeiden hem sterker dan voor een ordentelijke politie-man geoorloofd moet zijn. Hij vroeg me van alles. Of ik die modellen had betaald? Hoeveel? Was ik niet erg

aan de royale kant? Hoe kwam ik aan zoveel geld? Hij vroeg niet naar de affaire met de Jonker. Toen ik er voorzichtig op zinspeelde, klapte hij dicht als een mossel. Als ze me geschaduwd hadden moesten ze alles van de Jonker weten. Maar ja, de rijkdom moest gespaard worden. Bovendien, de Jonker was dood en van de doden niet veel goeds. Het verhoor duurde de hele dag. Tegen de avond zei Jakob van Marie:

‘De auto staat voor. We gaan naar Amsterdam’.

Hij bracht me naar het Paleis van Justitie aan de Prinsengracht. Ik moest er in een celletje slapen. De volgende dag kwamen ze me halen. Met de zespijper reden ze me naar het Huis van Bewaring aan de Weteringschans. Ik kreeg er een klein kamertje (A.214 op de 1e galerij), er stond een tafel in, een stoel en een bed. Er was nauwelijks ruimte voor één persoon.

‘Hier moet je voorlopig blijven’.

Het vooronderzoek door de rechter-commissaris was erg gemakkelijk. Ik hoefde niets te bekennen. Het foto-album lag voor hem op tafel. Slechts eenmaal vroeg de strenge man achter het schrijfbureau:

‘Erkent u, dat u de persoon bent, die op deze foto’s staat?’
‘Ja’.

De eerste dagen van mijn verblijf in A. 214 was ik als verdoofd. Ik at en dronk. Ik ging op tijd slapen. Ik werd door het eerste gestommel op de galerij ’s-morgens in de vroegte wakker. Al deze dingen nam ik bewust waar, en toch gingen ze buiten mij om. Meestentijds lag ik op mijn brits na te denken. Waarover? In het begin wist ik dat zelf niet. Maar gaandeweg drong het tot me door, dat ik eigenlijk maar over één ding piekerde: Folkert Folkertsma had me in de steek gelaten.

In de maanden, die aan mijn arrestatie voorafgingen, had *ik-zelf* altijd geweten, dat ik vroeg of laat tegen de lamp zou

lopen, en dat ik dan geen schijn van kans zou hebben om aan de gevangenis te ontsnappen. Maar het was Folkert Folkertsma, die mijn twijfels had weggeblazen. *Hij* had de imaginaire verhoren verzonnen, en gewonnen. *Hij* had voor elk gaatje een spijker, voor elke moeilijkheid een oplossing. Hij verdreef de onzekerheid en zette er een absoluut vertrouwen voor in de plaats. Wanneer ik al mijn vertrouwen niet blindelings in Folkert had gesteld, zou ik eerder uit het dorp en uit Nederland zijn weggevlucht. Hier in A. 214 boette *ik* voor *zijn* zelfoverschatting. Folkerts persoonlijkheid ging langzaam verbleken. Hij bezweek onder mijn gerechtvaardigde verwijten. Verweer had hij niet. Folkert Folkertsma verdween uit mijn leven.

De kille eenzaamheid. Het altijd opgesloten zijn in een hokje. De nooit-eindigende verveling. Eens in de zoveel weken kwam moeder me opzoeken. Vader kwam nooit. Mijn zusters en broers lieten niets van zich horen.

Omdat een mens toch *iemand* moet hebben om tegen aan te praten, maakte ik nu en dan een kort babbeltje met een van de bewakers. Hij heette Holman. Een lange sla-dood, mager en een bleek gezicht. Maar hij had vriendelijke ogen. Hij woonde met zijn gezin, vertelde hij me, *in* het Huis van Bewaring. Over vrouw en kinderen raakte hij nooit uitgepraat. Een degelijke Hollandse huisvader. In zijn vrije tijd werkte hij in een of andere organisatie, de kleine klissebisjes in zijn bestuurtje kende ik van haver tot klaver. Maar hij was een menselijk mens. Van hem kreeg ik sigaretten, ik zat immers in voor-arrest en mij was meer toegestaan dan de reeds-veroordeelden. 's-Avonds liet hij me wel eens uit mijn kubieckje.

'Kom maar bij me zitten in de wacht. Met zijn tweetjes is het altijd gezelliger dan alleentjes'.

In het begin probeerde hij me aan de praat te krijgen over mijn verleden. Maar ik zweeg. Zonder de hulp van Folkert

Folkertsma moest ik me staande houden. Mijn wantrouwen groeide. Ik liet me niet uithoren. Tegen Holman deed ik stoer. Zodra ik echter weer alleen in mijn lucifersdoosje op mijn bed lag, griende ik van wanhoop. In de vrijheid was mijn geslachtelijk leven de laatste jaren zeer stormachtig geweest. Ik was een sterke, oer-gezonde knaap van een en twintig jaar. Mijn lichaam trok zich van de voorlopige hechtenis niets aan. Het stelde zijn eisen, steeds luider. In de eenzaamheid van A. 214 gaf ik toe. Soms zes maal per dag. 'Je ziet er bedonderd uit', zei bewaker Holman op een avond tegen me.

'Ja'.

Ik deed onverschillig. Hij was de enige mens, die zich om mij bekommerde.

'Zit je zo in de rats voor het proces?'

'Nee, dat is het niet'.

'Wat dan wel?'

'Och, niets'.

'Weet je. . . ik maak me erg ongerust over je'.

Toen brak mijn weerstand. Eerst kwamen een paar tranen. Maar toen braken alle emoties door de dijken. Ik vertelde hem alles. Alles.

'Zes keer per dag. . . geen wonder, dat je er bedonderd uitziet. Daar kan geen stier tegen'.

Toen ik eindelijk uitgehuild was, vroeg hij:

'Zal ik het de directeur vertellen? Of wil je het liever zelf rapporteren. . . ik geloof, dat je het hem beter zelf kunt vertellen'.

Een paar dagen later kreeg ik bezoek van een dokter, de psychiater. Hij moest het hele verhaal nog eens horen. Ik moet zeggen, ook hij was erg aardig voor me. Hij beloofde me, dat hij zou aandringen op een snelle afhandeling van mijn zaak. Middelerwijl werd ik naar beneden verplaatst, in de cellen waar een klein drukpersje stond, dat met de voet

in beweging moest worden gebracht. Ik trapte maar raak, en smeed alle papieren door elkaar. Daarop werd ik teruggeplaatst naar A. 214 en naar bewaker Holman. Ik kreeg papier om te tekenen en boeken.

De rechtzaak zelf vond met gesloten deuren plaats. Ik had een advocaat toegewezen gekregen, vader wilde geen verdediger voor me betalen. Die raadsman legde me uit, dat hij maar één ding voor me kon doen. Verzachtende omstandigheden pleiten. Die verzachtende omstandigheden waren dat ik debiel was, een psychopaat, iemand, die niet verantwoordelijk kon worden gesteld voor zijn gedragingen.

Mijn raadsman hield een prachtig pleidooi, erg geleerd en vol als een krentebrood met allemaal dure woorden.

‘Edelachtbare Heren, de onderzochte is een psychopaat’.

Wettelijk erkend, koninklijk goedgekeurd psychopaat.

Hij schilderde mijn jeugd, van Adam en Eva af tot de dag van heden. Hij had me van te voren verteld, dat hij dat zou doen. De bedoeling was, dat ik spontaan in huilen zou uitbarsten. Maar ik zat te grinniken.

De president kreeg de duvel in.

‘Waarom lach je?’

‘Ik moest plotseling aan mijn vader denken. Heeft u die klap gehoord? Toen is hij van zijn voetstuk gevallen’.

Later vertelde de advocaat me, dat ik een uitstekend, echt psychopatisch antwoord had gegeven.

De rechtbank besliste. Ik werd ter beschikking gesteld.

‘Wat betekent dat?’ vroeg ik aan de veldwachter.

‘Ze bergen je op tot ze denken, dat je nou wel voldoende bent opgedroogd’.

'Vader begrijpt niet, dat hij niet van schande gestorven is'. Moeder was me in het bezoekuur komen opzoeken. Als het had gekund was ze bij Holman in de kost gegaan, alleen maar om elke dag dicht bij me te zijn. Vader kwam nooit. Voor hem was ik dood en begraven. Hij leed niet onder de zogenaamde schande, maar vooral onder een overstroming van zelfbeklag. Eerst had hij gepronkt met diezelfde zoon, en nu deze catastrofe.

Na de zitting en voor mijn overplaatsing naar een gesticht, zat ik nog op de Weteringschans. Naar welk gesticht zouden ze me sturen? Iemand moet aan vader hebben verteld, dat hij voorkeur kon tonen voor een bepaalde inrichting, waar ik op 's rijks kosten zou worden opgekweekt tot een brave Hendrik, keurig in het gelid lopend en in geen enkel opzicht anders dan de anderen. Moeder vertelde me, dat ze het thuis druk had van de mensen, die belangstelling kwamen tonen. Zo gaat dat op een dorp. De reclassering sleet de drempel uit, of het Leger des Heils, dat wist ze niet zo precies.

Vader had zich in het hoofd gehamerd, dat 'Oudenhof' voor mij het beste zou zijn. Een echt gesticht met dokters, verplegers en zo. Het klinkt heel anders of je zegt: 'Mijn zoon zit in de gevangenis' dan wel 'Mijn zoon wordt tijdelijk verpleegd'. Vader schreef brieven, hij reisde naar Den Haag, hij telefoneerde en legde bezoeken af. . . zijn doodverklaarde en begraven zoon moest en zou de beste verzorging krijgen. Hij wilde er desnoods voor betalen.

Bewaker Holman kende 'Oudenhof'. Er zaten oude klantjes van hem. Af en toe ging hij die opzoeken, als hij een vrije dag had, de goeierd. 'Oudenhof' lag tegen de duinrand aan. Uit de ramen kon je de zee zien, tenminste uit sommige ramen, en dag en nacht kon je de golven horen klotsen in de verre

verte. Met die gloedvolle schildering van dat gesticht probeerde Holman me een beetje op te vrolijken. Mij kwelde de gedachte, dat ik in de zespijper van de Weteringschans naar 'Oudenhof' zou worden overgebracht. Drie keer had ik nu al in die rijks-veewagen een rit moeten maken. Een keer van de Prinsengracht naar de Weteringschans, twee keer van de Schans naar de Leidsedwars en terug. Welke schurk heeft op het bankje gezeten, waar ik nu zit, welke moordenaar? Ze zeggen, dat je ziek bent en dat je naar een gesticht moet om op te knappen... maar ondertussen stoppen ze je in de dievenwagen. De belediging. De vernedering. Het bedrog. 'Je gaat vast naar 'Oudenhof'. Als je die ouwe klantjes van me ziet, doe ze de groeten'.

'Die zijn misschien al lang weg'.

'Zo vlug zijn ze daar niet. Ze moeten wel het gevoel hebben, dat je een ander mens bent geworden'.

Een ander mens worden? Hoe leer je zo iets? Hoe doe je dat?

De Chevrolet was er eentje, zoals er dertien in een dozijn gaan. Maar het was een heerlijke gewone auto. Een veldwachter in burger achter het stuur. Eentje, eveneens in zijn dagelijkse kloffie, naast me. Ik werd niet geboeid of zoiets.

'Sigaret?'

'Graag'.

We reden dwars door Amsterdam. Wie ons zag dacht: toch maar een prima leven, met je drietjes uit rijden op een doorde-weekse dag.

Onderweg was het geen stommetje stommetje onder de deken niet te lachen niet te spreken. De veldwachters kletsten over ditjes en datjes. Met geen woord duiden ze op mijn veroordeling. Maar *ik* kon er niet over zwijgen. Toen moesten ze wel iets terugzeggen.

'Je bent niet de eerste die we naar 'Oudenhof' brengen'.

'Hoe is 't er?'

‘Moet er reuze goed zijn. Sommige gasten zitten er al jaren’.
‘Wanneer laten ze je eigenlijk vrij?’
‘Ik hoor, dat de dokter dat beslist’.
‘Het hangt dus eigenlijk zo’n beetje van mezelf af?’
‘Je moet die rare streken afleren’.
‘Makkelijk gezegd. Maar hoe doe je dat?’
‘Ik denk, dat ze daarvoor dokters hebben’.
De man aan het stuur reed opzettelijk een beetje langzaam.
‘Kijk maar goed uit, jong! Als je straks de wereld wilt zien, zal je een hele tijd op je geheugen moeten teren’.
Ik rookte de hele tijd aan één stuk door. Ik monterde er helemaal van op.
‘Als ik geld had zou ik graag een rondje koffie geven’.
‘Verboden. Bewaar het maar voor ons tot je vrij bent’.
Een mens moest net als een slang uit zijn eigen huid kunnen kruipen om een ander mens te worden.
Het waren twee hekken achter elkaar met een tussenruimte van een meter of tien. Onze auto werd, net als een schip in een sluis, geschut. Handjes geven, dank u voor de gezellige rit, houd je goed, jong, zorg maar dat je er gauw uit komt, nou aan mij zal ’t niet liggen, nog eens dank je wel.
‘Eerst naar de isoleer’, zei de portier.
‘Wat is dat?’
‘Ze willen wel eens weten wat voor vlees ze in de kuip hebben’.
‘Hoe lang duurt zo iets?’
‘Een dag of drie. Hangt van de dokter af’.
Alles in deze wereld hangt van de dokter af.
Een klein tafeltje in een muizegaatje. Ik keek omhoog naar het raampje. Het dikke draadglas; en daarachter de tralies. In de deur een kijkgat, een oog dat je ononderbroken beloert. Drie dagen kunnen een eeuwigheid duren.

Tijd om na te denken. Folkert Folkertsma heeft gefaald. Hij

heeft me jammerlijk in de steek gelaten, de opschepper. Hij is dood! Maar ik blijf hem verwijten maken. Ik vecht met hem. Hij moet dood blijven, hoe dan ook.

De narigheden van de laatste maanden heb ik aan hem te wijten, aan hem en aan niemand anders. Hij heeft me overmoedig gemaakt. Hij met zijn eeuwige optimisme. Je rolt er wel door, ik heb je vooraf alle antwoorden ingefluisterd, je verslaat al je vijanden, doe maar precies wat ik je aanraad. Hoogmoed kwam voor de val.

Ik moet hier weg. Zo gauw mogelijk. Maar hoe? Je moet een ander mens worden. Als ik mezelf moed in praat ('dit gesticht met al die dokters en verplegers is natuurlijk om je te genezen') weet ik, dat niet ik, maar Folkert Folkertsma aan het woord is. Wie niet ziek is, kan niet genezen.

Wat gaat er gebeuren? Doktertje voor, doktertje na. Tong uitsteken, pols voelen. Nou, jong, vertel me maar eens wat er precies bij je omgaat. Zo, maar je bent toch volwassen en zo sterk, kan je je nou helemaal niet beheersen? En dan knik ik schaapachtig, ja dokter, ik zal me beheersen. Hoe doe je zoiets? Nou, flink zijn, gewoon flink zijn. En als alles achter de rug is, zijn we nog even ver.

Folkert Folkertsma moet zwijgen. Ik wil niks meer met hem te maken hebben. Ik moet mijn weg zelf zoeken. Ik moet voorzichtig zijn. Op elk woord passen. Nadenken voordat ik iets zeg. Alles inpassen in de rol, die ik ga spelen, de rol van het doetje. Wie vrij en blij wil leven, verschuile zich achter een masker.

De dokter kwam me opzoeken in de isoleer. Een klein mannetje met een schedel als een vuurtoren, zijn ogen glinsterden achter dikke brilleglazen, hij had ijskoude vingers. Een vluchtig onderzoek en toen maar praten. Wanneer ben je geboren? Is er veel ziekte in je familie? Hou je helemaal niet van meisjes? Ben je bang voor ze? Ja dokter, ja dokter,

ja dokter!

'Als je uit de isoleer bent, moet je maar eens een hele dag bij me komen. Eens kijken of er niet een of andere manier is om jou te helpen'.

'Graag dokter. Ik wou zo graag gewoon leven, rustig net zoals iedereen'.

Ik zei het zelfverzekerd, maar ik geloofde mezelf niet.

Na drie dagen mocht ik 'op zaal'. De dokter en de onbekenden, die mij door het kijkgaatje hadden beloerd, waren tot de conclusie gekomen: hij eet met een vork en een mes, hij probeert niemand de hand af te bijten en hij slaapt droog. Voorlopig ging ik naar het Achtergesticht.

Tussen Voor- en Achtergesticht, lag een grote speelweide, met een voetbalveld en terreintjes voor atletiek. Rondom die velden hadden ze lage oppertjes van gras gemaakt, daar konden de patiënten op zitten. Kijken of kletsen. Altijd met verplegers er bij. In de verte zag je wat bosjes. Schuurtjes en opslagplaatsen waren niet her en der over de terreinen verspreid, maar op een kluitje tegen de achterkant van het Voorgesticht geplakt. Het Voorgesticht was zoiets als de hoogste klas van de verpleging. Als je in het Achtergesticht lange tijd geen reden tot klachten had gegeven, ging je over naar de voorkant. Je had er wat meer vrijheden (niet veel, voor het overige), door de vensters aan de achterkant zag je inderdaad de zee, bewaker Holman had gelijk, en door de ramen voor kon je de weg zien met het verkeer erop en de mensen.

Wij, in het Achtergesticht zagen door de ramen aan de voorkant het huis van de directeur, hij woonde er met zijn vrouw en zijn zoontje, een jongen van een jaar of elf.

De eerste ochtend dat ik in het Achtergesticht was geplaatst, liepen de verpleegden te hoop bij de vensters, die op het huis van de directeur uitzagen. Het was voor negenen.

'Daar gaat ie'.

‘Wat is ie vandaag weer lekker gekleed, schattig’.

‘Wat een stuk, hè, wat een stuk’.

‘Kijk die broek eens lekker gespannen zijn’.

Het zoontje van de directeur, boekentas onder de arm, verliet het huis om naar school te gaan. De mannen achter het getraliede venster kenden elk kledingstuk, dat hij bezat.

‘Lekker staat hem dat groene broekje’.

‘Enig’.

Ze keken met rode hoofden en glanzende ogen.

Er liepen vier verplegers in de eetzaal. Ze maakten geen enkele aanmerking. Nauwelijks geïnteresseerd keken ze naar de opgewonden groep. Pas toen een jongen zijn arm om het middel van een andere knaap vouwde, riep een van de verplegers:

‘Lammers, laat dat!’

Lammers gehoorzaamde. De opgewonden stemming van de jongens verdween plotseling. Gedwee keerden ze terug naar de tafel. Tijdens het eten werd hier en daar gefluisterd.

Mijn buurman waarschuwde me.

‘Nooit met de verplegers praten. Ze brieven alles over. Worden ze voor betaald’.

Omdat ik een nieuweling was, werd ik gedurende enkele dagen het middelpunt van de belangstelling.

‘Wat heb je uitgevoerd?’

‘Waar kom je vandaan?’

‘Heb je sigaretten naar binnen kunnen smokkelen?’

Toen ik wilde antwoorden, klonk van alle kanten:

‘Niet hier praten. Wachten tot we buiten zijn’.

De lage verhoginkjes langs de speelwei boden een gemakkelijke zitplaats.

‘Nooit met te veel jongens bij elkaar gaan zitten. En altijd met een oneven getal. Dan zoeken de verplegers er geen kwaad achter’.

We zaten met ons drieën in de zon. Jan, Gerard en ik.

‘Noem mij maar Leo. Zo heet ik trouwens’.

‘Leo, waarom zit je hier?’

‘Jonge jongens en foto’s’.

‘Vertel eens wat’.

Met eenvoudige aanduidingen waren ze niet tevreden. Ze vroegen bijzonderheden.

‘Wat heb je toen gedaan?’

‘Hoe voelde dat aan?’

‘Deed het lekker pijn?’

Het praten over mijn verleden onderging ik als een reinigend bad. Of ze me spiernaakt uitkleedden. Op klaarlichte dag. Midden op het grote grasveld. De verplegers liepen rond, ze hielden iedereen scherp in het oog. Praten is een manier van onthullen. Wij drieën toonden elkaar wellustig onze naaktheid.

Gerard was evenals ik gek op jongens. Vooral in de leeftijd van een jaar of zeven. Met een buurjongetje had hij in een schuurtje op een bouwwerk wat geknoeid.

‘Het was toch zo’n lief knulletje. Zo lekker. Alleen, toen hij zei: „Ik zal het aan moeder vertellen”, werd ik kwaad, angstig. Ik zag niets meer, ik hoorde niets. Toen ik weer bij mijn positieven kwam, lag dat lekkere knulletje op de grond en er liep bloed uit zijn mondje en uit zijn achterhoofdje, en ik had een grote klinker in mijn hand, die schuur lag vol met klinkers. Jammer, hij was zo’n lief kind met violet-blauwe ogen, net vergeet-me-nietjes’.

‘Hoe lang moet je hier nog blijven?’

‘Ik hoop dat ik nooit weg moet. Hier is het rustig, de wereld buiten is vol klinkers’.

‘Waarom zit jij hier, Jan?’

‘Moet je eens kijken’.

Hij stroopte zijn mouw op. Zijn armen waren harig als de poten van een aap. Dicht, dik zwart haar. Ik werd er onpas-selijk van. Jan knoopte zijn overhemd van boven los, één

knoopje maar. Het griezelige, dichte haar bedekte zijn lichaam tot over het sleutelbeen.

‘Zo ben ik over mijn hele lichaam. Eén en al haar’.

‘Nou, wat zou dat?’

‘Maar ik ben toch een vrouw’, hilde Jan zachtjes, ‘ik voel als een vrouw, ik houd alleen maar van mannen, ik ben een vrouw. Vrouwen hebben blanke lichamen zonder één haartje. En ik, ik ben een vrouw en een monster’.

De haren waren er de oorzaak van dat Jan op ‘Oudenhof’ moest zitten. Telkens wanneer de afschuw Jan te machtig werd, ging hij in een groot warenhuis lingerie stelen, bustehouders, nylonkousen.

Zijn vader was een deftige notaris. Die had handen vol geld uitgegeven aan alle mogelijke kwakzalvers, die beweerden Jantje te kunnen genezen. Maar Jan bleef op roef uitgaan, telkens als de beharing hem te machtig was. Een paar keer was het pappie gelukt met veel geld een strafzaak te voorkomen. Maar de directies van de warenhuizen werden steeds minder geneigd hun klachten in te trekken.

Nu zat Jan in de ‘Oudenhof’, met zijn apevacht. Omdat hij zijn protest niet meer kwijt kon in een warenhuis, hilde hij veel. Uren achter elkaar. Een vrouw, met zo’n afstotend uiterlijk, dat is toch wel erg verdrietig.

In het begin heb je met iemand als Jan te doen. Maar zijn jammerklacht kende ik spoedig uit het hoofd. Een vervelende gil-mie.

Met Gerard had ik veel meer op. Niet dat ik dadelijk smoorverliefd op hem werd. Maar ik mòcht hem. ’s-Nachts droomde ik van hem. Dan zag ik hem in dat schuurtje. Een jongetje dood op de grond. En hij met een grote bebloede klinker in de hand. Tussen liefde en dood is geen sloot. Ik had me nu eenmaal voorgenomen, dat ik met een masker zou lopen. Als er over *mijn* verleden werd gepraat, trok ik een huichelachtige droeve tronie. Zo van guttegut-mense-wat-heb-ik-

toch-een-berouw. Die schijnheiligheid was erg mooi, maar ik was een jonge sterke vent.

Ik moest een uitlaat hebben voor de krachten, die in me woelden. Ik wist wat ik wilde, maar ik moest mijn tijd afwachten, geduldig, als een kat voor een muizegat.

Mijn kans kwam toen ik voor een uitvoerig onderzoek naar de psychiater moest. Hij was een druk mannetje. Maar zijn ogen waren rustig. Hij vroeg en ik antwoordde. Ik had besloten de rol te spelen van iemand, die geestelijk wat is achtergebleven. Niet achterlijk, niet debiel of imbeciel. Nee, doodgewoon iemand, die in zijn geestelijke belangstelling niet verder is gekomen dan een jongen van een jaar of twaalf. Hij liet me rekensommetjes maken. Doodgemakkelijk, maar ik maakte de onnozelsste fouten. Toen liet hij me vragen beantwoorden over hoofdsteden en rivieren. Daar heb ik een mooi soepje van gemaakt. Vervolgens vroeg hij me welke boeken ik graag las. Ik liet een paar gesmoorde tranen in mijn stem meeklinken, toen ik hem vertelde, dat ik gewoonweg dól was op 'De Roos van Dekama', enne thuis heb ik zulke prachtige boeken enne zou ik ook niet een boek met een reisbeschrijving van thuis gestuurd kunnen krijgen enne ook een paar boeken over kunst, enne ze staan allemaal naast elkaar in mijn boekenkastje, enne ik zou zo gelukkig zijn als ik die boeken hier had. De psychiater zei, dat hij er voor zou zorgen, dank u wel, dokter, ik heb u lekker belazerd, dokter. De boeken kwamen prompt. 's-Avonds in het donker peuterde ik de foto's uit de band waar ik ze indertijd had verstopt. Honderd jaar geleden had ik die foto's genomen. Of je het hoofd ziet, dat in een vorige incarnatie tussen je schouders heeft gezeten.

Ik heb gezegd, dat ik even naar het toilet moest, en nu zit ik de foto's te bekijken. Het brilletje met de driekwarts wandjes rondom. De enige plaats waar je overdag alléén kunt zijn. Niet

te lang, vooral niet te lang. De W.C. is van boven open. Als de bewaker de zaak niet vertrouwt, komt hij in het toilet eraanast over het muurtje naar je kijken. Als je niet te vaak gaat en bovendien de W.C.-geluiden imiteert (niet te nadrukkelijk, want dat is ook niet goed) heb je drie, vier minuten voor jezelf. Het hele systeem in dit gesticht is een kegel, die op zijn punt rust: wantrouwen. De jongens doen argwanend tegen elkaar. Samen wantrouwen ze de verplegers. De verplegers, op hun beurt, veronderstellen bij de jongens altijd het slechtste, het allerslechtste... tenminste het slechte in hun ogen. Je leeft in een gesticht, maar het is de wildernis. We leven met elkaar als een stel sledehonden. Wie zijn keel bloot geeft, wordt doodgebeten. En zo willen ze je genezen. De foto's roepen herinneringen wakker. Herinneringen die me opwinden. Gestommel in het hokje naast-aan. Ulug stop ik de foto's in mijn zak. Even later kijkt een van de bewakers over het muurtje heen. Ik veins, dat ik niets gehoord heb. Voorover, met mijn hoofd op mijn knieën blijf ik zitten.

'Hé, Leo, wat spook je uit?'

Ik kreun een beetje. Zeg, dat ik pijn heb in mijn ingewand.

'Blijf dan nog maar even. Maar niet te lang, hoor'.

'Ja meneer'.

De pijn in mijn ingewand bedaat niet zo gauw. Als ik op de zaal terug ben, zegt de verpleger:

'Je ziet wat bleekjes. Heb je er meer last van?'

'Ik denk, dat 't van 't vreemde eten komt'.

Mijn hand op mijn rechter broekzak voelt de foto's. Waar kan ik ze veilig verstoppen?

Alles wordt gecontroleerd. Je kastje. Je kleren. Als je vlekken in je ondergoed hebt, willen ze precies weten hoe die daar gekomen zijn. En zo willen ze je genezen.

Maar ik heb de oplossing al. Ik zal de foto's bewaren op het oude, vertrouwde geheime plaatsje, in de band van de boeken.

Sommige mensen laten de godganselijke dag de radio aanstaan. Zachtjes. Ze stofzuigen, ze praten, ze eten, ze leggen een kaartje, ze hebben lief... de radio zeurt door op de achtergrond. Ze horen de muziek pas, als het toestel kapot gaat. Precies zo leefde ik aanvankelijk in dat grote gesticht. De mensen waren er altijd, maar ik drong ze naar de achtergrond. Al ziet men de lui, men kent ze niet. Je hebt vrienden, nee, vrienden is het verkeerde woord; verplegers loeren op het prilste begin van werkelijke vriendschap. Ze hebben er een gangbare formule voor.

‘Het begint met vriendschap, dan wordt het handje geven en het end is altijd rotzooien’.

Maar ze vinden het wel goed, dat je een of twee kennissen hebt, met wie je praat, naast wie je aan tafel mag zitten en met wie je in de werkplaats samenwerkt. Ze moeten het wel goedvinden, want een verpleegde is toch al eenzamer dan een ijsbeer in de Poolzee, als ze hem nu ook zijn twee praatkameraadjes afnemen, kunnen ze hem beter direkt naar het gekkenhuis sturen.

Bij mij was de keuze van mijn praat-kameraadjes volkomen toevallig. Jan en Gerard had ik 's-middags zittend op een heuveltje langs het grasveld mijn levensverhaal onthuld, zij hadden het hunne verteld. Nou en toen bleven we maar bij elkaar. Altijd met ons drietjes. Want dat was de ongeschreven wet in het gesticht. Twee jongens samen, dat eindigt altijd met rommelen, drie worden bij elkaar gehouden door jaloezie.

Met Gerard, de jongen van het bouwkeetje en het jongetje met bloed uit het mondje en achterhoofdje... met hem had ik meer op dan met Jan, de behaarde, altijd-klagende man-vrouw. Jan en Gerard waren een paar dagen eerder gekomen dan ik, logisch dus, dat we als drie nieuwelingen bij elkaar bleven. Maar van begin af aan kon ik de gedachte niet van me af zetten, dat Jan iets tegen me had. Wat? Dat wist hij

waarschijnlijk zelf niet. . . althans toen nog niet.

In 'Oudenhof' probeerden ze ons te genezen met arbeidstherapie. Laat een patiënt zich kapot werken, dan wordt hij vanzelf wel beter. Ons werk was vrij eenvoudig. In het Achtergesticht repareerden we postzakken. Elke jongen kreeg een berg vuile kapotte zakken naast zich. Een lange zeilmakers-naald en een kluw vissersgaren. Naaïen maar! Het werk was eentonig, maar niet ongezellig. Je kon er bij zingen. En je mocht met elkaar praten. Maar je moest nooit vergeten, dat de verplegers altijd probeerden je af te luisteren. Misschien hoorde dat luistervink-spelen bij de therapie. Maar dan hadden ze het toch ongemerkt kunnen doen.

Het werk was zo geregeld, dat de jongens tegen elkaar op werkten. Je beulde je af alleen maar om aan het eind van de dag te kunnen horen, dat je de meeste postzakken had hersteld. Daar leefde je van op. Die onderlinge concurrentie was sterker dan de warmste vriendschap. Jongens die voor elkaar door het vuur zouden gaan, waren doods vijanden zolang ze in de werkplaats met elkaar wedijverden.

De theorie zal wel geweest zijn: hoe harder ze werken, hoe minder ze aan hun verboden verlangens denken. Maar je driften zijn zo trouw als honden, ransel ze af, honger ze dood, jaag ze weg, ze komen toch weer op het oude hok terug. Hoe gaat dat met gezonde jonge mannen? Eerst praat je over ditjes en datjes. Al gauw krijgt elk woord een dubbele betekenis. Het komt niet op de woorden aan maar op de gedachten, die ze verbergen. Je gaat elkander jennen. Opjuten met lichaamshoudingen. Stangen met de ogen. Je maakt een steels gebaar met je duim tussen wijsvinger en middelvinger. Je strijkt wulps met je tong langs je lippen, heel vlug en je tong zo spits mogelijk gekruld. Onderwijl werk je door, want de verpleger merkt onmiddellijk of het tempo verslapt.

Ik had me voorgenomen met een masker door het leven te

gaan. Maar in de koortsige atmosfeer van die werkplaats kwam van mijn plan niets terecht. De jongens vertelden elkaar, dat we kamfer in het brood kregen om onze lusten te blussen. Ik had het nooit kunnen proeven, trouwens ik heb niet gemerkt dat brood enig kalmerend effect had, bij mij noch bij anderen.

De dokters, die de arbeidstherapie hebben uitgevonden, zullen wel knappe mensen zijn geweest, maar mijn ervaring is, dat ik me nooit zo eenzaam heb gevoeld, als juist in die werkplaats tussen die vervloekte postzakken. In de eenzaamheid zijn je driften je enige gezelschap, je echte vrienden. Ik met mijn aanleg en eierzucht, kon met die stomme postzakken niet tevreden zijn. Maar dat was niet de voornaamste oorzaak van mijn eenzaamheid. Ik was uit de gewone mensenmaatschappij verbannen. Afgesneden van het weinige, waaraan ik werkelijk hechtte. De mensen die het gesticht hadden ingericht waren met de beste bedoelingen bezielde. . . dat zal wel. Maar het resultaat was, dat alles in dit gesticht je eenzamer maakte. De systematische achterdocht. Nergens was een plekje waar je echt alleen kon zijn, zolang je wilde. Niet op de W.C. en niet in je slaap-kubiekje, dat van voren openging met van die lage zwaai-deurtjes die de kroegen in Wild-West films hebben; niet in de werkplaats waar je vrienden zich tegen je op lieten jagen en waar je dubbel de hel in had, als je merkte, dat je zelf ook mee-hitste, vlugger, vlugger, ik ben beter dan jij.

Het leven in zo'n gesticht is net een vreemde taal. In het begin een reeks onsamenvangende klanken. Gaandeweg ga je losse woordjes onderscheiden. Dan bemerk je welke woorden bij elkaar horen. Je begint, wat vroeger vreemd was, langzamerhand te verstaan. Precies zo ging het met de massa der verpleegden, verplegers, bewakers en huishoudelijk personeel. Ik zag de hele draaikolk. Maar ik liet me niet meezuigen. Ik beperkte me tot Jan en Gerard. Na enige tijd

— het duurde lang — ging ik in die achtergrond gezichten herkennen. Ze kregen een naam. Er zaten, naar verhouding, vrij veel onderwijzers in dat gesticht. Vooral die mensen voelden zich doodongelukkig. Hun roeping werd het drama van hun leven. Ze gaven hier in 'Oudenhof' graag en gratis les aan iedereen, die naar hen wilde luisteren. Dat verkleinde hun eenzaamheid. Van Anne Boersma heb ik in het gesticht veel geleerd. Hij was een onderwijzer van een jaar of dertig, schat ik, met peenkleurig haar. Een lelijke man. Hij mocht dan in fysiek opzicht afstotelijk zijn — dat vond ik hem althans — zodra hij naast je aan tafel zat, vergat je zijn vreemde haarkleur, zijn accent. Hij was een onderwijzer, zoals er maar een paar in de honderd jaar worden geboren. Van hem leerde ik een mondje Engels, en verder gaf hij me zo'n beetje Mulo. Maar een metgezel in de eenzaamheid was Anne Boersma niet. Hij was onmenselijk schuw. Toen ik hem tijdens de les even aanraakte, per ongeluk, schoof hij verschrikt een eind van me af.

'Ik ga voortaan wel aan de overkant van de tafel zitten'.

'Waarom?' vroeg ik.

'Je begrijpt het best'.

'Doe niet zo flauw'.

'Leo, *ik moet hieruit*, hoe dan ook. Ik wil niet in nieuwe rotzooi betrokken worden'.

'Ik moet er ook uit. Kwaadschiks of goedschiks'.

Een paar honderd verpleegden maken veel lawaai. Overdag kwam ik eigenlijk nooit tot rust. Werken, eten, werken, eten. Na het werk kon ik, als ik wilde, ergens in een hoekje rustig wat gaan zitten lezen, of zo maar voor het raam wat naar buiten kijken. . . maar die rust bestond slechts in theorie. Als geen andere verpleegde op je af stoot om over ditjes en datjes te kletsen, kwam na een paar minuten altijd wel een verpleger je lastig vallen. Die hadden blijkbaar het consigne gekregen, de verpleegde mag nooit met zichzelf alleen zijn,

daar komen sombere gedachten van en van kwaad tot erger. Al waren de slaapkubiekjes met hun zwaai-deurtjes dan zo afgesloten als een openbaar urinoir, je lag er voor je rust en ze lieten je er met vree. De dag- en nachtbewaking op de slaapzalen voorkwam dat het dáár tot wilde tonelen kon komen, al gebeurde er stiekem nog genoeg. Tien uur kropen we onder de wol. Tot half elf mochten we met elkaar praten. Dat deden we fluisterend, door de dunne wandjes heen. Op deze manier heb ik lange en vertrouwde gesprekken gevoerd met dominee Jorissen. Hij had met kleine meisjes geknoeid. Hij was aan de alcohol verslaafd. Als hij boven zijn merk lag, was hij helderziend en -horend. Op zekere dag hoorde hij een stem uit de hemel, die hem zei, dat hij zijn vrouw moest verdrinken. Vele keren heeft hij me verteld hoe hij dat hemelse bevel ten uitvoer had gelegd. Toen hij later naar een krankzinnigengesticht was verhuisd, heb ik hem echt gemist. Aan de andere kant van mijn kubiekje lag een Rotterdamse jongen, die het erg moeilijk had. Voor meisjes voelde hij niet en voor jongens evenmin. Maar als hij langs een slagerij liep en hij zag het blote rode vlees van de dooie koeien, werden zijn lusten gewekt. Dan was hij de hele verdere dag onrustig, tot de avond viel. Vuur stemde hem rustig. Hij was een pyromaan. Als hij ergens brand had gesticht, kon hij de dode koeien een tijdje vergeten. Het samenzijn met zoveel gestrande en kaduke levens, stond me niet tegen. Waarom zou het? Ik heb nooit laatdunkend kunnen neerzien op mensen, die met een of ander mankement door Onze Lieve Heer op de aarde zijn neergezet. Hij is een Grote Grappenmaker, maar ik heb nooit om Hem kunnen lachen. Was ik niet zelf één van zijn uitverkorenen? De eigenschappen van mijn medeverpleegden, dat wat de gewone mensen 'afwijkingen' plegen te noemen, aanvaardde ik. Wij behoren nu eenmaal tot het beeld van de wereld. Ik laat me niet voorstaan op een bijzondere compassie voor mijn

medemens, of voor ruim begrip voor het menselijk tekort, waarvan de 'Oudenhof' een pakhuis vol was... mijn medeverpleegden waren gewoon. Gewoon *gewoon*! Ik bewoog me tussen hen, een van de hunnen. Alleen: ik probeerde met een masker voor door het leven te gaan. Ik kan niet zeggen, dat dat me altijd is gelukt. Omdat mijn medeverpleegden zichzelf kenden, zagen ze door *mij* heen, alsof ik van glas was.

Al werden we ononderbroken geobserveerd — proefdieren in een laboratorium — er gebeurden in het gesticht genoeg dingen, waar de verplegers geen weet van hadden. Vrij spoedig begreep ik dat er ondanks het strenge toezicht, gerommeld en gerotzooïd moest worden. Hoe ik dat merkte? Dat is moeilijk onder woorden te brengen. Het heeft iets te maken met een zoveelste zintuig, dat een combinatie is van alle zintuigen. Ik ontmoette een willekeurige verpleegde, keek even naar hem en ik wist: die is aan het donderen geweest. Hij had een blik in zijn ogen, tegelijkertijd rustig, verzadigd en opgewonden. Een stiekum lachje om zijn tuitmondje. Allerlei kleine bijzonderheden, die je alleen kon zien, als je behoorde tot de wereld der uitverkorenen. Ik keek hem begrijpend aan. Even was er dan in zijn ogen dat kleine sein-lichtje: wij begrijpen elkaar, jij zwijgt wel. In het begin was ik nieuwsgierig. Er waren veel verpleegden met die lichtvonkjes in de ogen. Waar ontmoetten de samenzweerders elkaar? Hoe konden ze aan de waakzaamheid van de verplegers ontsnappen? Of zaten misschien verplegers mee in het complot? Mijn nieuwsgierigheid veranderde in verlangen. Ik wilde het weten. Ik *moest* het weten:

In het voorbijgaan werden dingen gezegd, die mij nog sterker opwonden.

'Nou jij moet nodig voor de bijl'.

't Zal je goed doen'.

'Kom eens af'.

In de vrije wereld bestaat een uitgebreide code. Wie contact wil leggen, fluit of knipoogt of zoiets. Maar in het gesticht was de code zeer beperkt. Iemand liep langs je en fluisterde heet en begerig: 'Ik val voor je'.

Ik deed alsof ik het niet begreep. Het masker der onnozelheid. Er waren onder de verpleegden enkele sterke jongens met zware spieren, de lusten tintelden in hun ogen. Ze werden de bullen genoemd. Het was altijd een van de bullen, die me in 't voorbijgaan probeerde op te juttten.

Hoe groeide uit die losse opmerkingen een affaire? Ik kan dat moeilijk gedetailleerd beschrijven. Duizend kleine steentjes werden naast elkaar gelegd, en opeens was het er: het mozaïek.

De chef van de werkplaats zegt, dat ik een stapel gerepareerde postzakken op mijn nek naar de achterkant van het gesticht moet brengen, naar het magazijn, waar de posterijen ze eenmaal in de week komen afhalen. Het is een hele vracht. Ik ben sterk. Het is een verzetje. De buitenlucht. Door het gras lopen. Niemand die me haast, niemand die op me wacht.

De lucht is zoet als honing. In de verte fluit een trein, het geeft me een weemoedig gevoel. Ik trap voetballend tegen een steen.

De deur van het magazijn staat open.

'Hé, lange'.

Een van de bullen. Hij bindt de zakken in stapels van tien.

'Sigaret?'

'Graag'.

We kijken elkaar aan. Dat is genoeg.

'Hier dan maar, achter die hoop zakken'.

'Mij best'.

Wat later.

'Bek houden, dat weet je'.

'Ik kijk wel uit'.

'Als ze je snappen, krijg je cellulair'.

'Mij snappen ze niet, de rotzakken'.

Ik slenter naar de werkplaats terug. Gerard kijkt me aan. Daarna Jan. Ik zie aan hun ogen, dat ze voelen, vermoeden, weten wat er is gebeurd. Wat dan nog... zijn we niet allemaal hongerige schipbreukelingen op een eender vlot?

Gerard heeft duidelijk de duivel in. Hij laat het onomwonden merken. Hij geeft norse antwoorden. Is hij jaloers, nou, wat mij betreft mag hij ook eens keer de zakken naar het schuurtje dragen. Als hij net zo boft als ik, mag hij niet klagen. Maar Jan, de huilige, harige Jan, leeft merkbaar op. Die heeft altijd een norse bui. Nu is hij vrolijk. Hij lacht, hij gaat zowaar een liedje zingen, met een stem zo vals als een kraai.

's-Avonds in de eetzaal liet de bul uit het magazijntje op geen enkele wijze merken, dat er tussen ons iets is. Ik liep onverschillig langs hem. Dat viel me niet moeilijk want enige genegenheid voelde ik niet voor hem. Het incident van vanmiddag had geen enkele diepe betekenis. ('Heeft u een vuurtje voor me?' — 'Alsjeblieft' — 'Dank u wel'.)

Vreemden waren wij en vreemden zijn wij gebleven.

Gerard bleef kwaad. Zal ik hem de foto's laten zien? Misschien zakt zijn boze bui dan wat. Aan de andere kant, waarom zou ik dat grote risico lopen? Wanneer de directeur en de dokters er achter komen is alles verknoeid. Het hebben van zulke plaatjes was ten strengste verboden... het stond nergens met zoveel woorden beschreven, maar zoiets kon je met je klompen aan wel voelen. En — toppunt van alles — het tonen van zulke foto's aan mede-verpleegden... als ze dáár achterkwamen, nou dan zwaaide er wat. Dan maar de foto's in hun geheime bergplaats laten. De wetenschap, dat ze voor mij binnen handbereik lagen, gaf mij een gevoel van superioriteit. Als ik wilde kon ik elk uur van de dag naar die

verboden, opwindende plaatjes kijken. Of zou ik die foto's toch maar aan Gerard laten zien. Ik wierp de gedachte omhoog, speelde er mee, als een jongleur. Wel doen, niet doen. Aarzelingen. Vlagen van resoluut nee, dan weer twijfels. Voordat ik de bul in het magazijn had ontmoet, had ik ook wel eens gedacht: ik moet het geheim van de foto's met iemand delen. Het incident met de bul had de behoefte om iemand de plaatjes te laten zien, aangewakkerd. In mijn nachtelijke dromerijen waren alle aarzelingen weggevallen. Ik liet de foto's aan Gerard zien. In een geheimzinnig rendez-vous. Heet van begeerte werd ik wakker.

Tijdens het werk fluisterde ik Gerard toe:

'Ik zal je straks iets laten zien'.

'Wat?'

'Zie je straks wel. Meteen wegstoppen. Kijken op het toilet'. Bij het doorgeven van een gerepareerde zak, schoof ik Gerard ongemerkt het pakje foto's toe. Niemand had er iets van gemerkt.

Door de foto's werden Gerard en ik nog sterker naar elkaar getrokken. We deelden samen een verboden genot. Gerard was een vreemde jongen. Ik kon die plaatjes weken lang in hun geheime bergplaats laten. Slechts nu en dan voelde ik de drang ze te voorschijn te halen. Toen Gerard echter de verboden vrucht éénmaal had geproefd, wilde hij de foto's elke dag zien. Het liefst had hij ze dag en nacht bij zich willen houden. Ik stond doodsangsten uit. Gerard was roekeloos. Het leek wel alsof hij het er op aanlegde gesnapt te worden. Ik stelde hem op rantsoen. Tweemaal in de week kijken is genoeg. Driemaal, toe nou. Nee, tweemaal en niet meer.

'Als ik ze een hele week mag hebben, zal ik alles doen wat je maar wilt'.

'Er valt hier niet veel te doen'.

'O ja wel, ik vind wel iets. Afgesproken? Een hele week en

ik zal alles doen'.

'Afgesproken'.

Ofschoon de huilerige Jan niet in het komplot werd betrokken, begreep hij drommels goed, dat er iets gaande was. Alleen, hij wist niet wát. Jan werd nors en humeurig. Ik vermoedde, dat hij kwaad was omdat hij buiten het geheim werd gehouden. Ik mocht hem niet. Een geheim van drie weet iedereen.

In zulke situaties komt dikwijls het toeval te hulp of misschien is het helemaal geen toeval. Het kan ook zijn, dat als twee mensen iets hevig en intens willen, de omstandigheden zich voegen naar hun wil.

Er was iets kapot aan de riolering. Een stuk van een grote betonnen afvoerbuis moest vervangen worden. De aannemer had de drie vervangstukken al vast naar de plek van het werk gebracht. De oude buis moest worden blootgegraven. Dat kon net zo goed door een paar verpleegden gebeuren. Dan had de aannemer later nog slechts een betrekkelijk klein karweitje.

Gerard en ik werden aangewezen om het graaf- en spitwerk op te knappen. Een verpleger ging mee. Voor het toezicht. Maar die verpleger was er eentje van geen-beter-leven-dan-een-goed-leven.

'Nou, jullie graaft maar. Ik ga wel zo lang op mijn nekharen leunen'.

In de schaduw van een van de vervangings-buizen ging hij een sigaretje roken. Daarna lag hij het hoogste lied uit te snurken.

Gerard en ik werkten aanvankelijk stug door. En onderwijl praatten we. Over de foto's. Gerard kende geen ander onderwerp. Zover mogelijk van de snurkende verpleger verwijderd, zaten we naast elkaar. Plaatjes kijken. Bijzonderheden aanwijzen. Elkaar opjuttten. Kusjes geven. Handjes pakken. De stoei- en knoeipartij duurde eindeloos. Daarna moesten we, afgemat en geradbraakt, de oude buis bloot-

graven. Zwoegen. Harder, sneller, ze mogen niet merken, dat we aan het donderen zijn geweest.

Toen we later in de conversatiezaal kwamen, kon zelfs een blinde zien, dat we doodop waren van vermoeidheid. Als je na een flinke vrijspartij je gezicht wast, is het net alsof de kringen onder je ogen donkerder worden. Wij gooiden het op het vermoeiende graafwerk. Maar ik geloof niet, dat veel verpleegden ons geloofden. Jan Huilebalk zeker niet. Met de grijns van een triomferende duivel zei hij tegen me:

‘Als je het mij niet laat zien, verlink ik je’.

‘Wat laten zien?’

‘Dat weet je donders goed. Of dacht je, dat ik het niet allang in de gaten heb? Dat van Gerard en jou. Van de eerste dag al’.

Ik haalde mijn schouders op. In de vrije wereld gaf je zo’n vervelende gil-mie een pak slaag. Hier moest je aap-wat-heb-je-mooie-jongen spelen.

‘Stil maar, ik zal het je wel laten zien’.

‘Wat is het?’

Hij wist niet eens wát het geheim was. Hij had er zelfs geen vermoeden van. En door zo’n vent zou ik me laten afpersen.

‘Och, niks bijzonders. Een boekje van Buffalo Bill. Erg spannend. Dooie Indianen met martelingen en zo’.

Ik heb altijd gemakkelijk kunnen liegen als ik in de knoei zat. Maar de uitwerking van mijn uitvlucht was anders dan ik gehoopt had.

‘Dat geknoei van jou met Gerard heb ik allang in de gaten’.

‘Welk geknoei?’

‘Dacht je, dat ik niet dadelijk heb gemerkt, dat hij voor jou gevallen is, al de eerste dag de beste’.

‘Gevallen. . . hoe bedoel je?’

‘Hoe ik het bedoel? Gewoon zoals het is. Hij en ik waren verliefd op elkaar. En toen ben jij er tussen gekomen’.

‘Jij harige boshond, wat verbeeld je je wel? Jij verliefd?’

Ik hijgde van opwinding. Vernietigen moest ik hem.

‘Gerard op jou verliefd. Man, ga eerst eens spiernaakt voor een grote spiegel staan. Jij bent geen mens. Je bent een wandelend haardkleedje, jij met je apevacht’.

Jan begon te huilen.

‘Niemand wil me hebben. En ik ben toch een vrouw, een echte vrouw. Ik wil een man, die me in zijn sterke armen neemt’.

‘Ach vent, ga heen. Ze nemen nog liever een pleeborstel dan jou’.

Ofschoon we als doodsvijanden tegenover elkaar stonden, werd het twistgesprek op zachte toon gevoerd, bijna fluis-terend. Instinctief wilde je iedereen buiten je eigen zaken houden. Omdat ik vreesde, dat Jan in een hysterische bui zou gaan schreeuwen, liep ik de zaal uit. In een ander vertrek vond ik Gerard. Hij was aan het sjoelbakken.

Op de gang vertelde ik hem wat er gebeurd was.

‘Ik dacht al lang, met Jan loopt het vandaag of morgen stuk’.

‘Heb jij hem dan wat verteld?’

‘Ik kijk wel uit. Maar hij was verliefd op me. Van de eerste seconde dat hij me gezien heeft’.

‘Had je me wel eens mogen waarschuwen’.

‘Ik dacht, jij ziet het ook wel’.

‘Geen haar op mijn hoofd’.

‘Elke stap, die je doet beloert hij. En dan maar bij mij steeds vragen wat er tussen jou en mij is’.

‘Heb jij hem verteld van de foto’s?’

‘Nee, maar hij vermoedt iets’.

‘Ik heb hem verteld, dat het een boekje van Buffalo Bill is met martelingen en zo’.

‘Gelooft hij dat?’

‘Zo even nog wel. Ik moet dadelijk de foto’s terug. Ze in hun geheime vakjes opbergen. Als ze ons snappen gaan we er allebei aan’.

's-Nachts droomde ik, dat ik Jan vermoordde. Eerst martelde ik hem; hij stierf omdat ik hem met zijn wonden aan zijn lot overliet. Toen ik wakker werd, voelde ik me veel rustiger. Een gesticht gonst van de geruchten. Niemand weet waar ze vandaan komen. Meestal zijn ze niet meer dan de projecties van wensen. Soms echter bevatten ze een kiezeltje waarheid.

De verpleegden vertelden elkaar, dat er grote veranderingen op komst waren. Het Achtergesticht zou gedeeltelijk worden ontruimd om plaats te maken voor een verbouwing. Verpleegden uit het Voorgesticht zouden naar andere inrichtingen gaan. Hoe speel ik het klaar, dat ze me naar het Voorgesticht overplaatsen, terwijl Jan en Gerard in het Achtergesticht blijven? Tijdens een aardrijkskundeles (we deden Azië) van Anne Boersma, zei ik achteloos:

'Ik wou maar, dat ik naar het Voorgesticht moest'.

'Ze praten erover, maar ze zeggen zoveel'.

'Ik wou graag in het Voorgesticht werken. Daar kun je een vak uitoefenen. Hier is het van 's-morgens tot 's-avonds postzakken'.

Ik vertelde hem van thuis en van mijn werkplaats en de koperen voorwerpen.

'Zou ik er eens met een verpleger over spreken, Anne?'

'Je bent een van mijn leerlingen. De meester zal er over spreken'.

'Zullen ze er niks achter zoeken?'

'Je hebt toch een schoon rapport?'

'Dat wel'.

'Nou en van mij weten ze wel, dat ik geen onzin meer uithaal'.

'Als je het zo bekijkt'.

'Je hoort er nog wel van. Maar denk er om, mondje dicht'.

Ik hoorde er inderdaad van, maar anders dan ik had gedacht. Zestien jongens uit het Achtergesticht gingen over naar het

Voorgesticht. Daaronder waren Gerard, Jan en ik. Van mijn plan was dus niet veel terecht gekomen. Toch in één opzicht was de verhuizing een verbetering voor mij. In de werkplaatsen van het Voorgesticht was een timmerwerkplaats. Een boekbinderij. Een ouderwetse kleine letterzetterij, elke letter moest uit de hand gezet worden. Verder was er een loodgieterij. Ik had de keus.

Ik koos de boekbinderij. Het was heerlijk rustig. Als je er zin in had, mocht je twee dagen per week werk naar eigen keuze maken. Ik besloot een middeleeuwse band voor een gebedenboek te ontwerpen. Mooi kunstleer. De stempels voor de antieke letters sneed ik zelf, op een ouderwetse pers werden ze met goudblad in het leer gedrukt, en daarna smeerde ik er watertjes op, waardoor het goud de belegen kleur krijgt, die aan de middeleeuwen herinnert. De sierlijke krullen en tierlantijnen vond ik het mooiste. Toen ik met de band klaar was, dacht ik: ik ga een pak perkament in die band binden, en op elke bladzij een miniatuur tekenen met als hart een letter van het alfabet. De baas van de boekbinderij vond het goed, als ik het maar deed in de twee dagen, die bestemd waren voor werk van eigen keuze. Ik kreeg verf en pennen en penselen. De gedachte aan de letters, die ik zou tekenen namen mijn gedachten vierentwintig uur per etmaal in beslag. Van de A uitgaande, zou ik een monumentale kathedraal tekenen met gebeeldhouwde figuren in de gevel, alles heel klein en fijn. De hoofdkleur geelgrijs, met hier en daar een bruin vlakje. De kathedraal zou in een winters landschap staan, de sneeuwvlokken dalen als fijne witte pareltjes uit de hemel, wie het zag, zou denken: wat moet het in die kathedraal heerlijk toeven zijn.

Als ik zeg, dat het denken aan die tekeningen vierentwintig uur per etmaal in beslag nam, dan is dat de letterlijke waarheid. Ik dacht aan niets anders, ook niet in mijn slaap. Na de A zouden er nog vijfentwintig letters komen. Als ik

het werk overzag, dat het gehele alfabet van me zou vergen, voelde ik mij verzinken in een zalig gevoel van veiligheid en rust. Wat moet een mens gelukkig zijn, die zijn hele leven helemaal alleen in een klein hokje met penseeltjes en kleurtjes mooie boeken mag overschrijven in letters, die zwaar zijn van ornamentiek.

Mijn hobbie (als ik die zo noemen mag, maar het was veel meer) om prachtige letters te schilderen werd in geen tijd in het gesticht bekend. De directeur kwam kijken en later de dokters. De verpleegden verzonnen allerlei listen om in de boekbinderij te komen. Toen de A klaar was, straalde iedereen. Ik zelf was minder tevreden. De tekening was wel goed, maar *ik* zag de gebreken, *zij* zagen alleen wat goed was. Aan de B kon ik nog niet beginnen, de conceptie van de tweede bladzijde moest nog bij mij rijpen. Wel wist ik, dat ik uitgaande van de B een kudde zilver-witte lammeren als hoofdmotief zou nemen.

De maanden in de boekbinderij vormden een van de weinige episoden in mijn leven, dat ik werkelijk gelukkig was. Ik had vrede met mezelf gevonden. Tegen Anne Boersma zei ik in die tijd:

‘Ik geloof niet, dat ik hier weg zou willen’.

Maar, zo gaat het nu eenmaal in het leven, althans in het mijne... die innerlijke vrede kon niet eeuwig duren. Hij werd verstoord doordat Jan en Gerard op beangstigende wijze ruzie met elkaar maakten. Ik had met die twee niet gebroken, maar ik had veel minder aandacht voor hen dan vroeger. Zij werkten in de houtzagerij en -draaijerij. Ik was in mijn vrije uren zo vervuld van mijn teken- en schilderwerk, dat ik hen nauwelijks opmerkte. Als zij een onnozel spelletje kaart speelden, zat ik kleine tekeningetjes te maken, ontwerpen en schetsjes voor het mooie boek. We waren niet kwaad op elkaar, maar we dreven van elkaar af. Jan en Gerard, dat begreep ik wel, werden echter juist naar elkaar toegedreven.

Als mensen stille eenzame plekjes zoeken, waar ze, al is het niet langer dan enkele ogenblikken, ongestoord samen kunnen zijn, dan vinden ze die altijd. In het Voorgesticht was meer vrijheid. Er was wel toezicht, maar het wantrouwen was er niet zo systematisch deel van de atmosfeer. In het Achtergesticht zaten de onverbeterlijken of zij, die nog moesten bewijzen, dat ze niet onverbeterlijk waren. De verpleegden, die goed oppasten mochten in het Voorgesticht, zij kregen een kans om zonder al te streng toezicht te bewijzen, dat ze op de lange duur misschien wel weer in vrijheid de mensensmaatschappij zouden kunnen ingaan.

Met dat al was er tussen veel verpleegden een meer dan geestelijke vriendschap gegroeid. Er werd geknoeid en gerommeld en gerotzoid. De verplegers wisten het opperbste, maar ze zeiden niets. Je kon uithalen wat je wilde, als het maar niet gemerkt werd... dat was ten slotte ook voorbereiding voor de vrije maatschappij. In die wonderlijke schijnwereld, waar het verschil tussen echt en on-echt, zoek was, vormden Jan en Gerard een stel, zoals dat heette. Jan bleef de huilebalk, die hij altijd was geweest ('Ik ben helemaal behaard, en ik ben toch een vrouw, een vrouw'.) en of Gerard meer in hem zag dan een willige vrijer, kon ik niet beoordelen.

Toen mijn bladzijde met de letter A klaar was, werd het pronkje in de grote zaal tentoongesteld. Iedereen keek en prees me. Maar Gerard was zo uitbundig in zijn lof, dat ik er konfuus van werd. Jan stond er bij met een van woede misvormd gezicht. Even later wist iedereen, dat Jan en Gerard slaande ruzie hadden. Voor mij was deze ruzie zeer bedenkelijk, omdat Jan fluisterend, maar luid genoeg, dat ik hem kon verstaan, toespelingen ging maken op zekere foto's. Alleen Gerard kende mijn geheim. Het was dus Gerard die gekletst had. Ik voelde mijn veilig en rustig bestaan van de laatste maanden wankelen. Als de foto's werden gevonden, zou ik

vast en zeker naar het Achtergesticht worden gestuurd. Terug naar de wildernis.

Uiterlijk kalm, maar òp van de angst, slenterde ik naar mijn hokje, waar de boeken stonden. Ik slaagde erin de foto's te voorschijn te halen. Op het toilet scheurde ik ze in stukjes, en trok door. Jan kon nu vertellen wat hij wilde... het bewijs was vernietigd. Ik voelde me betrekkelijk veilig.

De ruzie tussen Jan en Gerard woedde verder. Elke avond weer-aan stonden ze, half fluisterend, tegen elkaar te grommen en te grauwen. Het werd allengs duidelijk, dat Jan in zijn onberekenbare woede, het er op aan legde, gehoord te worden, ook en vooral door de verplegers. Dat was rechtdraads in strijd met de ongeschreven wet. De verpleegden konden onder elkaar slaan ruzie hebben, maar de bewakers hadden er niets mee te maken. Jan evenwel voer de koers van de desperaten. Verpleegden maanden hem aan niet zo luid te spreken. Ze bedreigden hem met een ongenadig pak ransel als hij zo door zou gaan. Maar Jan kon niets meer schelen. En op een avond klonk luid door de zaal:

'...foto's met jongens in allerlei geile standjes...'

Eerst werd Jan bij de directeur geroepen. Wat hij daar heeft verteld, weet ik niet, maar ik vermoed, dat hij er niet veel heeft verzwegen. Daarna moest Gerard komen en die viel met vlag en wimpel door de mand. Tenslotte werd ik gehoord. Wat er waar was van die foto's.

'Niets'.

'Dus je hebt geen foto's?'

'Nee, u mag gerust gaan zoeken'.

'Heb je nooit foto's gehad?'

'Jawel, thuis. Die zijn door de politie in beslag genomen. Dat heb ik wel aan Gerard verteld. Ik denk, dat hij het aan Jan heeft overgebrieft en die heeft het verkeerd begrepen'.
'Ja, maar Gerard heeft toch verklaard, dat hij van jou foto's heeft gehad'.

‘Hij kan wel zoveel zeggen, iedereen weet toch dat die kindermoordenaar een fantast is. Ik heb *in het gesticht* geen foto’s, nooit gehad ook’.

Ik kon glashard liegen, er waren immers geen foto’s meer. De verplegers doorzochten alles, behalve de beerput. Ik kwam kaars schoon uit het onderzoek te voorschijn. Maar voor Jan en Gerard was de zaak niet zo plezierig. Licht te begrijpen, dat de directeur en de dokters onmiddellijk aan een verhouding tussen die twee dachten. Waren er nog meer verpleegden bij betrokken? Nee, dat niet. Waar hadden Jan en Gerard elkaar regelmatig ontmoet? In een van de hokken in de kelder waar het vuile wasgoed werd bewaard.

Gerard kreeg veertien dagen cellulair en werd daarna teruggeplaatst naar het Achtergesticht.

Jan ging eveneens voor twee weken de cel in. Daarna zou hij worden overgebracht naar een ander gesticht. Toen hij uit de cel kwam — bleek, mager, hij leek hariger dan ooit — mocht hij nog een paar dagen in het Voorgesticht blijven. Hij sliep gewoon in een van de kubiekjes met de zwaaiende halve deurtjes. De nacht-dienst had speciaal opdracht om op hem te letten. De verpleger merkte echter niet, dat Jan een scherf van een fles mee naar bed genomen had.

Zijn ouders kwamen Jan halen, want ze wilden, dat hij zou rusten in het familiegraf.

Ze zeggen, dat een onweer de lucht zuivert. Maar na de overplaatsing van Gerard en de dramatische dood van Jan is voor mij de wereld nooit meer geworden wat zij voorheen was. Nu nog, terwijl het toch al ongeveer dertig jaar geleden is, weet ik, dat er op de achtergrond van mijn leven een verwijt knaagt. In de eerste weken na het drama begreep ik dat niet. Ik wilde mijn werk in de binderij voortzetten. Plichtmatig boeken binden op bestelling. En op vrije dagen, de echte werkdagen, het alfabet in middeleeuwse miniaturen voltooien. Het werk dat ik doen moest. . . och, dat ging nog

wel. Maar de tekening van de bladzijde met de letter B, die ik eerst zo duidelijk voor me had gezien, ontsnapte aan mijn hand. Soms had ik moeite me te herinneren, dat een kudde zilveren lammetjes het centrale motief zouden vormen. Wel moest ik onophoudelijk aan mijn vader denken. Dat was vreemd, omdat hij tot dusver geheel uit mijn gedachten was weggejaagd. Moeder, die geen bezoekuur oversloeg, probeerde weliswaar vaak genoeg het gesprek op hem te brengen, maar ik weerde af. Als ze zei, dat hij echt verdriet had, haalde ik onverschillig mijn schouders op. Bij wijze van zeggen, de keren, dat ik aan hem had gedacht sinds ik in het gesticht was, zou ik op de vingers van één hand kunnen tellen. Maar nu dacht ik onophoudelijk aan hem. Het ergerde mij vooral omdat ik niet begreep waarom juist hij kwam spoken, terwijl ik toch al in een zo grote verwarring was verstikt. Ik dacht beslist niet met liefde of genegenheid aan hem. Op een onberedeneerde wijze gebruikte ik hem als kapstok voor mijn verwijten en vooral voor de gevoelens van verzet, die ik op geen enkele andere wijze kwijt kon.

Het gesticht met zijn zalen en zaaltjes vond ik beklemmend klein. Ik moest voortdurend de neiging onderdrukken tegen stoelen of tafels te schoppen. Ik leed aan slapeloosheid, haat en wraakgevoelens hielden me wakker. Gevoelens van protest en verzet worden klein geboren, maar ze worden spoedig volwassen. Ik liep door het gesticht met een dwanggedachte: de onderste panelen uit alle deuren te schoppen. Die haat tegen deurpanelen en de haat tegen mijn vader waren identiek, hoe vreemd dat ook moge klinken.

De geschiedenis met de foto's was, zoals te begrijpen valt, spoedig genoeg in het hele gesticht bekend. Weliswaar had ik tegenover de directeur geloofend dat ik ooit foto's had bezeten en de directeur had nooit het tegendeel kunnen bewijzen, maar mijn medeverpleegden begrepen dank zij een zoveelste zintuig opperbest, wat er in werkelijkheid was

gebeurd. Ik steeg in hun achting. Ik, de gehaaide, gladde jongen, die kans had gezien zulke plaatjes binnen te smokkelen en ze daarna zo te verstoppen, dat niemand ze had kunnen vinden. De eigenschappen, die ze me toedichtten, verhoogden blijkbaar mijn aantrekkingskracht. De bullen zwermde om me heen. Ze inviteerden me openlijk tot stoeien rolpartijtjes en ze maakten geen geheim van de plaatsen waar ze met mij dit genoeg hoopten te smaken.

Maar mijn onvermogen de bladzijde met de letter B te tekenen ging gepaard met een lusteloosheid op lichamelijk gebied. Ik weet niet wie ik meer haatte, mijn vader of mijn eigen lichaam. In de schemertoestand tussen slapeloosheid en sluimeren, kwamen de tonelen terug, vroeger in het bos en op de hei, toen ik me met kettingen en touwen aan bomen had gebonden en de verrukkelijkste pijn had uitgeschreeuwd. Nu zou ik mezelf willen geselen, tot bloedens toe, en dan zou ik mijzelf verminken, het gehate lichaam vernietigen, stukje voor stukje, te beginnen met mijn ogen, de gemene prik-ogen van mijn vader, die ik zou uitbranden met gloeiende pennen, en blind, zou ik met een scherp mes mijzelf tot eunuch maken. Ik weet niet tot welke daden deze verwarrende gedachten op de duur zouden hebben gedreven. Maar een van de bewakers moet over mij een rapport hebben uitgebracht. Ik moest bij de directeur komen.

‘Wat is er met je aan de hand?’

‘Niks’.

‘Je slaapt slecht’.

‘Weet ik niet’.

‘En je werk wil ook niet vlotten’.

‘Kan wel’.

Na veel vieren en vijven vertelde hij me, dat hij een rapport had ontvangen van de voorzitter van de Raad van Arbeid, die bij ons in het dorp woonde, en die, ongevraagd nota bene, zoveel belangstelling voor me had getoond. Goed, uit

dat rapport had hij begrepen, dat ik een soort kunstenaar was met koper en soldeerboutjes enne nou heb ik een gesprek gevoerd met de directeur van het gesticht 'Smaalderland' in het hoge noorden enne er is een plaats vrij enne het mooiste is: ze hebben er een koperslagerswerkplaats enne al je gereedschap laten we daar naar toe komen, dan kun je zoals vanouds werken zoals je zelf wilt.

Hoe ik hem aankeek, weet ik niet, maar ik vermoed, dat er meer achterdocht dan vertrouwen op mijn gezicht lag.

'Heb je er geen zin in?'

'Dat wel, maar mijn gereedschap thuis, hoe komt u daarbij?'

'Dat is een idee van je moeder'.

'Dus niet van mijn vader'.

'Je vader... die was er tegen; die zei, dat je het hier zo goed had en dat je hier maar moest blijven'.

'Goed, dan ga ik naar 'Smaalderland'.'

'Smaalderland' was een heel ander soort inrichting dan 'Oudenhof'. Ik zal proberen aan te geven wát het verschil was. In 'Oudenhof' voelde ik me in een streng soort ziekenhuis; 'Smaalderland' was meer een tot vakantie-kolonie uitgegroeide gevangenis. In mijn ogen was 'Smaalderland' zeker twintig keer zo groot. Uitgestrekte bossen, stukken hei. Veenderijen, die moesten worden afgegraven. Sloten, die op tijd moest worden geschoond. 'Oudenhof' was een huis, 'Smaalderland' was open lucht, vrije natuur. Rondom het uitgestrekte terrein liepen brede sloten, op de walkant stonden hoge hekken. Door de spijlen kon je de rijksweg zien. Auto's snelden voorbij, mensen met een doel, met een toekomst. Wij, de van God verlatenen, wuifden. De automobilisten deden slapjes dag-met-het-handje. De volgende seconde waren ze ons alweer vergeten. Wij, aan de andere kant van sloot en hek, fantaseerden hardop, heb je die lekkere knul gezien? Iedereen had gedachten die hij niet uitsprak. Eens zal er een wonder gebeuren. Er zal een auto verongelukken. Brand.

De benzinetank zal ontploffen. Het is een kwestie van seconden, die beslissen over dood of leven. Ik spring met een enorme vaart over het hek, waad door de sloot. Juist op tijd ben ik bij het brandend wrak. Ik ruk de portieren open, haal de mensen eruit. Even later ontploft de benzine. Maar iedereen is gered. Het staat in alle kranten. Er komt een aktie in Nederland, mag een zo moedige jongen zijn hele leven in een gesticht opgesloten blijven? Iedereen bemoeit zich er mee, de Koningin, iedereen. Volkomen gerehabiliteerd keer ik terug in ons dorp. Mijn vader — zelfs hij! — komt me tegemoet. Feest. Welkom thuis.

In één opzicht waren 'Oudenhof' en 'Smaalderland' aan elkaar gelijk. In beide inrichtingen kenden de dokters eigenlijk maar één manier om ons te genezen: ze lieten je werken totdat je er bij neerviel. Als je hard werkt en je komt doodmoe thuis, denk je de eerste vierentwintig uur niet aan sex. Van die veronderstelling weken ze nooit af. Ook niet toen ze mij verlof gaven met mijn eigen gereedschap in de koper-slagerij te werken. Er waren meer verpleegden, die evenals ik op eigen houtje mochten knutselen. Maar drie dagen in de week (eigenlijk om de andere dag, de zondag er buiten gelaten) moesten we ons liefste werk laten staan. Dan gingen we met een ploeg verpleegden naar buiten. Ik was ingedeeld bij de ploeg Pelle. Ik heb nooit tegen dat ploeteren in de open lucht gesputterd. Integendeel. Ik was jong en sterk. Werken is voor mij een vorm van ontlading. Met onze ploeg werkten we als mollen in een stuk grond vlak bij een veenplas. De grond moest verder worden afgegraven en een vijfhonderd meter verderop worden gestort. Het moest een soort speelplaats worden, als ik het goed heb begrepen. Het werk was half mechanisch. We groeven en spitten met de schop. Maar eerst hadden we smalle rails gelegd. Daarover liepen kleine kipkarretjes, van de afgraving naar de stortplaats. We duwden ze met onze sterke schouders tegen de

flauwe helling op. Af en toe moesten de rails worden verlegd, net zo lang tot we met spitten en storten op niveau waren. De veenplas was een modderige ondoorzichtige poel. Het was midden in de zomer. Tropisch warm. Bruinverbrande naakte bovenlijven. Toen kreeg iemand van ons de baldadige inval het stootblok aan het lage eind van de rails weg te nemen. Het lege treintje kwam op zijn eigen vaart naar beneden en reed pardoes het water in. We trokken onze schoenen uit en gingen de plas in om het treintje te redden. De verpleger-ploegbaas stond op de kant toe te kijken. Maar in het van bagger zwarte water en in het gewriemel van de lijven tussen en op de wagentjes kon hij niet alles in het oog houden. Het was een opwindend spel. Niet alleen door dit voorval vond ik het werken in de ploeg Pelle zeer plezierig. Bij het uitbaggeren van de slappe grond langs de plas vingen we zeelten. We sneden ze open, maakten ze schoon en grilden ze boven een vuurtje. Later mochten we pannetjes meenemen om ze te bakken. Ze smaakten heerlijk, ze waren voor ons — het klinkt misschien gek — een stukje zoete vrijheid. Maar het leven in 'Smaalderland' was niet altijd zo plezierig. Er waren veel dokters, dat is te begrijpen. Behalve, dat ze in allerlei ziekten en lichamelijke ongemakken waren gespecialiseerd, had elk van hen ook een aantal verpleegden voor de algemene praktijk. Laat ik zeggen, als een soort huisdokter. De dokter, aan wie ik was toegewezen, kende ik niet bij naam. Iedereen in het gesticht had een bijnaam en dus noemden de verpleegden hem onder elkaar Dokter Koekierol. Hij was een boom van een man met een stem als een misthoorn en met enorme brillenglazen. Ik mocht hem niet, nog voordat hij een wóord tegen me had gesproken. In zijn nabijheid voelde ik me onzeker, ik wist me geen houding te geven en dan word ik altijd onberedeneerd baldadig. Hij vroeg me op bulderende toon de gewone onzin, naam, leeftijd, geboortedatum, vader, moeder en zo meer.

‘Komt er in je familie krankzinnigheid voor?’

‘Nee dokter. En hoe is het in uw familie?’

Ik weet niet welk angstig bewaard familiegeheim ik door dat antwoord uit de kast heb gehaald, maar nu was de beurt aan hem om onzeker te doen. Hij keek me schichtig aan. Toen kreeg hij een vuurrood hoofd. Van dat ogenblik af, had ik het bij hem verkorven. Ik lachte hem in zijn gezicht uit. Hij zei:

‘Ik hoef me niet door elk misdadigerstype te laten beledigen’. Ik bleef ijzig bedaard. Sarrend met de ogen, maar zwijgend. Kalm zei hij, dat ik kon vertrekken, maar ik voelde het alsof hij me met een zweep er uit had geranseld.

In de koperslagerij kon ik aanvankelijk moeilijk op gang komen. Ik prutste wat, de chef vond mijn werk aardig, maar mij bevredigde het niet. Als ik vroeger thuis een plaatje koper betastte, zag ik tegelijkertijd het voorwerp, dat er van te maken was. Toen ging het werken gemakkelijk. Maar nu werkte ik als het ware andersom. Eerst dacht ik, ik ga een beker maken en dan plette en draaide ik het koper in de vorm van een beker. Het werden dingen zonder ziel. Ze schonken geen enkele voldoening, ik voelde de leegte, maar het kon me niets schelen.

Mijn onrust veranderde echter in werkdrijf, toen me gevraagd werd koperen prijzen te maken voor een fancy fair, die de verpleegden zouden organiseren. Samen met de verplegers weliswaar, maar er werd zo veel aan ons initiatief overgelaten, dat het ons geen moeite kostte te fantaseren: het is een feest helemaal alleen van ons.

Mijn eerezucht werd geprikkeld. Nu zou ik het hele gesticht eens laten zien dat ik geen waardeloze snert-vent was. Op de fancy fair zouden mijn produkten door iedereen worden bezichtigd. Er zou een kaartje bij liggen (dat was me beloofd) ‘vervaardigd door. . .’ en dan mijn naam, die iedereen zou lezen. Dokter Koekierol zou er langs lopen. Hij zou mijn

naam zien en verwonderd rondkijken. Niets zou hij zeggen, maar ik wist dat hij zou denken: Tjonge, is dat van *die* knul, nou die kan wat zèg, dat had ik nooit achter hem gezocht. Ik maakte van koper het hoofdgebouw, een beetje in de suikerbakkersstijl, met een vier volts lichtje achter de met zijdepapier beplakte ramen, de enorme berkeboom met de drie stammetjes, die voor het huis stond stileerde ik. Het was een zwaar karwei, dat veel tijd in beslag nam. Ik had vrijstelling gekregen van het buitenwerk, totdat mijn koperwerk klaar was. Het werd werkelijk het middelpunt en het pronkstuk van de fancy fair. De directeur kocht het. Hij zou het een plaats geven in zijn eigen huiskamer.

Tezamen met de fancy fair zouden de verpleegden 's-avonds een toneelstuk opvoeren. Een van de verplegers bezat een paar manuscripten, de rollen waren al uitgeschreven, want die stukken waren vroeger al meermalen opgevoerd. Er kwamen twee meisjesrollen in voor. De verpleger-regisseur zocht zorgvuldig de jongens uit, die in travesti op de planken mochten komen. De keuze scheen een heel probleem te zijn. Voordat de vrouwenrollen waren verdeeld, werd er tussen de directeur, de dokters en de verplegers breedvoerig vergaderd. We hoorden er weliswaar niet het fijne van, maar in een gesticht bestaan nu eenmaal geen geheimen. Ik kon aan het toneelspel niet meedoen, omdat ik het veel te druk had met mijn koperwerk.

De toneelvoorstelling was werkelijk een hoogtepunt. Voor iedereen. Wekenlang hadden de verpleegden over niets anders gesproken. Ze leefden er echt naar toe. Het gaf ons het gevoel: we hebben toch wel een stukje toekomst. De opvoering was de ontlading van die wekenlange opgehoopte spanning. Ik zat op de vijfde rij, een beetje aan de kant. Op de voorste twee rijen zaten een paar dokters. Dokter Koekierol was er ook bij. De oudgedienden onder de verpleegden wisten haarfijn te vertellen, dat die dokters daar niet voor hun

plezier zaten. Ze bestudeerden het gedrag van de mensen op het toneel, de mannen, die als man en de mannen, die als vrouw gekleed waren. Daaruit konden ze leren in hoeverre de genezing opschoot. Toen ik dat hoorde was ik gelukkig, dat ik geen toneel hoefde te spelen.

Na de fancy fair zakten we spoedig weer terug in de oude tredmolen. Geen enkele gebeurtenis tilde me ook maar een enkel ogenblik uit de lijst van grauwe alledaagse sleur. De zomer ging en de droefgeestige herfst kwam. De ploeg Pelle moest in een bospartij dode bladeren op grote hopen vegen en ze daarna wegkruien naar de compostkuil. We werkten een beetje rusteloos. Toen zei een van de jongens:

‘Daar komt Koekierol aan’.

Ik bukte me over mijn schop. Toen de dokter voorbij ging, groette iedereen, ik bleef, naar de grond kijkend, stug verder werken.

‘Kun jij niet groeten? Ik bedoel jou daar’.

Ik moest nu wel opkijken.

‘Je kunt barsten’, zei ik grof.

Koekierol liep door, maar hij had de duvel in. Waar iedereen bij was, had ik hem vernederd.

’s-Avonds moest ik op rapport komen. In de kamer van de directeur. Zoiets kwam zelden voor. Maar dit was dan ook een bijzonder geval.

‘Jij bederft door je gedrag de uitstekende geest onder de verpleegden’.

‘Nooit wat van gemerkt’.

‘Wat bedoel je?’

‘Nooit wat gemerkt van een uitstekende geest’.

Op die toon ging ons gesprek nog een tijdje door. Hij met een stem als een donzen deken, ik grof zonder één onvertogen woord te gebruiken.

‘Jongen, wat ben jij toch weerbarstig... voel je je zo eenzaam?’

Dat was het breekpunt. Mijn weerstand zakte in elkaar. Een golf van medelijden-met-mijzelf sloeg over me heen. En toen kwam alles los, al het leed en verdriet van de dagen mijner jaren. Ik begon te huilen. En onderwijl praatte ik, onsamenvattend, vertelde ik alles. Van het leven op 'Oudenhof', van Gerard en Jan, die zijn polsen doorsneed met een glasscherf en 's-morgens dood werd gevonden in een plas bloed. Alles vertelde ik. Hoe lang deze ontlasting duurde weet ik niet. Ik werd met een tabletje naar bed gestuurd. De volgende ochtend voelde ik me beter. De geijkte uitdrukking in zo'n geval luidt: er was een zware last van me af gevallen. Maar op mij paste dat gezegde niet. Voor het eerst van mijn leven was ik zonder rem openhartig geweest, maar ik was er niet rustiger door geworden. Ik schaamde me voor mijn openhartigheid. Dokter Koekierol begon mij echt te zoeken. Hij zwierf vaker om de ploeg Pelle heen dan vroeger. Ik had me voorgenomen hem geen vat op mij te geven. Ik groette hem nu, maar ik keek hem daarbij brutaal aan. Wat kon hij daar tegen doen? De andere lui in mijn ploeg wisten dat er tussen hem en mij een dodelijke vijandschap bestond. Ze probeerden mij op te hitsen. Maar dat was niet nodig. Kalm moest ik blijven, me niet laten verlokken tot openlijke botsingen.

In het gesticht was een vent van mijn leeftijd, een zekere Marinus Dop, met wie ik goed overweg kon. Hij leed aan vallende ziekte. Zijn vader dreef een grote boerderij in het Groningerland en die hofstede was eigenlijk het ongeluk van Marinus. Wat er precies met hem aan de hand was geweest, wisten we niet, maar we hadden er wel een vermoeden van. In 'Smaalterland' hadden we een kleine boerderij annex varkensstal. De verplegers hadden strenge opdracht er tegen te waken, dat Marinus ooit in die stal kwam en als de dikbillen buiten waren, moest hij op verre afstand blijven. Hij kon voortreffelijk tekenen, ik denk, dat we ons daarom

tot elkaar voelden aangetrokken. Ik weet niet of hij, voordat hij in 'Smaalderland' terecht kwam iets met jongens had gehad. Maar hij en ik, twee eenzamen, vonden elkaar. We werden gek op elkaar. Hij werkte bij de meubelafdeling, die vlak naast de koperslagerij lag. Er waren gelegenheden genoeg voor lichamelijk contact. Als we elkaar in de gangen tegenkwamen, vonden we altijd wel ergens een stil hoekje, waar we enkele minuten konden vrijen. Doordat 'Smaalderland' zoveel groter was dan 'Oudenhof' was de kans op heterdaad betrappt te worden veel geringer. Het gevolg was dat de verpleegden zich veel meer veroorloofden. In 'Smaalderland' werd elk verbod op energieke wijze overtreden. In mijn ploeg zat een zekere Klaas Boozie. Hij was kleptomaan, onverbeterlijk, en het gekke was, dat hij alleen maar stal van zijn eigen ouders. Die hadden het jarenlang aangezien, maar ten slotte werd het zo erg, dat ze hun eigen kind bij de politie aangaven. Klaas was tot in het belachelijke toe verliefd op een jongen van Klugt, hij heette Bart Klugt, eveneens een kleptomaan die fantastisch piano speelde en op het trap-orgel was hij nog knapper. Klaas liep Bart gewoon achterna, als Bart piano speelde, zat hij vooraan met dwepende ogen. Op de grote slaapzaal stond het kleine huis-orgel. Bart mocht daarop spelen. Dan zat het hokje van de wacht vol en Klaas kreeg ruzie met iedereen alleen maar omdat hij voortdurend riep: 'stilte. . . stilte. . .' en dat maakte iedereen zenuwachtig, want niemand zei iets. Het bleef niet bij oogjes-dweperij. Als ik moest gaan beschrijven wat de verpleegden met elkaar uithaalden, kon ik een verhandeling over sexuele gedragingen schrijven van zevenentachtig delen. Ik dacht, dat ik bij de Jonker op de Hogeschool was geweest, maar het was de bewaarschool, vergeleken bij wat ik in 'Smaalderland' bijleerde. Ik had me weliswaar voorgenomen met een masker door het leven te gaan, maar dat was niet vol te houden. In de zomer was het al moeilijk genoeg, maar dan

had je tenminste nog de zware arbeid op het veld of in het bos. Maar de winter is een dood jaargetij. Je zit binnenshuis en je probeert je niet te vervelen. Waar moet je anders over praten?

In de winter kwam ik ook in een andere verhouding te staan tot de verplegers, trouwens, ik niet alleen, alle anderen kwamen met hen op meer vertrouwelijke voet. Ze kwamen bij ons zitten, mengden zich in onze gesprekken, speelden dam en schaak met ons, of deden mee in de competitie sjoelbakken. Je voelde je echt met de verplegers bevriend. Waarover we babbelden? Over alles en nog wat. De verplegers vermeden te spreken over de redenen die rechters hadden genoopt, je aan hun zorg toe te vertrouwen. Mij prikkelde hun zwijgzaamheid op dit punt, al kon ik de bedoelingen wel respecteren. Ik heb me voor mijn aanleg nooit geschaamd. Zolang ik met mezelf in de knoop zat, worstelde ik om antwoord te krijgen op vele vragen. Door mijn gesprekken met mijn mede-verpleegden en met de dokters waren sluiers verdwenen en angsten verbleekt. Geleidelijk aan was de behoefte bij mij gegroeid om met anderen over mijzelf te praten. Misschien was dat wel het kenmerk van de vriendschap die ik zocht. Er was een verpleger met wie ik op bijzonder goede voet stond. Maar ook al werden onze gesprekken nog zo vertrouwelijk, zodra ik voorzichtig een toespeling maakte op mijn verleden en mijn proces, scheen hij dicht te klappen als een mossel. Dat irriteerde me tenslotte zo, dat ik, ondanks zijn kennelijke onwil, toch bleef praten over de vragen, die mijn leven beheersen. En vooral over de klemmendste: hoe lang zou ik in dit gesticht moeten blijven en hoe kon een zinnig mens ooit denken, dat ik hier kon genezen. Genezen! Het woord klonk als een klok.

‘Hoe lang? Ze hebben je onvoorwaardelijk ter beschikking gesteld. Dat kan morgen afgelopen zijn en het kan duren tot je dood’.

‘Maar ik genees hier nooit. Integendeel, er wordt hier maar raak geknoeid en bij mij wordt het erger dan ooit’.

Ik scheen bij die verpleger met deze woorden een barrière te hebben verbroken. Duidelijk geïnteresseerd ging hij omzichtigte vragen stellen. Wat gebeurde hier dan en wat wond mij zo op? Werd het bij mij werkelijk erger in plaats van minder? Trouwhartig gaf ik antwoord op vragen, die hij niet eens had gesteld. Ik raakte onder de ban van mijn eigen woorden en ik vertelde alles.

De volgende dag moest ik bij dokter Koekierol komen. Op zijn bureau lag een groot rapport. Van de verpleger. Die had alles netjes overgebriefd. Koekierol triomfeerde, ik zag het duidelijk.

‘Ja jongeman, dat is nu eenmaal de plicht van een verpleger. Als er hier in het gesticht zulke dingen gebeuren, dienen we dat te weten’.

‘Het is vuil verraad’.

‘Noem het maar hoe je wilt. In elk geval zullen we aan dat gerotzooi hier paal en perk stellen. Jij gaat om te beginnen veertien dagen de cel in’.

De ontgoocheling en de woede maakten me tot een wild beest. Ik wilde de dokter te lijf. Maar verplegers schoten toe. Ze hielden me vast, vier, vijf man hingen aan me. Ik vocht als een wild beest. Ik schreeuwde en gilde van wanhoop.

‘Spuitsje. . .’

Een verpleger haalde de injectiespuit. Ik sloeg hem de ampul uit de handen. Er kwamen meer verplegers bij. Ze probeerden mij op mijn rug op het bureau te drukken. Maar het lukte niet. De kamer was een ruïne. Stoelen kraakten. Ik smiet een bureaulamp door het venster, de scherven vielen rinkelend op de grond. Hoeveel verplegers tenslotte op mij zaten, weet ik niet. Ik lag op het bureau met de armen uitgespreid, als een gekruisigde. Schuim stond op mijn mond. Ik had maar één gedachte, hen aan stukken snijden, de dokter, de ver-

plegers kelen. Ze prikten de naald in mijn arm. Over die spuitjes had ik veel gehoord, je ging er van braken en dan werd je kalm.

Toen ik half versuft was, sleepten ze me naar de cel. Hoe lang ik daar in een verdoving heb gelegen, weet ik niet.

De cel was een cachot. Vier muren, geen ramen. Boven in de zolder zat een rooster, daar kwam frisse lucht door. Gevangenisdeur met een kijkgat. Een strozak. Drie dagen zat ik op water en brood. Toen vonden ze me blijkbaar murw gebeukt, ik kreeg het gewone voedsel van het gesticht. Maar ik moest mijn veertien dagen uitzitten, voordat de directeur me vroeg bij hem te komen. Ik wachtte niet tot hij sprak.

‘Directeur, ik wil hier weg, ik moet hier weg’.

‘Dat dachten wij ook’.

‘Ik wil terug naar ‘Oudenhof’.

De ‘Oudenhof’ was een herhaling. De hekken bij de ingang. De auto, die in de hekkensluis moest wachten. De directeur, de dokters, de isoleer. Een mens komt altijd terug op de plaatsen waar hij heeft geleden. Er moest een soort gom-elastiek worden uitgevonden, waarmee hij zijn verleden kan uitvlakken, onzichtbaar maken voor zichzelf en iedereen, en dan herboren worden en opnieuw beginnen.

Er waren verpleegden weggegaan en er waren nieuwe gekomen. Maar Anne Boersma was er nog, met zijn peenhaar. Hij wilde me weer les geven. Heel gewoon, alsof er niets was gebeurd, was er eigenlijk iets gebeurd? Hortend en hakkelend vertelde ik hem waarom ik ginds was weggegaan en hier teruggekomen was.

‘Herinner jij je die Fokke Ellemeet, zo’n lange sladood, we noemden hem Bleke Bet. Nou, die is er uit’.

‘Vrij?’

‘Vrij! Van alles af!’

‘Hoe heeft die gluiper dat voor elkaar gekregen?’

‘Die heeft zich laten opereren’.

Dat je je kon laten opereren, was bij de verpleegden bekend. Er werd vaak over gesproken. Maar het fijne wist eigenlijk niemand. Er werd wel gezegd, dat als de operatie was geslaagd, ze je niet langer *konden* vasthouden, dat was tegen de wet, omdat je dan immers genezen was... maar er werd zoveel gefantaseerd en niemand wist wat waarheid was en wat niet.

‘Heeft die operatie dan geholpen?’ vroeg ik.

‘Blijkbaar, anders hadden ze hem toch niet losgelaten’.

‘Waarom laat jij jezelf niet helpen?’

Anne Boersma scheen te blozen. Toen zei hij:

‘Ik heb eens een verhaal gelezen van een Engelse schrijver. Het kwam hierop neer, dat een vrome ijveraar in Nazareth wandelde; hij zag een opgedirkte vrouw, behangen met vele klinkende sieraden, en ze liep uitdagend met wiegende heupen. Achter haar liep een man, die de vrouw volgde met de bedoeling haar aan te spreken. De ijveraar legde zijn hand op de schouder van de man en zei: “Wat kijkt gij begerig naar deze vrouw. Weet ge niet, dat dit zondig is?” En de man antwoordde: “Ik ben blind geweest, maar Christus heeft mij genezen, als het dan zondig is naar deze vrouw te kijken, waarom heeft Hij mij dan het gezicht teruggegeven?” Daarom laat ik me niet opereren’.*

‘Ik wel’, zei ik resoluut.

‘Als ik jou was, zou ik er nog maar eens over nadenken’.

‘Waarom? Als ik niets doe, kom ik hier nooit uit’.

‘Ze zeggen, dat je er helemaal niet door geneest. En je gaat er geestelijk aan kapot’.

‘Wat kan mij dat schelen. Beter ongenezen in vrijheid dan ongenezen in een gesticht’.

* Boersma bedoelt hier waarschijnlijk een (o.a. door Harris vastgelegd) gesproken verhaal van Oscar Wilde. Het curieuze is echter dat in 't oorspronkelijke verhaal het niet een ijveraar is, die de man op zijn zonde wijst, maar Jezus zelf. Een subtiele ‘verspreking’. M.S.

Het duurde toch wel een week voordat ik een besluit had genomen. Ik zou mijn verzoek met zo klemmende argumenten omkleden, dat ze het niet zouden kunnen afwijzen.

Geachte dokter,

Ik heb nog een en ander tegenover U recht te zetten. Ik ben enige dagen geleden bij U op het spreekrapport geweest. Naar U nog wel zult weten, heb ik toen geklaagd over mijn verkeerde gevoelens. Ik heb toen tegen U gesproken over Kobus, die op 'Smaalderland' zit, en heb ik U gezegd, dat mijn gevoelens naar hem uitgingen. Nu is dat wel waar geweest. Ik ben inderdaad erg op hem geweest. Maar toen ik met U over die dingen sprak, was ik mijn gevoelens voor Kobus allang kwijt, daar hij ook nooit van enige toenadering wilde weten. Ik was toen erg op Janus en had met hem al meermalen iets uitgehaald. Ik was bang voor ontdekking en heb alles maar op K. gegooid. Ook toen ik met dokter Gosker er over sprak, heb ik alles op K. gegooid. Ik weet dokter, dat ik mij erg luf heb aangesteld en dat ik het vertrouwen van U erg heb beschaamd. Toen ik hier voor de eerste keer zat, heeft U meermalen gezegd, dat ik toch wel iets uitgehaald moest hebben. Op 'Smaalderland' heb ik veertien dagen cel gehad. Ik schrijf nu werkelijk alles wat ik weet, en zal nergens doekjes om winden. Ik, en verder allen zijn schuldig aan deze ellende. Ik heb ook nu weer het voornemen me te beteren, maar ik kan U echt niets beloven, maar ik zal aantonen, dat ik anders kan, en zal Uw vertrouwen en dat van de leiders niet meer beschamen. Ik zal U niet weer voor de gek houden door allerlei onzin uit te kramen. Ik voel nu ook wel, dat ik zoals ik nu ben, onmogelijk de maatschappij in kan. Nu wil ik U iets vragen, ik ben nu erg behept met homosexualiteit. En ik voel, dat dit nu een andere richting neemt. Toen ik twintig

jaar was, toen waren die neigingen voor jongens niet ouder dan zestien jaar, toen ik 22 was, werd dit al gauw 19- en 20-jarigen, en nu ik bijna 24 ben loopt dit al tot oudere. Ik weet wel dokter, dat ik zelf natuurlijk het meeste moet doen om mezelf te bedwingen, maar ik ben wel op het zwakke punt en dan geef je nogal gauw tot je gevoelens alles toe. Nu wil ik met alle macht proberen om deze neiging tegen te gaan. Maar als er ook iets voor te vinden is dat mij helpen kan in dit geval, dan wil ik dat ook met alle graagte aanvaarden. Bijvoorbeeld las ik eens in de courant van het onvruchtbaar maken van de mens. Zou dit dan voor mij niet een uitkomst kunnen zijn? Ik vraag hierom omdat ik dacht; misschien een kleine operatie en je bent er af. Ik zou U willen vragen of dit allereerst niet nadelig is voor je lichaam, en ten tweede, of je dan ook niet meer naar jongens verlangt?

Ik eindig nu en zeg U nogmaals dat dit krankzinnige gedoe niet meer zal gebeuren, en als ik er ook weer enige moeite mee heb, direkt bij U zal komen en ik zal mij hieraan dan ook houden. Ik hoop, dat U mijn laf en gemeen gedrag vergeeft, en ik zal mijn best doen mijn onverschilligheid te laten varen'.

Hoogachtend, en daaronder mijn naam.

Toen moeder op bezoek kwam bracht ze me de groeten over van mijn broers en zusters. Wel, wel. Sinds ik was gearresteerd, hadden ze me doodverklaard. Ze vroegen niet naar me, ze stuurden nooit iets. En nu opeens die belangstelling. Moeder bracht een pak versnaperingen mee, groter dan ooit. Ze kwam nooit met lege handen, maar deze keer had vader er een grote Gelderse worst bij gedaan (wel, wel) en de broers en zusters hadden botje bij botje gelegd voor een doos bonbons van ongewone afmetingen. Ik geloof, dat het moeder een beetje teleurstelde, dat ik die geschenken zo

onverschillig in ontvangst nam. Toen de visite afgelopen was, ging ik op mijn bed liggen om een beetje te rusten. In de onvolledige beslotenheid van dat slaaphokje, at ik alle geschenken achter elkaar op, de koekjes, de krentenboterhammen, de Gelderse worst en de doos bonbons. Het koste moeite de bonbons naar binnen te krijgen, ik kokhalsde er van.

's-Nachts kreeg ik zo'n heftige maagpijn, dat ze de dokter uit zijn bed haalden. Ik verzweeg mijn zwelgpartij. Hij vermoedde een acute blindedarmonsteking, in elk geval iets ernstigs, maar wist nog niet wat. Een kwartier later lag ik prinsheerlijk in het gestichts-hospitaal, alleen in een klein kamertje zonder direkt toezicht, want de verpleging waakte op de gang, de dokter vond me trouwens te ziek voor enige ontsnappingspoging. Als de pijn niet bedaarde, zou ik de volgende dag in een echt ziekenhuis in de naburige stad worden opgenomen. De volgende ochtend, zorgde de natuur zelf dat de gevolgen van mijn gulzigheid niet al te zwaar op maag en darmen drukten, maar het verblijf in dat ziekenkamertje beviel me zo goed, dat ik besloot nog een paar dagen te simuleren. Ik had het vage gevoel, dat de dokter intussen wel enig vermoeden had gekregen van de ware aard van mijn ziekte; waarschijnlijk omdat hij geen risico's wilde nemen, hield hij me nog een paar dagen in bed. Ik had ruimschoots gelegenheid over de aanstaande operatie na te denken. Al had ik de brief nog niet verzonden, mijn voornemen was intussen bij alle verpleegden en verplegers bekend geworden, want ik was niet bij machte te zwijgen. Iedereen vond me erg moedig. Ik begreep niet goed waarom, maar ik voelde me door al die lof geveild. Ik dien er bij te zeggen, dat mijn medeverpleegden een panische angst schenen te koesteren voor de lichamelijke veranderingen, die zo'n operatie heet te weeg te kunnen brengen. Een duidelijke voorstelling wat en hoe er nu eigenlijk zou worden ingegrepen, had geloof ik niemand. Er deden zoveel lezingen de ronde, dat ik, de meest betrokkene,

er geen wijs uit kon worden. Toen ik nu rustig met mijn schijnziekte als enig gezelschap, in dat kamertje lag, overwoog ik, dat dit een uitgezochte gelegenheid zou zijn om eens met de dokter te spreken. Het viel mij echter danig tegen, dat deze zich zo weinig mededeelzaam betoonde. Aan de wijze, waarop hij probeerde het onderwerp van gesprek te veranderen, kon ik merken, dat hij achter mijn poging om seksuele zaken met hem te bespreken, iets anders vermoedde. Maar ik liet niet los.

‘Wàt opereren ze nu eigenlijk precies, dokter?’

‘Ze nemen je testikels weg’.

‘Testikels. . . dat noemen wij onder elkaar je versierseltjes. Kan een mens die missen?’

‘Natuurlijk, een gesneden kater wordt groot en dik, en blijft toch ook kerngezond’.

‘Dat wel. Maar zou *ik* er door genezen?’

‘Wij gaan er van uit, dat je heftigheid op lichamelijk gebied geringer zal worden’.

‘Dus niet helemaal zal verdwijnen. . .’

‘Het ene geval verschilt van het andere’.

Zodra ik ‘geheel hersteld’ het ziekenkamertje mocht verlaten, verstuurde ik mijn brief aan de directeur. De gevolgen waren beslist een anti-klimax. Een week of wat later moest ik een deftig stuk aan de Minister van Justitie ondertekenen. En verder stilte.

Pas eind 1938 hoorde ik er meer van. Zo’n Minister van Justitie is een voorzichtig man. Die gaat niet over één nacht ijs. De directeur legde me uit, dat zo’n operatieve ingreep in Nederland geen kinderachtige zaak is. Juist omdat de minister er hoogst persoonlijk toestemming voor moet geven, draagt hij een grote verantwoordelijkheid. Eerst pakken ze je op, omdat je zo bent. . . ze stoppen je in een gesticht en geven je cellulair om te genezen. . . en als je dan zegt, ga maar tot het uiterste om me van die bezoeking te verlossen, hebben zij

moeilijkheden met hun geweten. Wat er allemaal aan die operatie te pas scheen te moeten komen, te veel om te onthouden, laat staan te begrijpen. Maar eind 1939 was de toestemming eindelijk afgekomen. Er was een chirurg in de stad Groningen aangewezen om mijn versierseltjes in te ruilen voor de vrijheid.

De prof in Groningen was wel mededeelzaam. Hij zei trouwens, dat hij verplicht was (of zich verplicht voelde, dat weet ik niet meer precies) mij omtrent de aard van de operatie in te lichten.

'Het voornaamste weet ik al, dokter. U haalt de versierseltjes weg'.

'Zo zou je het kunnen noemen'.

'Wat ik vragen wou, dokter, raak ik dan ook al mijn slechte gevoelens kwijt?'

'Ze worden veel zwakker'.

'In het gesticht vertellen ze, dat je last houdt van verstijvingen, maar verder, ho maar'.

'Dat is in het ene geval anders dan het andere'.

'Kan ik wel tot orgasme komen?'

'Ja. Wel erecties, geen ejaculaties'.

'Ik heb me laten vertellen, dat je in elk geval wordt, wat we onder elkaar een 'droge meter' noemen'.

'Dat is juist. Zaadlozingen zijn uitgesloten. Maar desondanks blijf je in staat tot de geslachtsdaad, onvruchtbaar'.

'De hoofdzaak is, dat ik mijn slechte neigingen verlies. Want anders kom ik nooit uit het gesticht'.

Ik ging nogal luchthartig naar de operatie-zaal. Toen ik in mijn bed weer bijkwam, voelde ik, dat mijn onderlijf stevig in het verband zat. Ik was doodmisselijk. Met een plotselinge schrik bemerkte ik, dat ik hevige pijn in de onderbuik had, een pijn zo angstaanjagend als ik nog nooit had ervaren. Een dag of wat daarna was de onpasselijkheid verdwenen, maar de pijn in het onderlijf zat er nog.

‘Dokter, ik verrek van de pijn in mijn buik’.

‘Ja jongen, dat hoort er nu eenmaal bij. Gaat vanzelf wel over. Langzaam maar zeker’.

‘Maar hoe kom ik aan die buikpijn?’

‘We hebben je natuurlijk open moeten maken’.

‘U bent door mijn buik binnengekomen, zal ik maar zeggen?’

‘Hoe dacht je, dat we het anders zouden kunnen doen? Een mens is geen kater’.

De dokter is weg. Ik lig alleen in mijn kamertje. Het is een koel vertrekje en het ruikt zoals alle kamertjes ruiken, in alle ziekenhuizen. Ik heb pijn, maar het is niet dat gevoel, dat aan me knaagt. Het is alsof ik een pak ransel gehad heb van een heel klein mannetje, een ventje, dat ik makkelijk aan kan, maar ik was argeloos en daardoor faalde mijn verdediging. Ik voel me verslagen. Ik ben kapot, onherstelbaar kapot. En ik heb een eindeloos medelijden met mezelf. Verdriet, echt eerlijk verdriet. Als ik mijn verstand wil gebruiken, weet ik, dat ik nu spoedig vrij kom. Ik ben naar het gesticht gegaan met het vaste voornemen een masker te dragen. Het is me niet altijd gelukt. De schijnheilige brief, waarin ik de directeur vroeg me te doen opereren... met dat masker heb ik iedereen bedrogen. Eigenlijk moest ik me triomfator voelen. Maar de prijs, de losprijs. Ze hebben wonden gegraven in mijn lichaam. Ze hebben me ruw bestolen. Er is iets kapot, dat nooit meer heelt. Een ongeneeslijk geschonden triomfator.

Mijn huilen is geen ontlading van opgekropte gevoelens, of misschien wel, wie kent zichzelf?

Uren lig ik te huilen.

De zuster komt naar me kijken.

‘Stil maar, huilen doen ze allemaal na zo’n operatie. Dat gaat wel over’.

Ik werd in Groningen uitstekend verpleegd.* Alsof ik een eerste klasse patiënt was en niet een regeringsklantje met een vonnis. De professor-chirurg was een engel van een man. Hij praatte veel met me. Ik moest optimistisch zijn. Ik was zijn ik-weet-niet-hoeveelste-operatie van deze aard en altijd was alles terechtgekomen. Ik moest hem plechtig beloven, dat ik hem zou schrijven.

‘Anders krijg je na een jaar zwijgen de deurwaarder op je dak. Ik moet weten hoe ’t verder met je gaat’.

Toen ik beter was, werd ik van Groningen naar ‘Oudenhof’ gebracht. Ik hoefde er niet te blijven. Op het bureau van de directeur lag een brief voor me.

‘gezien het Ministerieel besluit enzovoorts’,

‘dat hij met ingang van heden voorwaardelijk uit de verpleging van Rijkswege is ontslagen en zulks onder de navolgende algemene en bijzondere voorwaarden:

1. dat hij zich gedurende de tijd der beschikkingstelling niet aan enig strafbaar feit zal schuldig maken, noch zich op een andere wijze zal misdragen.
2. dat de betrokkene zich zal gedragen overeenkomstig de aanwijzingen van degene, die met het toezicht over hem is belast.
3. dat hij zich zal vestigen ten huize zijner ouders en zonder toestemming van de toezichthouder niet van werk-

* Zoals reeds vermeld vond deze operatie in 1939 plaats. Hoe is ’t thans in Nederland? Worden er nog van ‘Rijkswege’ mensen gesteriliseerd? In het ‘Algemeen Handelsblad’ van 7 april 1967 zei dr R. Zijlstra, inspecteur geestelijke volksgezondheid:

‘Castratie gebeurt overigens nagenoeg niet in Nederland. En als het gebeurt, dan moet de delinquent toestemming geven; zijn familie wordt er bij betrokken en er worden meerdere medici bijgehaald. Het is een medische aangelegenheid, waarbij het beroepsgeheim sterk naar voren komt. Er is ook geregeld overleg over deze dingen met de regionale inspecteurs van de geestelijke volksgezondheid’.

M.S.

kring zal veranderen.

5. dat hij zich zal onthouden van het gebruik van alcoholhoudende dranken en geen inrichtingen zal bezoeken, bestemd voor de verkoop van dergelijke dranken.

6. dat hij zonder schriftelijke toestemming van de Geneesheer-Directeur van de Rijksasyls voor Psychopaten zich niet zal mogen ophouden in de gemeenten, waar de inrichtingen 'Oudenhof' en 'Smaalderland' gevestigd zijn.

7. dat hij geen omgang zal hebben met personen wier invloed de toezichthouder schadelijk voor hem acht.

8. dat het toezicht over hem en het verlenen van hulp en steun bij de naleving der bijzondere voorwaarden tot wederopzegging toe wordt opgedragen aan het Leger des Heils, gevestigd te Amsterdam, zulks uiterlijk tot het tijdstip, waarop betrokkene onvoorwaardelijk ophoudt ter beschikking van de regering te zijn gesteld'.

Midden februari 1940 stond ik met dit paspoort voor de vrijheid in mijn binnenzak voor de poort van 'Oudenhof'. Met mijn rug naar het gesticht gekeerd. Volgens recht en regel moest ik nu denken: Ik ben genezen, eindelijk. Maar in mijn hersens hamerde één zin. Ik ben vrij.

Boordevol goede voornemens begon ik aan het tweede deel van mijn leven, op bevel van Den Haag, in gezinsverband. Mijn moeder vertroetelde me alsof ik een wikkkelkindje was. Ik liet haar begaan, ik, de grote lummel met mijn bravour. Mijn zusters en broers kwamen welkom zeggen.

'Nou, we hopen maar, dat je ons niet weer te schande maakt'.

Ik vond mijn vader sterk verouderd, zwakker geworden. Hij wist met zijn houding tegenover mij geen raad. Hij gaf me stug en aarzelend een hand.

'Welkom, en dat we verder maar geen last met je zullen hebben'.

Mijn toezichthouder kwam op visite, een aardige, echt-lieve man, om te wurgen, zo schattig. Tot de rand vol mededogen, erg sympathiek, maar hij had er niet zo mee te koop moeten lopen. Hij irriteerde me van de eerste voetstap af. Hij strooide rechtschapen adviezen rond alsof het pepernoten waren. Maar ik beheerste me. Ik moest wel. In mijn paspoort voor de vrijheid stond immers, dat hij met het toezicht was belast en dat ik me moest gedragen overeenkomstig zijn aanwijzingen. Mas-ker voor.

Ik werkte, zoals in het paspoort stond, 'in de winkel zijner ouders'. Boodschappenjongen. Maar mijn toezichthouder moet vader hebben gezegd, dat hij me niet veel zonder muilkorf op straat moest laten dwalen. Al die verleidelijke jongens, nee, het was beter me in de zaak te houden. Ik leerde hoe je

een koe moet uitsnijden en hoe een varken. Een goede uitsnijder wordt een mens niet zo maar, het is een moeilijk vak. Maar ik schijn er aanleg voor te hebben. Vader begon me warempel met tedere blikken te bekijken. Je zag hem dromen: 'Later neemt Leo de slagerij over'.

Als ik alles verstandelijk bekeek moest ik me zeer opgeruimd voelen. Ik had gesnakt naar de vrijheid. Nu bezat ik haar, gekocht en contant betaald. Eindelijk weer een kans om te leven. Hoe vaak hadden de verpleegden niet tegen elkaar gezegd: 'Echt leven'.

Maar ik was bedroefd. Waarom? Het antwoord kon ik niet vinden. Het dorp had mij met eerbied ontvangen. Eerbied? Voor een ontslagen psychopaat? Ik begreep er niets van. Op straat hield iemand me aan:

'We vinden het reusachtig, dat je je hebt laten helpen'.

'Hoe bedoelt u?'

'Als alle zieke mensen zoals u even dapper waren, konden we de kinderen weer veilig op straat laten lopen'.

De berouwvolle zondaar heeft geboet, hij heeft zich laten offeren en het offer is deze keer aangenomen. Ze bewonderden me alsof ik een held was, en ik was niet meer dan een os. Ik maakte kennis met een jongen van mijn leeftijd, een zekere Henk Schuring.

'Waar kom jij vandaan?'

'Uit de kop van Overijssel. Ik werk in de plaatwerkerij van Hein de Koning'.

Het gesprek kabbelde rustig verder. Ik had de indruk, dat Henk me iets wilde vertellen. Opeens zei hij:

'Ik ben *ook zo*'.

'O ja? Vroeger zag ik zoiets direkt, maar ik ben in lange tijd niet onder de mensen geweest'.

'Je hebt je laten helpen'.

'Het is maar wat je helpen noemt. Nichten onder elkaar: ik ben bij de zakkenroller geweest'.

‘Als je je ’s-avonds verveelt, we hebben een clubje, een man of vijf. Allemaal jongens zoals jij en ik’.

‘Leuk. Ik voel er wel wat voor. We zien mekaar nog wel eens. Dan spreken we wel af’.

Ik ontdekte opeens, dat ik al dagenlang ten prooi was aan een angst-aan jagende nervositeit, die ik echter nu pas duidelijk voelde. Ik stond te trillen op mijn benen. Ik voelde mijn hart snel bonzen. Het bloed steeg me naar het hoofd. Toen ik thuis een kopje thee oppakte, trilde mijn hand zo hevig, dat ik de helft op het schoteltje morste.

Ik zei, dat ik me niet lekker voelde, een beetje griep of zo en dat ik vader ’s-middags niet in de winkel kon helpen.

In mijn kamertje lag ik op mijn bed te rillen. Het bloed vloog in springtij naar mijn hoofd. Duizeligheid.

Ik zei tegen mezelf, dat ik na jaren van onvrijheid er weer aan moest wennen doodgewoon met mensen om te gaan. Maar ik wist, dat ik mezelf bedroog.

De volgende dagen ontliep ik Henk Schuring. Als ik niet beslist de straat op moest bleef ik binnen, en als ik buiten moest zijn, koos ik wegen, die me de kans gaven Henk te ontlopen. De zenuwachtigheid wilde niet wijken. Ik voelde me steeds onzekerder worden. Of ik op kussens liep, en mijn hoofd was leeg en licht.

Op een nacht werd ik met een schok wakker. Gedurende een fractie van een seconde was mijn geest vrij van spanning. Ik wist de oorzaak van mijn onzekerheid. Ik was impotent geworden. Niemand had het mij gezegd, maar het stond met vurige letters in mijn hersens gebrand. *Jij bent onmachtig.* De chirurg had mooi praten. Die had mij met een smoesje afgescheept. Wel erecties, maar geen ejaculaties. Maar hij was een leugenaar. Ik kon het voor mijzelf niet langer verborgen houden. Henk Schuring ‘deed me niets’. Waar vroeger sex was geweest, gaapte nu een bodemloze afgrond. Ik schaamde me voor mezelf. Voor de spiegel bekeek ik mijn

geschonden lichaam. Toen brak de zenuwachtige spanning. In mijn eenzaamheid hilde ik mijn verdriet uit.

Vreemd zijn de wegen van de menselijke geest. Niemand mocht merken hoe het met mij werkelijk gesteld was. Mijn schande verbergen. Huichelen. Liegen. Met een masker voor het gezicht lopen. Veinzen, dat ik super-potent was!

Ik kwam Henk Schuring op straat weer tegen en begon meteen met hem te flirten. Overmoed. Schijn-zekerheid. Henk schrok van de heftigheid der gevoelens, die ik voorwendde. 'Hou je gemak. Het is klaarlichte dag en we staan op de openbare weg'.

'Kan me niks schelen. Als ik zin in een vent heb, grijp ik hem meteen. Heb ik altijd gedaan'.

Henk lachte, toch gevlaid. Hij liep verder, ik bleef staan, opgelucht. Ik kon me nu rustig bij het clubje vrienden aansluiten. Als ooit iemand iets van mijn impotentie vermoedde, zou Henk zeggen:

'Leo impotent? Man, hij heeft me midden op straat willen aanranden'.

Het clubje was erg aardig, maar vermoeiend, want ik speelde zonder onderbreking komedie. Ik verzong een roerend verhaal, ik heb in het gesticht een jongen ontmoet enne we hebben vriendschap gesloten, een vriendschap voor het leven, snap jullie enne hij woont in Utrecht, maar hij is nog minderjarig, zodra hij de jaren heeft, worden we een stel enne we hebben het elkaar beloofd en daar houd ik me aan.

Ik speelde mijn rol met zoveel overtuigingskracht, dat ik er zelf in ging geloven. Ik denk, dat als ik dit spel van verwarring en verzinsels lang genoeg had kunnen volhouden, er zich op een of andere mysterieuze manier uit het Utrechtse Niets een vriend zou hebben gematerialiseerd. Een mens is almachtig in zijn gedachten, leugens kan hij tot waarheid maken.

Mijn plaats in het clubje had seksuele bluf als enig funda-

ment. Met roekeloze overmoed dreef ik mezelf in de onmogelijkste situaties, maar telkens op het allerlaatste ogenblik trok ik mij voor de uiterste consequentie terug.

Mij paste een vertoon van preutsheid. Kleren uittrekken, delen van mijn lichaam ontbloten... néé! Maar alleen, in mijn kamertje bekeek ik keer op keer mijn geschonden lijf met afschuw. Zelfkwellend. Vroeger schoor ik me elke dag, nu kon ik met drie keer in de week volstaan. Mijn gewicht nam toe. Om mijn spieren vormden zich laagjes vet. Ik werd ronder, molliger. Voor sex bezat ik hoegenaamd geen belangstelling meer. Ik was een doetje geworden. Voor het oog van de wereld hield ik mezelf overeind met schijnbravuur... in de eenzaamheid van mijn kamertje kon ik mezelf zijn, een zielig stukje mens.

Uandaag heeft iemand in de werkplaats me een 'seksuele spekschieter' genoemd. Een opschepper. Al dat brave gedoe met die zogenaamde vriend in Utrecht... hij liet zich niet beduvelen. Ik heb met gebalde vuisten voor hem gestaan. Uloeken en een luide stem hebben indruk gemaakt, geloof ik ten minste. Maar toen de opwindendheid was geluwd, ben ik naar huis gegaan.

Ik zit voor het raam van mijn kamertje. De nacht is donker. Er zijn geen sterren te zien. Ik denk aan dominee Jorissen uit 'Oudenhof', de alcohol kon hem niet met rust laten en hij niet de kleine meisjes. Op hemels bevel had hij zijn vrouw verdronken. Hij was van zijn zinnen, want anders hadden ze hem niet naar een krankzinnigengesticht kunnen brengen... maar mij had hij troost geschonken. Een mens die me wilde begrijpen.

Wat moet ik doen? Ik ben een onvolwaardige onder de mensen, ik weet geen koers. Elke dag voel ik me innerlijk zwakker worden, onzekerder, droever, vermoeider. Wat wordt er van mij verlangd? Ik zit voor het raam en kijk in de

nacht. Ik wacht op een teken. Als ik hier weg moet, laat dan een ster verschijnen. . . als ik moet blijven, laat die lichte plek aan de hemel dan door een wolk worden bedekt. Geef een teken. De schreeuw van een uil. Een bliksemschicht aan de horizon. Het gehinnik van een paard. Het doet er niet toe. Maar geef een teken. Laat me niet alleen. Ik kan het antwoord alleen niet vinden.

Dominee Jorissen heeft wel een teken gekregen, maar het was een vals vuur en toen heeft hij zijn vrouw vermoord. Nu zit hij misschien in een dwangbuis.

Ik voel tegenwoordig een niet te stuiten behoefte om te huilen. Maar overdag sta ik op het toneel en de dokters zitten op de eerste rij, net als in 'Smaalderland', ze kijken naar je spel, want daaraan kunnen ze zien hoever je genezen bent. Overdag moet ik me goed houden, zo heet dat: goed houden! Als ik alleen ben geef ik ongebreideld aan mijn droefheid toe. Ik ga op bed liggen. Niemand, die me een stukje snoepgoed komt brengen, geen geldstuk om op te zuigen. Ik huil mezelf in slaap.

Ik brak met het clubje. Op de tekenkamer van een machinefabriekje in Utrecht kon ik werk krijgen. Vader sputterde tegen, maar toen mijn toezichthouder van de reclassering het goed vond, berustte vader in de verandering. Er stonden in die tekenkamer vier volslagen tekenaars, ik was niet meer dan een aankomend hulpje. De sfeer beviel me wel. Heren met witte boorden, die tussen de middag naar huis gingen om bij moeder de vrouw een boterhammetje te eten. Ik nam mijn twaalfuurtje mee en dronk er in een cafeetje een kop koffie bij. Het was een soort reclassering. Maar na een poosje was de nieuwigheid eraf. De heren tekenaars, die zich aanvankelijk voor mij wat hadden ingehouden, werden gemeenzaam. Eén specialiseerde in schuine moppen, hoe goorder hoe mooier. Ik was vroeger verzot geweest op zulke grollen,

ik bezat er een apart geheugen voor. Nu gruwde ik er van. Voor de vorm lachte ik mee, maar de moppentapper voelde wel, dat ik zijn geestigheden niet kon waarderen. En dan was er die ene tekenaar die elke werkdag begon met ons uitvoerig in te lichten over zijn jongste belevenissen in de echtelijke slaapkamer. Elke dag opnieuw. Ik dacht: wat moet die man zijn vrouw haten. Ik had besloten niet met dat gedoe mee te doen. Onvermijdelijk kwam de dag, dat ze me gingen verdenken. Ik kreeg een kleur en stotterde onzeker. Ze vermoedden waar de zwakke plek in mijn harnas zat. Het was verder een kwestie van tijd, ze prikten er hun speren in, het harnas spleet.

Ik nam mijn ontslag. Ik had gehoopt de worgende eenzaamheid te kunnen overwinnen. Vergeefs. Ik bleef een verworpene. Ik verbeelde me, dat de mensen aan mij konden zien, dat ik een geschondene was. Een melaatse. Een onaanraakbare.

Thuis wilden ze, dat ik het koperwerk-vak weer zou opnemen. Ik was te lusteloos. Er brak een periode aan van hardnekkige slapeloosheid. 's-Avonds voelde ik me opgejaagd. Iemand of iets dreef me de deur uit. Waarheen? Dat wist ik niet. Ik was geen geroepene, maar een verjaagde. Dan dwaalde ik door de donkere straten en over de duistere wegen van hei en bos. Huilend. Hardop snikkend. Ik nam slaappillen, soms drie, vier tegelijk om weg te zakken in het niet-weten. Meer dan eens dacht ik: ik neem een handvol pillen tegelijk, dan is het afgelopen, voor eeuwig en altijd.

Tijdens een van die radeloze wandelingen, ontmoette ik dominee Jorissen! Hij stond voor mij. Ik wist, dat hij een vrucht was van mijn verbeelding, maar tegelijkertijd was hij een deel van de eigen werkelijkheid waarin ik leefde, onzienlijk en toch aanwezig. We voerden een woordeloos gesprek.

'Dominee, is zelfmoord slecht?'

'Ik weet het niet. Iets vrijwillig teruggeven, waar je nooit om hebt gevraagd. . . kan dat slecht zijn?'

'Maar is het dan geen lafheid?'

'De angst heeft vele gezichten'.

'Waarom haten de mensen ons?'

'Ze zijn bang voor zichzelf, mijn jongen'.

'Met welk doel zijn we in de wereld gezet?'

'Wij verdoemden dragen de zonden van anderen op onze zwakke schouders. Het kruis is zwaar, mijn lieve jongen. We kunnen het niet ontvluchten'.

'Op elk antwoord volgt een: waarom?'

'Niemand die het laatste antwoord weet. We dragen ons kruis tot het einde, maar wáar dat einde is weten we niet. Misschien bestaat er voor ons kruisdragers helemaal geen einde en is die eindeloosheid juist ons kruis'.

Het geluidloze gesprek troostte me niet. De eenzaamheid bleef.

Nieuw werk had ik niet kunnen vinden. In Nederland heerste grote werkloosheid. De mensen stonden tegenover elkaar als wilde beesten, alleen maar om een snee brood méer. Er zwierden wilde geruchten door de lucht, er was oorlog op komst. De een zei, dat we er ook deze keer wel buiten zouden blijven en dat we dus rustig konden gaan slapen. De anderen liepen met gealarmeerde gezichten rond. De onweerstaanbare vijand stond voor de deur. Ik hoorde al deze dingen. Ik las er over in de kranten, maar ze beroerden me niet werkelijk. Het kon me niets schelen. Een enkele keer voelde ik zelfs iets als triomf, wanneer ik fantaseerde hoe het land en de mensen door een oorlog zouden worden geschonden. Soms dacht ik; de mensen moeten gestraft worden om mijnrentwille. Er moet vergelding komen voor het leed, dat ze mij hebben berokkend. En dan twijfelde ik: als ik werkelijk kon geloven — nee, niet geloven, maar stellig en zeker wéten — dat het naderend onheil zou komen was om mij te wreken, dan zou dàt een

teken van de hemel zijn. Maar waarom zou de hemel zoveel overhoop halen, alleen maar om *mij*? Als ik aan mijzelf dacht temidden der mensen, voelde ik me eenzaam. Als ik dacht aan de on gezegde dingen buiten onze gewone werkelijkheid, was ik op een verschrikkelijke manier bedrogen. De wrangste van alle grappen is het vermogen van de mens zich te verbeelden, dat hij meer waard is dan het trillende draadje drill, dat door de golfslag op het strand wordt geworpen; het droogt in luttele seconden uit, het heeft nooit bestaan.

Ik kreeg een brief van de directeur van 'Oldenhof'. Hij en de dokter waren benieuwd naar mijn lichamelijke toestand, ze stelden onhebbelijke vragen, verdomme, ik ben toch geen proefdier in een laboratorium. Maar ik besloot het oude masker voor te doen. Ik ging met hen praten. Mijn masker viel. Ik stortte mijn hart uit. Mijn verdriet. Het onzegbare ondraaglijk leed. De dokter gedroeg zich menselijker dan ik had verwacht. Zo'n depressie hoort nu eenmaal bij zo'n ingreep, mijn beste vriend. Alle patiënten moeten zich door die periode heen vechten.

'Maar mijn onmacht, dokter. Mijn onmacht?'

'Na een jaar of vijf wil het zich dikwijls herstellen. Je moet moed houden'.

Moed houden.

De oorlog overviel ons. De bezetting. Zoveel mensen waren radeloos. Verjaagden zoals ik, maar om andere redenen. Vijf lange jaren. Zullen ze ooit voorbijgaan? Toen ze om waren was ik even neerslachtig en impotent als voorheen. Ik dacht: ik ben gedoemd de rest van mijn leven als een paria door de wereld te gaan.

Door de Canadezen kreeg ik weer een beetje zin in het werken met koper. De bevrijders waren verzot op souvenirs. Hoe feller het blonk, hoe meer ze er voor wilden betalen. Ze

gaven geld uit, alsof ze het zelf maakten, en eigenlijk was dat ook zo. *Wij* waren bereid tot het uiterste te gaan voor een blik eten, zij betaalden met hun dollars en gaven flessen drank cadeau als een aalmoes. Soms dacht ik, dat het hele Canadese leger klant van me was. Ontelbare klompjes van koper. En Maple Leaves. Ik maakte voor een soldaat manchetknopen van zilveren dollars, die ik had omgesmolten, op de ene knoop monteerde ik een piepklein klokje, dat hij ergens in Duitsland had bevrijd, en op het andere een molentje met draaiende wicken. Toen moest er een inscriptie in worden gegraveerd. 'Voor mijn enige vriend Harold'. Mijn klant had in zijn ogen de blik, die ik me van vroeger herinnerde. Ik ken jou, broertje, toen we nog niet geboren waren, hebben we samen gespeeld, jij bent één van ons. We werden grote vrienden. Ik hield echt van hem, niet in een lichamelijke zin, maar puur geestelijk. Het was een nieuwe gewaarwording. Ik kon van iemand houden, zonder seksuele bijgedachten. Zou de dokter gelijk krijgen? Kwamen na een jaar of vijf de gevoelens bij mij terug?

Zonder enig verlangen was ik volstrekt niet, maar ik was tot erectie niet bij machte. Als ik overdacht hoe de daad van liefde tussen ons zou verlopen, bleef mijn fantasie voor een muur staan. Me voor hem ontkleden. Mijn hemd uittrekken en — vreselijkste van alles — me van mijn slip moeten ontdoen. Mijn geschondenheid tonen, mijn minderwaardigheid openlijk erkennen? Nooit! De angst heeft veel gezichten. Kruisdragers zijn we tot het eind onzer dagen; dat einde is ongrijpbaar, het wijkt steeds opnieuw terug. Ik heb niet geprobeerd John duidelijk te maken wat mij weerhield. Hoe moest ik zoiets zeggen in een taal, die mij vreemd is? Misschien heeft hij het begrepen, in elk geval moet hij meer dan een vaag vermoeden hebben gehad, dat ik een mens was met duizend remmingen. Ofschoon ik zielsveel van hem was gaan houden, voelde ik het als een verlossing toen hij me vertelde, dat zijn regiment

naar Frankrijk zou worden overgeplaatst, eerste tussen-station op de weg naar 'mijn enige vriend Harold'. Ons afscheid viel samen met de Kerstdagen. Het was teder met een uiterlijke schijn van vrolijkheid. We verdronken ons verdriet in glazen vuurwater. Plechtig zwoeren we dure dronkemans-eden. Ik heb nooit meer iets van hem gehoord. Trouwens, hoe had ik hem kunnen schrijven met mijn steenkool-engels?

Toen hij uit mijn leven was verdwenen, putte ik een vleugje moed uit de gedachte, dat ik in elk geval weer in staat was tot gevoelens van liefde, daadloze liefde.

In april 1946 ging ik een paar dagen naar Zandvoort. Dat plan zat al van januari af in mijn hoofd. Was mijn lusteloosheid aan het verdwijnen? Ik wist geen antwoord. Bij slecht weer, dwars tegen regen en wind in langs het strand lopen. . . dat wilde ik. De zilte smaak van de verstuivende branding op mijn lippen proeven. Vechten! Maar in april was het weer karakterloos als een Hollands voorjaar, een zeurende regen en een zoel windje. Ik had in februari of januari naar Zandvoort moeten gaan.

Op de terugreis was er voor mij slechts plaats in het gangetje van de trein tussen een menigte andere passagiers. Twee meisjes werden door het gedrang in mijn richting geduwd. Ik perste met mijn twee armen de mensen opzij, en maakte een holletje in de volte, waar de twee een beetje op adem konden komen.

Een van die meisjes ('Je mag me gerust Adriana noemen, hoor') was zeer weetgierig. Ze vroeg me uit alsof ze van de belasting was. Ik trok me terug in een vijandig zwijgen. Maar Adriana was een aanhoudstertje. In Amsterdam moest ik overstappen, de meisjes woonden in de stad. Adriana gaf me haar adres en een telefoonnummer, waar ik haar kon bereiken, van negen uur 's-ochtends tot half zes. Ja, ja, hoepel maar op, als ik je nooit meer terugzie, vind ik het ook goed. Maar eenzame mensen verliezen hun vermogen tot zelfstandige

beslissingen; om het alleen-zijn te ontvluchten, laten ze zich dwingen tot dingen, waar ze een afkeer van hebben.

Adriana's kamertje was niet ongezellig. Het kopje koffie was lekker zoet. Ik verloor mijn schuwheid. Ze praatte over zichzelf. Daarna ging ik op de snijtafel. Alles wilde ze van me weten. Ik vertelde niet meer dan ik kwijt wilde. Wat heeft zo'n vreemde madam met mijn zaken te maken? Zo'n juffertje dat in de trein met een onbekende man aanpapt. Voordat ik wegging had ze het gesprek zó weten te sturen, dat ik haar wel *moest* vragen of ze zin had de komende zondag met me naar de bioscoop te gaan enne dan kunnen we in de stad een stukje eten.

'Waarom in de stad? Hier is het wel zo gezellig. Dan maak ik van tevoren een lekker schoteltje klaar'.

Totdat die zondag kwam, had ik ontelbare keren besloten niet naar haar toe te gaan. Ik herinner me, dat ik af en toe dacht: hoe ziet ze er eigenlijk uit? Ik kon me haar beeltenis niet voor de geest halen. Alles goed en wel, zo'n afspraakje, maar er kon voor mij alleen maar nieuwe narigheid uit voortkomen. Ik had een afkeer van vrouwen, en ook van Adriana. Ik zal met haar in de bioscoop zitten als een vreemde. Als ik bij haar thuis ben, zal ik haar alles vertellen. Als ze eenmaal weet wie en wat ik ben, zal voor haar de pret er af zijn, en dan zal ik mezelf uit een onmogelijke situatie hebben bevrijd. Ik had me zo volkomen in het gesprek ingeleefd, dat het was alsof ik een uit het hoofd geleerd lesje op zei, toen ik haar de waarheid vertelde, de niets verhullende waarheid.

'Je vertelt me dit om jezelf te kwellen'.

'Nou, en wat dan nog? Het is een van de weinige genoegens, die ze me niet hebben kunnen ontstelen'.

'Arme jongen. Zodra ik je in die trein zag, wist ik, dat je verdriet had'.

'Over het stadium van verdriet ben ik al heen'.

'Als jij iemand hebt, die echt lief voor je is, verandert je

hele leven'.

'Het is al een keer veranderd, ik heb aan die ene keer meer dan genoeg'.

Daarna zweeg ik. Ik had alles gezegd wat ik te zeggen had. Maar Adriana bleef praten. Met zachte, bijna fluisterende stem. Gearticuleerd. Elk woord van haar was geladen met wilskracht. Ik moest proberen tegen haar aan te leunen. Figuurlijk gesproken, zei ze er bij. Haar stem kabbelde in een stadig ritme. Vergeet, dat je een persoonlijkheid bezit. Pieker niet. Knies niet. Maak je helemaal leeg van gedachten. Je moet niet aan jezelf denken. Neem iets in gedachten, dat heel ver weg ligt, een vreemde stad bijvoorbeeld. Probeer met je ogen niets anders te zien dan een wit scherm, een heel groot wit scherm, smetteloos wit. Leeg. Niet denken. Het doek moet wit blijven. Je moet op me leunen. Die uitdrukking kwam steeds terug. Je moet op me leunen, leunen, leunen. . . Ik was verdoofd en nam toch alles waar. Ik gaf me helemaal over. Dat leeg-zijn van gedachten, dat volstreckte on-zijn was een bedwelming. Onderwerping. Horigheid.

Onze verhouding (eigenlijk moest ik zeggen: onze gewenning) sleepte zich voort van zondag tot zondag. Ik voelde voor Adriana geen enkele lichamelijke aantrekkingskracht. Zij bleef in mijn aanwezigheid een koel terughoudend mens. Die toestand van frigiditeit tussen ons stelde me langzamerhand gerust. De schuwheid en afkeer, die ik altijd voel als er vrouwen in m'n omgeving zijn, verdween langzamerhand. Een schuw dier moet wennen aan de aanwezigheid van mensen. Meer dan eens dacht ik: zo is het goed, ze is aardig voor me, we hebben gezelschap aan elkaar en als zij het nou plezierig vindt om op zondag een lekker hapje eten voor me te verzorgen, waarom zou ik haar dat beletten?

Maar (zo zeggen de mensen) de natuur laat zich niet dwingen. Gaandeweg begon Adriana aanhaliger te doen. Kwasi toevallig raakte ze soms mijn hand aan. Of ze ging naast mijn

stoel staan, zodat ik haar lichaam voelde. Ik trok mijn hand schuw terug. Ze deed of ze niets merkte. Had ik me vergist? Maar zulke toevalligheden herhaalde ze te vaak.

‘Adriana, ik heb je verteld wie en wat ik ben. Je moet niet telkens proberen me aan te raken’.

‘Beste jongen, ik heb je het al zo vaak gezegd. Vergeet alles wat er geweest is. Je moet op me leunen. Leun toch op me’. Er volgden maanden, dat ik ’s-avonds als we bij elkaar zaten, voortdurend gejaagd op de klok keek. Ik mag de laatste trein niet missen. Ik moet de laatste trein halen. Ik wil hier vannacht niet blijven. Ik ging altijd op tijd bij haar weg, behalve die ene keer, door kortsluiting waren de stoppen van het licht doorgeslagen, ze had geen nieuwe in huis, ik prutste met een dun stukje koperdraad aan de oude zekeringen. Toen het licht weer brandde, wist ik, dat de laatste trein weg was. ‘Dan ga ik wel naar een hotel’.

‘Dat is een belediging. Je bent hier altijd gastvrij ontvangen. Je kunt nu niet weggaan’.

‘Goed, dan ga ik wel in de grote stoel een beetje slapen. Morgenochtend neem ik de vroegtrein’.

Het was de avond van de beslissende krachtmeting tussen haar wil en mijn willoosheid. Nogmaals — voor de hoeveelste keer? — vertelde ik haar, dat ik onmachtig was.

‘Als een vrouw weet wat ze wil, zijn maar weinig mannen werkelijk onmachtig’.

Toen ik fluisterde dat als ik een erectie zou krijgen, deze mijn onmacht slechts zou camoufleren, wuifde ze mijn schaamte met een grofheid weg.

‘Fijn, kan ik nooit zwanger worden’.

Ik gruwde van haar cynisme. Ze begreep instinctief waarom ik mijn hemd en slip niet wilde uittrekken. Zoals een drenkeling zich vastgrijpt aan een stuk wrakhout, haalde ik krampachtig het beeld voor mijn geest van de dokter op ‘Oudenhof’: na een jaar of vijf wil het zich wel eens herstel-

len, je moet moed houden.

Ik weet zeker, dat ik Adriana op dat moment intens haatte. Maar ik was zonder wil. En zij wist het. Ze prepareerde me voor de daad, die een leugen was... van mijn kant een smerige, weezinwekkende mechanische leugen. En van haar kant? Wat bond haar aan mij? Heerszucht? Na mijn onmachtig orgasme lag ik naast haar, verdrietig en vernederd. De gewenning tussen Adriana en mij heeft drie en een half jaar geduurd. Bijna tweehonderd zondagen. En de nachten. Zij voegde zich in alles naar mij, maar onder alle omstandigheden bleef ze de actieve partner, die zei wanneer en hoe en waar het gebeuren moest. Ze zei altijd dat ze zielsgelukkig bij me was. Dat was geloof ik eerlijk gemeend. Ik was haar lijfeigene, zij was aan mij verslaafd. We lagen in bed als twee verdoemden.

Ik had in die tijd aardig werk bij een goudsmid. Van mijn spaarcentjes legde ik thuis op de zolder van het pakhuis, waar ik nog altijd mijn kamer had, een douche-installatie aan. 's-Morgens en 's-avonds, telkens als ik maar even tijd had, stond ik onder die douche, ik schrobde me soms drie keer per dag met water en zeep af, ik heb me nog nooit zo vies gevoeld als in die tijd.

Ik kreeg aan het werk bij die goudsmid een hekel. Toen liep ik een paar maanden zonder, maar ik verzweeg tegenover Adriana, dat ik werkloos was. Als ze wist dat ik op de keien liep, zou ze zeker zeggen: ach jô, kom maar bij mij wonen. Ik wilde van haar weg. Ik voelde wel vriendschap voor haar, maar dat gevoel bond me in 't geheel niet. Oude gedachten aan zelfmoord kwamen weer boven. Was de dood dan toch de uitweg uit alle kwellingen?

Moeder zei, dat ik er slecht uitzag. Vader bromde iets. Bij mijn lief moedertje heb ik toen mijn verraad bekend, het verraad aan mezelf.

'Ben je ooit maar één enkele sekonde gelukkig bij haar

geweest?’

‘Nee’.

‘Ik moet toch eens met die vrouw praten’.

Moeder en Adriana hebben elkaar vele malen ontmoet. Geen van beiden heeft me ooit verteld wát ze hebben besproken. Dat het over mij ging, begreep ik wel.

Op zekere dag zei Adriana, dat ze besloten had het ‘uit’ te maken tussen ons. *Zij* had het besloten. Zoals ze de leiding had genomen bij onze kennismaking, zo greep zij het initiatief om met elkaar te breken. Of misschien had moeder het initiatief bevorderd. In elk geval, ik bleef de willoze, de lijdzame, de passieve, tot de laatste seconde.

Adriana is bij moeder blijven komen, tot op de dag van vandaag. Ik begrijp zoiets niet.

‘De zaak met Adriana’ ging geheel buiten vader om. Ik ben er zeker van, dat moeder er *nóoit* met één woord met hem over heeft gesproken. Had zij dat wel gedaan, dan zou hij zijn eeuwige bemoeizucht niet hebben kunnen beheersen. Met zijn boosaardige slimheid zou hij, ondanks moeders zwijgen, misschien toch wel iets zijn gaan vermoeden, ware het niet, dat hij juist in die tijd snel aftakelde. Vader was een van die mensen bij wie het lichamelijk en geestelijk verval als het ware van de ene dag op de andere dag zichtbaar wordt. Hij werd op een stuitende manier sentimenteel. De kleinste kleinigheid bracht hem tot huilbuien. . . en vroeger was hij er altijd prat op gegaan, dat hij zo’n bikkelharte kerel was. Tegenwoordig was zijn zelfbeklag eindeloos. Dikwijls was ik het onderwerp van dat seniele geklaag en gejammer. Leo, veel te klein geboren en een afwijking. . . en hij zelf zo’n grote, sterke, normale vent. Wie dacht, dat ik *zijn* zoon was, geloofde zeker ook dat de ooievaar bestaat. *Hij* kon toch onmogelijk de vader zijn van zo’n misbaksel, zo’n abnormaal mormel. Ik begon iets te begrijpen van zijn aversie tegen mij. Met zijn ziekelijk wantrouwen verdacht hij moeder van on-

trouw en ik was het gevolg. Ik herinnerde me de ruzies in ons huisgezin, vroeger wanneer hij weer eens een van zijn jaloerse buien had. De ondraaglijke spanning, wanneer vader en moeder wekenlang geen woord met elkander wisselden, de angst, wanneer hij me wilde trappen en zij me beschermde. Door zijn geestelijk verval kon hij geen duidelijke grens meer trekken tussen verleden en heden. Hij sprak over mijn jeugdjaren in de tegenwoordige tijd. Maar mijn arrestatie, de rechtzaak, mijn verblijf in de gestichten was hij totaal vergeten. Trouwens, alles wat vlakbij was, scheen uit zijn geheugen weggewist, gebeurtenissen van jaren her beschreef hij echter zo uitvoerig en gedetailleerd, dat je verbaasd zei: wat heeft die man een geheugen! Daardoor zijn we meer aan de weet gekomen over de toestanden in het huis zijns vaders, die duivelskroeg aan de Zuiderzee. Af en toe scheen hij in een soort droomtoestand weg te zinken, mijmerend over zijn wegelopen van huis. Als er maar de helft waar was van wat hij in die hardop geijlde fantasieën vertelde, moet hij daar een verschrikkelijke jeugd hebben beleefd. De vechtpartijen in die kroeg en de wilde avonturen van zijn vader met vrouwen — naar de namen te oordelen waren het er veel — moeten zijn ontvankelijke geest toen hij een jaar of dertien was, voor goed hebben misvormd. Zijn fatsoensmanie, zijn ziekelijke behoefte om door de 'betere standen' te worden geacht... alles was verzet tegen zijn eigen vader. Voor het eerst in mijn leven voelde ik begrip en enig medelijden met hem. Hij was gedoemd wantrouwen te koesteren tegen iedereen van wie hij hield... hoe dieper zijn genegenheid, des te feller zijn wantrouwen.

Hij bleef, in het begin van zijn neergang, een grote forse man, op het oog nog sterk, maar als hij twintig passen had gelopen moest hij een kwartier stil staan om op adem te komen. Later bezat hij nog zo weinig weerstand, dat hij halve dagen op bed bleef liggen. Hij had veel last van

duizelingen. We begrepen, dat vaders dagen geteld waren. Dat zei de dokter ook, maar hoe lang het zou duren, kon ook hij niet voorspellen. Tenslotte scheen het einde te worden versneld, doordat vader longontsteking kreeg. De dokter zei, dat het lange in bed liggen voor zijn longen gevaarlijk was. Vader kreeg een apparaat achter zijn kussen, zodat hij recht-op zittend kon slapen, maar dat vertikte hij. Maar wonder boven wonder wist de dokter hem weer op te lappen. De wetenschap kon echter niet beletten, dat het kaarsje steeds zwakker ging branden. Mijn broer Peter, die katholiek was geworden, werd gewaarschuwd. Sinds zijn overgang tot het andere geloof, hadden hij en vader geen woord met elkaar gewisseld. Hij stond met zijn vrouw aan het sterfbed. Ik geloof dat pas toen vader die twee zag, het tot hem doordrong, dat zijn uur was gekomen.

Het is voor mij moeilijk die laatste dagen van vader te beschrijven. In zulke uren worden de mensen milder en ze komen nader tot elkaar. Het is geen cliché-uitdrukking, wanneer ik nu zeg, dat ik pas toen vader zag zoals hij werkelijk was. Een stumper. Ik voelde me als de toeschouwer in het theater. Ik zat in de zaal, zag het stuk op de planken, en tegelijkertijd was ik er zelf ten nauwste bij betrokken.

In zijn jeugd was zijn karakter misvormd, er was een scherm voor zijn ogen gezet, waardoor hij zijn vrouw, zijn kinderen en mij in het bijzonder niet kon zien zoals wij werkelijk waren. Hij had mijn leven vergald, hij kón niet anders en mij had hij het vermogen ontnomen hem tegemoet te treden met de genegenheid die ik in mijn eigen leven vergeefs bij anderen had gezocht.

Die laatste ogenblikken met vader zijn met een scherpe naald in mijn geheugen geëetst. Daar stond moeder en daar stond ik, en ginds mijn broers en zusters. Ik wil eerlijk zijn: hun droefheid irriteerde me. Wat hadden zij voor reden tot verdriet? Alleen *ik* kon de bodemloze diepte peilen van het leed,

dat vader in zijn leven had moeten meedragen, alleen ik, want zijn leed was ook het mijne.

Een mens langzaam zien doodgaan is een vreemde gewaarwording. Je weet, dat er iets wegvloeit uit het uitgeteerde lichaam, maar wát het is kun je niet begrijpen. Ik denk, dat ze dat onbekende bedoelen, wanneer ze spreken over het mysterie van het leven, dat hetzelfde is als het raadsel van de dood. De ene sekonde is het leven er nog, de volgende is het verdwenen, onzichtbaar weggevoerd. Waarheen?

Ik wil niets verzwijgen van dat stervensuur. Terwijl iedereen snikkend en met dikke tranen in de ogen stond, zong ik onhoorbaar een liedje, dat in die tijd allang uit de mode was, het wijsje van blonde Mientje en haar hart van prikkeldraad. Ik heb dit opzettelijk willen vertellen, omdat ik van mezelf niets begrijp, ik voelde oprecht verdriet (of was het slechts zelfbeklag?) en tegelijkertijd zong ik onhoorbaar een wijsje. . . was ik dan tòch blij, dat de oude kwelgeest voorgoed uit mijn leven was verdwenen?

De winkel werd verkocht, van de opbrengst kocht moeder een klein huisje. Ik kon schuin tegenover haar een solide zomerhuis huren. Alles werd met en door de notaris geregeld, maar een ver-verwijderd stuk achterneef van moeder speelde bemiddelaar. Zo kwam ik in aanraking met Piet van Nunen en zijn gezin. De eerste keer toen ik hem zag voelde ik me al tot hem aangetrokken. Hij was een forse man met een stem, die aan donkere honing deed denken. Een vertrouwen-wekkende stem. Een grof en toch harmonisch gezicht. Donkere ogen. Door de soesah bij de verdeling en de overdracht van de boedel en doordat moeder alles zelf niet meer kon belopen, kwam ik vrij veel met Piet in aanraking. Toen alle besognes waren afgehandeld, vroeg hij me of ik een avondje bij hem en zijn vrouw een hapje wilde komen eten. Ze woonden in een verbouwde Saksische boerderij ergens in het

Gooi, een huis met een dak tot bijna op de grond. De oude koestal had hij laten uitbreken. Het was een royaal warm-aandoend vertrek geworden, in de hoek liep een kippetrapje naar een soort opkamertje zonder wanden, dat was het atelier. Piet van Nunen was schilder. Zijn lievelings-onderwerp was: bladeren. Hij had schilderijen gemaakt, daarop zag je maar één tak met niets dan bladeren, die hij met grote aandacht en liefde had geschilderd.

Ik had een bloemetje meegenomen voor zijn vrouw, blond, vooruitstrevend in haar kledij en de beste moeder, die haar drie kinderen zich konden wensen. De oudste was een joch van een jaar of twaalf, dan kwam een meisje van acht, en de jongste was een dreumes van drie, die al een vlot mondje babbelde. Er heerste een prettige sfeer, achteraf gezien was het eigenlijk het eerste harmonieuze huisgezin in mijn leven, waarin ik gast was. Ik herinner me, dat ik alles even prachtig vond en het ook spontaan zei. Het gebloemde servies van boeren-aardewerk, de bonte gordijntjes voor de vensters, de lepels en vorken, waarvan ik dacht, dat ze een bijzondere artistieke vorm hadden, maar waarvan Piet zei, dat het doodgewone huis-, tuin- en keukenlepels waren. Ik zei, dat ik nog nooit zo lekker had gegeten, en dat meende ik. Daarna spraken we over kunst. Hij wist veel van teken- en schilderkunst. Toen moesten de kinderen naar kooi. Jantje, de jongste, werd door zijn vader en moeder geknuffeld, en daarna ging hij, op Piets rug paardje rijdend naar boven. Ik weet niet hoe het kwam, maar ik kreeg een brok in mijn keel toen ik dat jochie, kijkend als een glorieuze ruiter op een raspaard, door zijn vader de kamer uit zag dragen. Moeder ('Zeg maar gerust Mientje tegen me, hoor') zei dat het haar beurt was om Babs naar bed te brengen, de ene avond zorgde vader voor de zoon, de volgende avond zij en dan nam Piet de honneurs bij Babs waar. Kees, de oudste van twaalf mocht nog een uurtje opblijven. Mientje ging apart met hem zitten,

aardrijkskunde overhoren.

Tot een uur of elf hebben we zitten praten. Over kunst. Piet liet platen zien van El Greco en vertelde van die wonderlijke schilder, die in de keus van zijn kleuren zo ver op zijn tijdgenoten vooruit was, dat men zei, dat hij aan een oogziekte leed.

Bij het afscheid zei Piet, dat ik eens een keer terug moest komen.

‘Graag’.

Maar dat meende ik niet. Of eigenlijk: ik meende het zo uit de grond van mijn hart, dat ik er bang van werd. Bang voor mijzelf. Tijdens de terugreis groeide bij mij een gedachte, die zich met weerhaken in mijn hersens had vastgezet, toen Mientje haar twaalfjarige Kees overhoorde. Wisten die mensen van mijn aanleg? Ik kon niet anders dan tot een ontkennend antwoord komen. Het was ondenkbaar dat ouders van zo’n aardig ventje van twaalf, *mij* in huis zouden halen. Iemand, die voor de rechter had gestaan, omdat hij jonge jongens niet met rust kon laten. Die een vonnis achter de rug had. Die ter beschikking van de regering was gesteld. Mocht ik die mensen onkundig laten? Niet, dat ik ten opzichte van dat jochie enige begeerte voelde. Het hele gezin van Piet van Nunen glansde voor mij in een bijna onaards licht. Iets dat je vereert. Piet en zijn vrouw en zijn kinderen leken mij wezens toe uit een andere wereld. Je hebt ervan gedroomd, maar je weet niet dat zij ook werkelijk bestaan. Juist omdat het gezin voor mij zo broos was, de vriendschap zo breekbaar, kwelde mij de vraag: mag ik daar blijven komen? Op zekere dag zullen ze immers de waarheid omtrent mij te weten komen. Ik had mij beslist voorgenomen mij bij de Van Nunens in elk opzicht te beheersen: en ik wist, dat ik van die stelregel niet zou afwijken. Maar dáar ging het bij mij niet om. Zwijgen over mijn verleden... juist in dat gezin doen alsof ik een mens was als ieder ander, stond gelijk met

bedrog. Mijn gehele leven heb ik moeten vechten tegen een gevoel van minderwaardigheid, dat telkens aansluit, op de vlucht wordt gedreven en dan toch weer tracht mij te overmeesteren. Ik ben niet minder waard dan anderen, ik ben evenwaardig, maar ik ben anders. Juist doordat ik me nu ook weer die gelijkwaardigheid inprentte, voelde ik een als het ware ingeschapen drang Piet en zijn vrouw de waarheid te vertellen. Maar stel, dat ze zouden reageren met een verbloemd maar niettemin duidelijk antwoord: blijf in het vervolg maar liever weg. Het is niet om jou, we hebben tenslotte een zoon van twaalf jaar.

Zo'n tweestrijd duurt nooit lang, althans niet met dezelfde heftigheid. Ik bleef er wel aan denken, maar het probleem verdween gaandeweg naar de achtergrond. Ik probeerde de keus te ontvluchten door tegen mezelf te zeggen: je staat helemaal niet voor een keuze. Je ziet die mensen nooit meer terug. Maar een week of vier later kreeg ik een briefkaartje, waarin Mientje de uitnodiging herhaalde. Met de datum en het uur er bij. In een opwelling heb ik toen per kerende post geantwoord, dat ik op die dag verhinderd was, en het bovendien zo druk had, dat ik voorlopig niet zou kunnen komen. Een dag of wat later stond Piet van Nunen bij mij voor de deur.

'Wat hebben we je misdaan?'

'Mij misdaan? Wat bedoel je?'

'Dat briefje van jou was wel vriendelijk, maar het kwam eigenlijk hierop neer: ik kom niet meer. We begrepen dat niet. Ik moest hier toch in de buurt wezen, ik denk, kom, denk ik, ik loop even aan, als er onweer in de lucht zit, moet het er maar zo gauw mogelijk uit, dat zuivert'.

Ik probeerde om het antwoord heen te draaien. Maar het lukte me deze keer niet een bevredigende leugen te verzinnen. Tenslotte heb ik hem van mijn gewetensstrijd verteld.

'Maar beste man, dat *wisten* Mientje en ik immers'.

‘Jullie *wisten* dat?’

‘Allicht. Maar òf je vertrouwt iemand, en dan moet je hem zonder reserve vertrouwen. . . of je vertrouwt hem niet, en dan moet je niets met hem te maken willen hebben’.

‘Bedoel je te zeggen, dat jullie me vertrouwt. . . ondanks mijzelf’.

‘Dat heb ik toch al gezegd’.

Een gevoel van ongekend geluk stortte als een heerlijk-warme douche over me heen.

We maakten een afspraak voor de datum van mijn bezoek.

‘Man, kom op zaterdagmorgen en blijf tot zondagavond of maandagmorgen’.

Ik ging naar mijn oude werkplaatsje. Daar lagen wat platen koper. Helemaal verwaarloosd had ik dit werk niet, maar met liefde en overgave had ik er toch weinig of niets aan gedaan. Nu dacht ik: ik neem deze keer geen bloemen mee voor Mientje, ik ga een bloem voor haar maken. Ik zocht een stuk metaal uit, waarin ik een tere roos voelde. Het werd, geloof ik, het mooiste werkstuk, dat ooit uit mijn handen is gekomen. De bloem was niet naar model gevormd. Het was een roos, zoals ik die in mijn fantasie zag. Een edele bloem, rank op de stengel. In mijn fantasie had ik de roos gezien bepareld met een druppel dauw. Die druppel in metaal overbrengen lukte mij niet. Maar met zuren en lichte verkleuringen wist ik de bloem een bijna on-aardse glans te geven.

Toen Mientje het cadeau zag, slaakte ze een kreet van verrassing.

‘Heb jij die zelf gemaakt? Dat is het mooiste compliment dat ik ooit heb gekregen’.

Piet bekeek het werkstuk met de bewonderende blik van een kenner.

‘Hoe heb je dat klaar gespeeld?’

‘Wat bedoel je?’

‘Als je die roos van een afstand ziet, zou je zweren, dat er een druppel dauw op ligt, maar als je dichterbij komt, zie je, dat het de weerspiegeling is van dat ene blaadje in het hoge licht van het blad aan de andere kant’.

Ik kan niet onder woorden brengen hoe diep zijn lof me trof. Iedereen hoort zijn werk graag prijzen. Maar Piet deed meer dan complimentjes maken. Het klinkt misschien een beetje overspannen, maar ik voelde op dat ogenblik: in die niet bestaande en toch zichtbare dauwdruppel, hebben Piet en ik elkaar ontmoet.

Die avond spraken we over muziek. Ik houd van muziek. Piet had een nieuwe plaat van Tsjaikowski. Voordat hij die liet horen, vertelde hij er van. Ik was verheerlijkt. Niet alleen door de muziek van ‘Het Zwanenmeer’ maar ook (en misschien vooral) omdat Piet mij serieus nam. Hij poseerde in het geheel niet als de bet-weterige deskundige. Hij praatte gewoon over de dingen, die hij van Tsjaikowski wist. Toen de laatste noot had weerklonken, was het enkele minuten stil in de kamer. Ik weet niet hoe het kwam, maar plotseling voelde ik behoefte met Piet en Mientje over mezelf te spreken. Niet dat ik mijn hart uitstortte, zoals ik bij vroegere gelegenheden had gedaan, met huilbuien. Verstild. Eigenlijk hardop pratend met jezelf. Niet in voldragen zinnen. De ogenblikken, dat ik niet sprak waren misschien de meest welsprekende.

Piet rookte zwijgend zijn pijp. Hij keek me niet aan.

Mientje had haar hand op de arm van haar man gelegd. Ik dacht: zoals ze Kees overhoorde. . . met diezelfde liefdevolle aandacht luisterde ze nu naar mij.

‘We wisten er alles van’, zei Piet tenslotte.

‘Maar we dachten, als jij niet zelf begint, willen wij niet op heilige grond treden’, zei Mientje.

‘Heilige grond?’

‘Waar mensen verdriet hebben is heilige grond. Geen toegang voor vreemden’.

'Jullie bent voor mij geen vreemden. Ik geloof, dat ik nooit echte vrienden heb gehad'.

'Dank je. Maar laten we er liever een andere keer verder over spreken. Het moet voor jou moeilijk zijn, wil je de plaat nog eens horen?'

'Graag'.

Ik besef, dat ik geen weerstand kan bieden aan de verleiding mijn vriendschap met de van Nunens te romantiseren. Of beter gezegd: te idealiseren. Niet alleen omdat zij in mijn leven een werkelijke ommekeer hebben gebracht. Het was ook de menselijke sfeer, waarin zij mijn getob bespraken. Ogenschijnlijk werd het nooit een voldragen discours. Ik bedoel dat we nooit een hele avond of zelfs maar een uur ononderbroken over mijn aanleg en problemen hebben gepraat. Of de van Nunens het opzettelijk deden, weet ik niet, vermoedelijk gingen zulke dingen bij hen wat de mensen noemen 'vanzelf', maar ze verstonden de kunst mijn zwaarste zorgen als een 'randkwestie' te behandelen. Ik bedoel niet, dat ze mij en mijn zorgen als bijkomstigheden bekeken, integendeel. Zonder het uit te spreken, lieten ze me verstaan, dat ze mensen zoals ik ben, zagen in het licht van een brede kijk op al het menselijk beweeg. Ze waren geen berijders van principiële stokpaardjes. Ze waren christenen in de echte zin des woords. Op een of andere manier was mededogen een vanzelfsprekend deel van hun wezen geworden. Nu ik probeer een beeld te schetsen van hun geestelijke achtergronden, moet ik zoeken en tasten naar de woorden, die aanduiden wat ik bedoel. Ze waren zo geheel verschillend van de mensen, die ik tot dusver had ontmoet. De gewone termen kloppen niet. Ze bekeken me niet als een soort monstertje, waar je, als goed christenmens, goed en lief en aardig voor moet zijn. Nee, mensen zoals ik hadden ze zonder enige moeite kunnen aanvaarden als een deel van wat zij: hun opdracht in het leven, noemden. Ze gebruikten vaak de uitdrukking: om een

wereld te scheppen heeft Onze Lieve Heer mensen van allerlei soort nodig gehad. Daarom zie ik ook geen kans hun oordeel over mij en mensen zoals ik, weer te geven in een afgerond gesprek. Het was nu eens een ogenschijnlijk terloopse opmerking. Dan weer waren er een paar korte zinnen. Toch waren het nooit losse gezegden, al waren ze naar de tijd gemeten, over vele weken verdeeld. Ik herinner me dat Piet op een keer zei:

‘Hoe mensen zoals jij, Leo, aan hun aanleg komen, weet ik niet. Ik heb er over gelezen en het antwoord op mijn vragen week steeds verder terug. Kijk, één van twee, of je bent er mee geboren en wie ben ik, Piet van Nunen, dan dat ik over jou een oordeel zou mogen uitspreken? Of wel, jij bent er *niet* mee geboren, en je hebt je aanleg gekregen door wat de mensen je hebben aangedaan. Dan hebben wij mensen nog minder recht om over je te oordelen’.

Mientje adoreerde ik alsof ze rechtstreeks uit de hemel was gekomen om speciaal voor mij lief en bezorgd te zijn. Ze bekeek mijn problemen minder logisch dan Piet; haar onlogische gevoeligheid raakte me veel dieper. Ze zei op een keer:

‘Eeuwen lang zijn mensen zoals jij tegemoet getreden met haat. Het heeft de ellende alleen maar vergroot. Ik vind, dat we het nu maar eens moesten wagen met de liefde. En als dat ook vergeefs mocht zijn, hebben we in elk geval gehandeld volgens onze menselijke verantwoordelijkheid’.

Ik wil niet ontkennen, dat het enige tijd heeft geduurd, voordat ik mijn ingeworteld wantrouwen tegenover hen kon opgeven. Ik had teveel gezien, te veel gehoord, te veel geleden om voetstoots te geloven, dat er mensen zoals de van Nunens bestaan. In lange nachten van wakker liggen en mijn problemen als een jongleur om en om gooiend, kwam ik tenslotte tot een kernvraag. Ik dacht: die vraag moet ik hen voorleggen, ik zal op hun gezichten letten als ze er op ant-

woorden; en van wat ze zeggen hangt af of ze inderdaad oprecht zijn.

De gelegenheid kwam op een avond. Hoe het gesprek zich precies ontwikkelde, herinner ik me niet precies. Op een gegeven ogenblik was er de opening, waarop ik had zitten wachten. Ik vuurde mijn beslissende vraag af.

'Stel dat jullie op een dag ontdekken, dat jullie zoon Kees homofiel is, wat zouden jullie doen?'

Ze keken me heel rustig aan.

'We zouden blijven doen wat we nu al voor Kees doen. Hem geestelijk zo goed mogelijk uitrusten voor de moeilijkheden van het leven. Moeilijkheden krijgt elk opgroeiend mens, hoe ook zijn aanleg. Dat weet je wanneer je als verstandige ouders over de toekomst nadenkt. Het beste wat je voor je kinderen kunt doen is: zorgen, dat ze in staat zijn hun karakteristieke moeilijkheden zelf op te lossen'.

'Mooi gezegd. Maar waar komt dat in de praktijk op neer?'

'Misschien wel in de eerste en laatste aanleg op de sfeer in het ouderlijk huis. Als het gezin kapot gaat, raakt de hele maatschappij in verval. Het geluk van je kinderen zit niet in de portemonnee van vader. Rijk of arm... de grootste schat, die een mens zijn kinderen kan nalaten, is de herinnering aan een harmonisch gezinsleven. Als dat het vaste punt in je jeugd is geweest, wil je het herhalen als je zelf een gezin sticht. Maar als kinderen thuis niet vinden waar ze in het diepste putje van hun hart behoefte aan hebben... dan zoeken ze het buitenshuis, en daar laten ze zich meestal met surrogaat afschepen'.

De periode van mijn vriendschap met de van van Nunens (ze behoren ook nu nog tot mijn beste vrienden) ging gepaard met een grote verandering in mijn leven. De belangstelling voor schilderijen, voor muziek, voor kunst in het algemeen was voor mij geen vlucht uit de werkelijkheid. Ik ging dank zij hen begrijpen dat er veel dingen zijn, die het leven de

moeite waard maken. Ik ging naar concerten. Van tentoonstellingen was ik een trouw bezoeker.

Die veranderingen in mijn leven kwamen geleidelijk. Als ik op die periode terugzie, kan ik de van Nunens niet dankbaar genoeg zijn. Ze gaven mij mijn zelfvertrouwen terug. Ze haalden me langzaam maar zeker uit de diepe put. Ik leerde in die tijd Tom kennen. Een aardige jongen, die het thuis bij zijn ouders ontzettend moeilijk had. Ze begrepen niets van zijn aanleg. Hij werd overladen met verwijten, omdat hij zijn 'slechte aard' niet kon 'overwinnen'. Daarna kwamen de scheldpartijen. Op de dag van zijn meerderjarigheid klopte hij in het holst van de nacht bij mij aan. Weer een, die de liefderijke achtervolgingen van het ouderlijk huis was ontvlucht. Een verbitterd en radeloos mens. Mijn seksuele gevoelens waren niet meer dood, al bleef ik op het psychologische moment onmachtig. Maar sex speelde niet meer de hoofdrol in mijn gevoelsleven. Ik tracht dikwijls mezelf te analyseren. Hoe kwam het dat het lichamelijke bij mij in betekenis achteruit was gegaan? Het antwoord is niet eenvoudig. Ik blijf een operatie als ik heb moeten ondergaan, ronduit gemeen vinden. Ze geschiedt zogenaamd vrijwillig. Maar een gevangene wil elke prijs betalen voor zijn vrijheid. De ingreep verwoest, meer niet. Ze verbittert, kweekt haat en radeloosheid. Als ik ondanks die ingreep een ander mens ben geworden, is stellig een van de oorzaken, mijn neiging om anderen na te volgen. Ik heb opgemerkt, dat ik, zonder het eigenlijk zelf goed te willen of te weten, altijd probeer te doen wat mijn omgeving doet. Piet van Nunen werd mijn nieuwe exemplar. Ik nam gewoonten en zegswijzen van hem over. Vooral zijn kijk op het leven. Dát was mijn grote verandering. Het merkwaardige is, dat via mij Tom, mijn nieuwe huisgenoot, eveneens een navolging van Piet van Nunen werd. Mijn financiële toestand was in die dagen een rommeltje. Nu en dan werkte ik. Dan liep ik weer weken

werkloos rond, eenvoudig omdat ik daar zin in had. Als het geld op was, vond ik altijd wel een goud- en zilversmid, die een vakman kon gebruiken voor het betere werk, want al vind ik koper het edelste metaal, de mensen willen liever sieraden in zilver of goud.

Ik ging mij toeleggen op graveren. Precieus peuterwerk doe ik graag. Tom was een geboren boekhoudertje. Hij beredderde mijn geldzaken. Tom wist me er ook toe te bewegen regelmatig te gaan werken. Mijn leven werd daardoor minder onrustig. Er was één donker plekje. Tom was belachelijk jaloers. Hij had strikte opvattingen van trouw, die ik nooit bij iemand anders heb ontmoet.

Onze verhouding was niet zonder sex. Ik hield dit niet voor de van Nunens verborgen. Waarom zou ik? Mientje zei er van:

‘Of zulke dingen liggen in de goot, of alles is heel zuiver. Alles wat met eerlijke liefde te maken heeft, kan niet oneerlijk zijn. Dacht je dat er tussen een man en een vrouw geen goot-huwelijken bestaan?’

‘Toch zijn we de meest gediskrimineerde groep van de hele wereld. Alleen hier en daar vinden we een oase, waar we ons zelf kunnen zijn’.

In die tijd werden Tom en ik vaste bezoekers van sommige clubs in Amsterdam. De bijeenkomsten van het C.O.C. bijvoorbeeld vond ik verfrissend. Je zat gewoon bij elkaar. Niets bijzonders eigenlijk. Maar je kwam er, in geestelijke zin, op adem. Mijn hele leven was ik een uitgestotene geweest; nu begon ik te vermoeden hoe heerlijk het is te weten, dat je ergens bij hoort en dat je aanvaard wordt, gewoon aanvaard. Ik denk wel eens: de oplossing van het C.O.C. is zo simpel, en voor mensen zoals ik, zo zegenrijk. (Ik bedoel dit laatste woord niet in de betekenis, die traktaatjes er gewoonlijk aan geven). Toch heeft het eeuwen moeten duren, voordat zoiets eenvoudigs in een wat bredere kring kon worden geaccep-

teerd.

Ik bezocht ook andere nachtclubs. Sommige daarvan behoorden tot de zelfkant. Maar er waren ook twee of drie niet-obscure gelegenheden. Je dronk een biertje. Je ontmoette er kennissen of sloot vriendschappen. Ik danste er veel. Muziek en dansen vormen een belangrijk stuk van mijn leven.

Op een avond zat ik in mijn eentje kringetjes te trekken op het tafelblad met gemorste pils, toen een man naast me kwam zitten. Hij heette Wim. Bleek, stil en erg schuw. Hij vertelde me, dat hij directeur was van een bekende onderneming op elektrisch gebied in Den Haag. Af en toe kwam hij naar Amsterdam om zich een beetje te vertreden. In Den Haag waren ook wel nachtclubs, maar hij liep niet graag te koop in een stad, waar zoveel mensen hem kenden. Hij kon uitstekend dansen, oude en moderne dansen, alles eerste klas. In de nacht reed hij dan naar den Haag terug in zijn Chrysler, een knots van een slee, hij tufte nooit sneller dan vijftig kilometer per uur: harder... daarvoor was hij te bang. Een fijne knul, die Wim. Keurig. Beschaafd. Niet opdringerig. Hij kende weer een paar andere lui en ik introduceerde Tom bij hen. We werden een kringetje vrienden. Er was nog een jongen bij met een auto, een klein Opeltje, en heel vaak gingen we een week-end er met de twee wagens op uit. Gezellig. Er waren twee lui bij, ze waren een stel en woonden samen. Je hebt heel wat kamerverhuurders, die onder geen beding een man en een vrouw samen op één kamer willen hebben (getrouwd of niet, dat is hun om het even), omdat ze bang zijn, dat hun onderhuurders dan op zekere dag een kind krijgen... en deze barmhartige Samaritanen vinden kinderen Volksvijand Nummer Eén en de Woningnood een zegen, die regelrecht van boven komt. Om zich tegen het risico van huurders met kinderen te dekken, hebben ze een vernuftige oplossing gevonden: ze verhuren hun riante optrekjes bij voorkeur aan homofiele echtparen,

boter bij de vis. Het huis waarin dat stel woonde zat van de kelder tot aan de nok toe vol met mannen. Toen ik de prijzen hoorde die de huurders aan deze weldoeners der mensheid moesten betalen, dacht ik: niet alleen in zee zijn haaien.

Op een avond kwam Wim met zijn Chrysler naar mijn huisje gereden. Hij wilde graag met mij praten. Jaloerse Tom verwelkomde hem met een zuur gezicht. Wim kwam met een bar verhaal. Hij had op een avond in Amsterdam met een aardige knaap kennis gemaakt. Voor die doorgewinterde landhaai was wereldvreemde, schuwde Wim een zacht eitje. Hij was een paar keer met die knaap uit geweest. Daarop was een andere vent bij hem in Den Haag op zijn kantoor verschenen. Met foto's, die er niet om logen. Stiekem gemaakt in een of andere flat. Chantage. En niet zo kinderachtig. Want Wim had geld.

'Afpersing? Hoe kan dat nou? Is die knaap minderjarig?'

'Hij zal tegen de dertig lopen, denk ik'.

Maar de chantage was er. De fielten spekeleerden op Wims schuwheid. Dat was zijn zwakke plek. Ze hadden uitgevist dat hij in Den Haag woonde. Ze wisten dat hij directeur was van een groot bedrijf. Op een of andere manier (waarschijnlijk had Wim het zelf verteld) waren ze aan de weet gekomen, dat hij nooit in Den Haag uitging, omdat hij door zakenrelaties en kennissen niet gezien wilde worden.

'Betalen. Of anders lichten we je familie en relaties in'.

Ze zeggen wel eens: als men chantage op je wil plegen, kun je maar één ding doen, zo gauw mogelijk naar de politie lopen. Maar dat is nu juist wat veel slachtoffers van afpersers niet durven. Wim wilde niet kapot gaan in een schandaal. Hij betaalde. Ze kwamen steeds vaker bij hem en ze eisten steeds meer. Al vormden de bedragen bij elkaar opgeteld een lief sommetje, toch was het geld voor Wim niet het voor naamste. De angst. De nooit aflatende vrees, dat de schurken hem, ondanks alles, zouden verraden. De beklemmende

gedachte, dat hij op een gegeven moment hun hebzucht niet meer zou kunnen bevredigen. . . en dat alles uit zou komen. 'Wat moet ik doen? Als er geen oplossing komt, maak ik me van kant'.

Zo'n aankondiging van zelfmoord klinkt theatraal. Suicide komt in onze kringen vaker voor dan men denkt. Als wij radeloos zijn, zijn we bijna altijd totaal radeloos zonder enige hoop op uitkomst.

De moeilijkheden van Wim waren ernstig. Er kwam voor mij nog bij, dat Tom, die uiteraard alles had gehoord, zijn aanvankelijk gevoel van medelijden kwijt raakte en onverholen blijk gaf van zijn jaloezie. Wim was te opgewonden om naar den Haag terug te rijden. Hij ging naar een hotel. Nadat hij vertrokken was, maakte Tom een scene. Hij vond, dat ik aan mijn eigen zorgen genoeg had. Moest ik me door de zwaarigheden van een ander terug laten drukken in de toestand van radeloosheid, waaraan ik pas was ontsnapt? Vriendschap was mooi en de drang om anderen te helpen lofwaardig, maar ik moest eerst om mezelf denken. Ik bezwoer deze storm door te zeggen, dat ik te moe was om verder te kibbelen. Goede nacht en wel te rusten. Morgenochtend is het een andere dag, dan zullen we wel verder zien.

Ik sliep die nacht niet. Het probleem van Wim had *mij* voor een keuze geplaatst. Al werden Tom's raadgevingen dan ingegeven door jaloezie, ik kon niet ontkennen, dat ze indruk op me maakten. Een hels leven lag achter mij. Nu scheen een rustiger en in elk geval gelukkiger periode voor me aangebroken. Moest ik me weer in de draaikolk storten? Nu niet voor mezelf, maar voor anderen? Toen stond plotseling de gedachte voor me: wat zou Piet van Nunen in zo'n geval doen? Het antwoord was niet moeilijk. Hij zou zichzelf en zijn eigen belang wegcijferen. Geen sekonde aarzelen. Zijn medemens ogenblikkelijk te hulp komen.

Ik dacht: dit is een soort examen dat ik moet afleggen. Als

ik Wim nu in de steek laat, zal het *mij* niet goed blijven gaan. Maar door Wim te helpen, zal ik tonen waard te zijn, dat ik gelukkiger leef dan vroeger. Dat klinkt misschien primitief of brave-Hendrikachtig, maar dàt was wat ik dacht en als ik het ene vertel kan ik het andere niet verzwijgen. Tom was woest, toen hij hoorde dat ik Wim toch wilde helpen. We hadden wel eens gekibbeld, maar dit was de eerste keer, dat we slaande ruzie met elkaar hadden. Ik zei, dat ik zou doen waar ik zin in had en als het hem niet beviel, moest hij maar doen wat hij niet laten kon. Merkwaardig, hij werd opeens de onderdanigheid zelf. Niet alleen was ik verbaasd om Toms plotselinge onderworpenheid, maar ik was net zo verrast om mezelf, ik had nooit geweten, dat ik zo voet bij stuk kon houden.

Met Wim, die intussen uit zijn hotel was komen afzakken hebben Tom en ik toen overlegd. Het eenvoudigste was: naar de politie gaan. De gedachte alleen al bezorgde Wim rillingen van de zenuwen.

'Die lui moeten mijn naam en alles weten. Zo'n rapport gaat naar den Haag. Dank je wel, dan kan ik net zo goed die schurken van afpersers hun zin geven'.

Die bezwaren waren niet uit zijn hoofd te babbelen. Ik moet er bij zeggen, dat ik ze zelf ook niet met een gemakkelijk handje kon wegwuiven. Wim wilde niet in een of ander register van de politie voorkomen. Hij had gelijk.

Ik weet niet wat mij die ochtend bezielde. Eerst had ik tegen Tom gesnauwd en gegrauwd en nu was ik zo woedend op die afpersers, dat ik ze in stukken had kunnen snijden, als ik ze voor me had gehad.

'Dat gedonder. . . ik trap er dwars doorheen. Vertel me maar eens hoe die schoften er uit zien'.

Het signalement zei me niets. We spraken af, dat we, ieder afzonderlijk, naar een nogal obscuur etablissement in Amsterdam zouden gaan. Als de chantage-plegers verschenen,

moest Wim ze op een of andere manier aanwijzen.

De knaap was een brutale vlerk. Ik tikte hem op de schouder en zei, dat ik een biertje met hem wilde drinken.

‘Luister, die meneer, die ginds zit, je weet wel, die Hagenaar, hij en ik zijn een stel. We willen die foto’s, die jullie van hem hebt, afkopen. Een bedrag ineens. Kan jij alleen beslissen of heb je er je maat bij nodig?’

Er werd getelefoneerd. Toen verscheen de kameraad-afperser. De duivel zelf had dat gezicht in elkaar gezet, en het was zijn meesterstuk. Ik haalde Wim erbij. Toen was ’t uit met de vriendelijke praatjes. Ik legde die zware vuisten van me op tafel, ik zoog de borst vol lucht.

‘Jullie dachten, dat je geld kreeg. Geen cent! Ik ga niet naar de politie. Heb ik niet nodig. Zulke dingen doen we onder elkaar af. Jullie blijft met je poten voortaan van die jongen af. En nog wat: als ik merk, dat je hem lastig valt, loop ik jullie op een donkere avond de gracht in. Je zou niet de eerste zijn, die ze uit de Singel ophalen. Begrepen?’

Wim en ik zijn zeer goede vrienden gebleven. Toms jaloezie is nog steeds groot. Maar tegenwoordig doet hij zijn best de naijver te verbergen, soms lukt ’t hem zelfs.

Dat incident had gevolgen, die ik niet had kunnen vermoeden. Wim (en misschien ikzelf ook) moet aan deze of gene hebben verteld hoe ik die kerels klein heb gekregen. Als ik in een bar kwam keken de lui me met ontzag aan. Ik was groot en gespierd. Ik kreeg de reputatie van een Sint Bernardhond. Leo, de mensenredder. De rol van beschermer gaf mij het gevoel, dat ik meer ben dan anderen. Af en toe kwamen lui, die op een of andere manier in de klem waren geraakt, bij mij om raad en daad. Niet, dat ik er een Bureau van Sociale Werken op na ging houden, ’t was gewoon: als iemand een moeilijk klusje had op te knappen, kwamen ze bij mij.

Ik kreeg op een dag in mijn werkplaats bezoek van drie broers. Ze kwamen uit een gezin van zes jongens. Alle drie

waren homofiel. Hun ouders wisten nergens van. Dat vonden die drie een onverdraaglijk idee. Zij vonden, dat hun ouders op de hoogte moesten worden gebracht. Alleen, *zij* durfden het niet, ze wilden vader en moeder geen verdriet doen. En nu moest ik raad en daad verschaffen. Ik vond het een raar stel. Op zichzelf aardige jongens, maar zodra het onderwerp vader of moeder ter sprake kwam, smolten ze in een geleïchtig medelijden.

Na lang praten en trekken kreeg ik er tenslotte uit, dat ze het tegenover zichzelf onbehoorlijk vonden, vader en moeder onkundig te laten. Gewoon: oneerlijk.

‘Als ze het op een zekere dag aan de weet komen, sterven ze van verdriet. Dat willen we niet op ons geweten hebben’.

‘Kan ik begrijpen’.

‘Daarom durven we het hen ook nu niet te vertellen. Het zou hun dood zijn’.

‘Dachten jullie, dat *ik* het kon vertellen?’

‘Nee, beslist niet. Ze mogen het niet aan de weet komen. Van niemand’.

‘Maar wat willen jullie dan?’

‘Dat weten we niet’.

Zo’n geval kun je van de belachelijke kant bekijken, maar het is eigenlijk een diep-tragische zaak. Die drie jongens hielden zielsveel van hun vader en moeder. Ze wilden hun elk verdriet besparen. En elk uur van elke dag en nacht leefden ze in angst, dat door een of ander stom toeval, de waarheid toch zou doordringen. Vroeger was voor ouders het probleem: hoe vertel ik het mijn kinderen? Maar voor veel kinderen is het tegenwoordig; hoe vertel ik het mijn ouders? Die drie zijn zonder raad bij me vertrokken, en toch waren ze voldaan, ze hadden gelegenheid gehad om met een ander mens over hun zielenood te spreken. Hij, wiens leven altijd langs een liniaaltje is verlopen, zal dat nooit begrijpen. Eén geval zal ik niet spoedig vergeten. Het heeft direkt geleid

tot het schrijven van dit boek. Tom had kennis gemaakt met Dick, een knaap van tegen de twintig. Dick was homofiel. Thuis wisten ze dat niet. Zijn opvoeding was zeer streng geweest. De vader een doetje, de moeder heerszuchtig. Wanneer hij als kind 'stout' was, strafte zijn moeder hem door te zeggen: 'En nu ben ik niet meer lief tegen je'. Hij was doodsbang, dat zij aan de weet zou komen, dat haar zoon, enig kind, zo was. 's-Nachts kwelde hem angstdromen. Dan verbeelde hij zich, dat moeder hem op de ongenadigste manier strafte voor zijn aanleg. De zwaarste straf, die hij kon bedenken was, dat ze niet meer lief en aardig tegen hem zou willen zijn.

Toen ik kennis met hem maakte, was hij in dienst. De omgang met de andere miliciens, hun ruwheden, maar niet minder het gemeenschappelijk douchen in de badruimte, het stoeien en het verblijf op de gemeenschappelijke slaapzalen en andere zogenaamde kleinigheden maakte het leven in dienst voor hem tot een hel. Hij had gehoord, officieel of niet, dat herinner ik me niet meer, dat als hij naar de militaire dokter ging, een afkeuring hoogst waarschijnlijk zou zijn. Maar gesteld dat het hem lukte langs die weg vroegtijdig af te zwaaien... welke reden moest hij *thuis* dan opgeven? Tom had langzamerhand geleerd, dat er voor zijn jaloerse buien niet zoveel reden was als hij veronderstelde. Toen hij Dick bij me bracht, was hij echt met hem begaan. Konden we zo'n jongen helpen?

'Ga jij naar zijn moeder', zei Tom.

Zo'n karwei had ik nog nooit opgeknapt. Je kunt thuis alles precies afspreken, dit zal ik zeggen, en dat zal ik antwoorden... maar als je er eenmaal echt voorstaat, is de praktijk meestal anders. Een ogenblik dacht ik: zal ik Piet van Nunen vragen naar die moeder te gaan? Maar ik vond dat laf. Er bleef werkelijk niets anders over dan met de moeder te praten.

Toen ik tegen de gevel van het huis opkeek, dacht ik: wat een deftigheid. Stoep in het midden, hoge ramen aan weerskanten, een bel als een klok van Hemony, en een Cerberus in een blauwe jurk met een wit schort, die me wilde uithoren. Na veel vijven en zessen kon ik mevrouw te spreken krijgen, in een statig vertrek met een pendule onder een glazen stolp en een spreuk aan de wand ernaast:

De zwaluw bouwt zijn nest, O Heer Het muschje legt zijn eitjes neer In 't veilig nest van Uw altaren.

(Gek, dat je zo'n tafereel en de details nooit vergeet.)
Mevrouw was Hare Keizerlijke Majesteit zelf. Een verlicht despoot, maar niet zo erg verlicht. Vader kreeg ik niet te zien. Na veel draai-ommetjes wist ik tenslotte bij het doel van mijn bezoek te belanden. Mevrouw versteende. Dat duurde een paar seconden, toen zei het marmeren beeld:

'Ik kan me niet herinneren, dat ik u gevraagd heb u met de opvoeding van mijn zoon te bemoeien'.

'Het toeval wil, dat *hij* het me wel heeft gevraagd. Begrijpt u niet dat Dick in doodsangst zit?'

'Doodsangst? Voor wie?'

'Voor u'.

Met dat steekspel in woorden schoot ik geen milimeter op. Toen fluisterde mijn instinkt me een nieuwe weg in.

'Mevrouw, vindt u het goed, dat ik u *mijn* levensgeschiedenis vertel, mijn eigen geschiedenis?'

Ik had me voorgenomen niet te uitvoerig te zijn. Al pratende raakte ik onder de ban van mijn eigen woorden. En *zij* ook! Ik vertelde haar van mijn jeugd, mijn angsten, mijn desperaat zoeken naar liefde, mijn radeloze pogingen om hoe dan ook genegenheid te verwerven, bij de Jonker, bij anderen, ik

verzwieg de gevangenis niet noch het gesticht en mijn operatie en alles wat daarna is gebeurd.

De vrouw sloeg haar handen vertwijfeld voor de ogen, maar ze bleef luisteren, ze moest! En toen ik eindelijk zweeg, duurde het even voordat ze me dorst aan te kijken. Er stonden tranen in haar ogen.

'Hemelse Gerechtigheid, is 't dàt wat ze u hebben aangedaan. . . *Hoe kan ik mijn eigen kleine lieve Dicky dàt besparen?*'

Onderweg, in de trein naar huis, dacht ik: Er zijn duizenden lieve kleine Dicky's in de wereld, en duizenden huiskamers waar mooie spreuken aan de wand hangen, en duizenden vaders en moeders met duizenden versteende harten, die wachten op een beetje warmte om te ontdooien, opdat de liefde eindelijk kan opbloeien als het eerste sneeuwkllokje na de barre winter.

Ik dacht: ik moet iemand vragen mijn levensverhaal op te schrijven.

EPILOOG

Dit boek was hier beëindigd. Maar de uitgever vindt, dat de lezeressen en lezers zullen willen weten 'hoe het verder met hem gaat?' Enkele zinnen dus tot slot.

Ik ben nu over de vijftig. Ze zeggen, dat ik mijn wilde haren kwijt ben. Och, alles is betrekkelijk, en gedachten zijn vrij.

Als ik op mijn leven terugkijk, zie ik niet één enkel uur dat ik werkelijk een volledig en gelukkig mens was. Maar ik heb nu vrede gesloten met mij zelf. Ik leef in de veronderstelling, dat de wereld haar vijandschap heeft opgegeven.

Ik woon alleen: nog steeds in hetzelfde huisje. Heerlijk!

Ik heb veel kennissen en weinig vrienden. Als ik miljonair word, laat ik een brede diepe gracht om me heen graven met water erin en een ophaalbrug er over. Alleen mijn ingewijde vrienden krijgen een sleutel om de brug neer te laten.

Moeder leeft nog, maar ze maakt het slecht tegenwoordig. Haar eigen leven en mijn leven en het leven van vader drukken op haar vermoeide hart, het staat op breken. Ik moet er op voorbereid zijn, dat ik haar spoedig zal moeten missen. Maar ik kan me met die gedachte nog niet vertrouwd maken. Ze woont nog steeds aan de overkant. Als ik uit het raam kijk, kan ik haar zien zitten.

Ik heb een brommer bij elkaar kunnen sparen. Zo'n motorfiets is een kostbaar bezit. Ik ga er vaak 's-morgens vroeg op uit, om zes uur al of, midden in de zomer, nog vroeger, helemaal alleen. Ik rijd naar de hei, of naar de plassen, of ik ga ergens op een stil plekje wei liggen, tussen de boterbloemen. Ik leef in mijn eigen wereld, de enige werkelijkheid, die echt is. Ik kijk naar een bloemetje of naar een torretje. Gelukkig ben ik niet, maar tevreden wel. Ik denk vaak over de absurditeit van mijn leven. Absurd, want ik ben op een onbewoond eiland geboren en ik zal er ook wel op sterven.